

III. INTEGRATSIYALASHGAN TA'LIMNI TASHKIL ETISHDA O'QITUVCHILAR MOTIVATSIYASINI SHAKLLANTIRISHNING O'RNI

INNOVATSION YONDASHUVLAR ASOSIDA MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARINI BOSHQARISHNING HOZIRGI HOLATI VA MUAMMOLARI

Anvar Temirov

*"ISFT" instituti o'quv ishlari bo'yicha prorektor,
Maktabgacha ta'lim tashkilotlari direktor
va mutaxassislarini qayta tayyorlash va ularning
malakasini oshirish instituti mustaqil izlanuvchisi*

Annotatsiya. Mazkur maqolada innovatsion yondashuvlar asosida maktabgacha ta'lim tashkilotlarini boshqarishning hozirgi holati va muammolari hamda xodimlarning raqamli savodxonligini oshirish bosqichlari tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: kompetentsiya, innovatsiya, novatsiya, integrativ, moslashuvchan yondashuv, yaxlitlik va izchillik.

Ta'lim sohasini rivojlantirishning hozirgi bosqichi maktabgacha ta'lim tashkilotlarini boshqarishda innovatsion yondashuvlarni izlash va joriy etish bilan tavsiflanadi. Bu o'zgaruvchan ijtimoiy-madaniy sharoitlarga moslashish zarurati, ta'lim jarayonida axborot texnologiyalarining rolini kuchaytirish va taqdim etilayotgan ta'lim sifatiga qo'yiladigan talablarning oshishi bilan bog'liq. Innovatsion yondashuvlar zamonaviy ta'lim texnologiyalaridan, uning samaradorligi va sifatini oshirishga qaratilgan o'quv jarayonini boshqarish va tashkil etish metodlaridan kompleks foydalanishni o'z ichiga oladi.

Hozirgi holat bugungi kunda ko'plab maktabgacha ta'lim muassasalarida innovatsion boshqaruv amaliyotlarini qo'llash bilan bog'liq ijobiy o'zgarishlar kuzatilmoqda. Bularga elektron hujjat aylanishi tizimini joriy etish, ma'lumotlarni saqlash va qayta ishlash uchun bulutli xizmatlardan foydalanish, o'quv jarayonida interaktiv doskalar va boshqa raqamli texnologiyalardan foydalanish kiradi. Ushbu

chora-tadbirlar boshqaruv faoliyatini optimallashtirish, ta'lim xizmatlarining mavjudligi va sifatini oshirish, shuningdek, elektron aloqa platformalaridan foydalanish orqali ota-onalar bilan o'zaro aloqalarni kuchaytirish imkonini beradi.

Innovatsion yondashuvlar asosida boshqaruv muammolari shu bilan birga, maktabgacha ta'lim tashkilotlarini boshqarishda innovatsion yondashuvlarni joriy etish bir qator muammolar va qiyinchiliklarga duch kelmoqda. Asosiy muammolardan biri bu ba'zi bir pedagoglar orasida raqamli savodxonlikning yetarli emasligi, bu zamonaviy ta'lim texnologiyalaridan to'liq foydalanishni qiyinlashtiradi. Bundan tashqari, zamonaviy uskunalar va dasturiy ta'minotni sotib olish uchun zarur bo'lgan moliyaviy resurslarning cheklanganligi muhim to'siqdir. Shuningdek, ba'zi xodimlar va ota-onalar tomonidan o'zgarishlarga qarshilik ko'rsatish muhim masala bo'lib, maktabgacha ta'lim muassasalari rahbarlaridan o'zgarishlarni boshqarish va xodimlarni innovatsiyalarga undash uchun maxsus harakatlarni talab qiladi.

Boshqaruvga innovatsion yondashuvlarni muvaffaqiyatli joriy etishning misoli sifatida "Солнечный круг" maktabgacha ta'lim muassasasini keltirish mumkin, u yerda xodimlarning raqamli savodxonligini oshirish bo'yicha kompleks dastur ishlab chiqilgan va amalga oshirilgan. Dastur doirasida o'quv dasturlari va dasturiy ta'minot bilan ishlash bo'yicha o'quv seminarlari va seminarlar o'tkazildi. Natijada, pedagoglarning raqamli savodxonlik darajasi sezilarli darajada oshdi, bu esa ta'lim jarayonida raqamli resurslardan faol foydalanishga imkon berdi. Biroq, muvaffaqiyatga qaramay, tashkilot kompyuter parkini yangilash va litsenziyalangan dasturiy ta'minotni sotib olish uchun qo'shimcha moliyalashtirish zarurligiga duch keldi.

Misol

• Xodimlarning raqamli savodxonligini oshirish:

– *Dasturni amalga oshirishdan oldin:* xodimlarning raqamli savodxonligining o'rtacha darajasi 40% ni tashkil etdi.

– *Dastur amalga oshirilgandan so'ng:* xodimlarning raqamli savodxonligining o'rtacha darajasi 75% gacha ko'tarildi.

"Солнечный круг" maktabgacha ta'lim muassasasida xodimlarning raqamli savodxonligini oshirish bir necha muhim bosqichlarni o'z ichiga olgan keng qamrovli ta'lim dasturi orqali tashkil etildi:

1-bosqich. Xodimlarning raqamli savodxonlik darajasi diagnostikasi.

Dastur boshlanishidan oldin xodimlarning raqamli savodxonligining boshlang'ich darajasini baholash uchun diagnostika o'tkazildi. Anketalar va testlar qo'llanilib, takomillashtirish zarur bo'lgan sohalarni aniqlashga imkon berdi.

2-bosqich. Individual o'quv rejalarini ishlab chiqish.

Olingan ma'lumotlar asosida har bir xodim uchun ularning ehtiyojlari va bilim darajasini hisobga olgan holda individual o'quv rejaları ishlab chiqilgan. Bu o'rganishni iloji boricha samarali qilish va aniq bilim bo'shliqlarini yopishga qaratilgan.

3-bosqich. Seminarlar va mahorat darslarini o'tkazish.

Ta'lim dasturlari, dasturiy ta'minot va raqamli vositalar bilan ishlash bo'yicha bir qator o'quv seminarlari va mahorat darslari tashkil etildi. Seminarlar ma'ruzalar va amaliy mashg'ulotlar shaklida o'tkazildi, bu xodimlarga nafaqat nazariy bilimlarni olish, balki ularni amalda qo'llashni o'rganish imkonini berdi.

4-bosqich. Bilimlarni amaliy qo'llash.

Nazariy mashg'ulotlardan so'ng xodimlar yangi bilimlarni kundalik ishlarida faol ravishda qo'llay boshladilar. Buning uchun raqamli texnologiyalardan foydalangan holda ta'lim loyihalarini ishlab chiqish va amalga oshirish ustida ishlaydigan maxsus loyiha guruhlarini tashkil etildi.

5-bosqich. Natijalarni baholash va fikr-mulohazalar.

Dastur oxirida o'quv samaradorligini baholash uchun xodimlarning raqamli savodxonlik darajasini qayta tashxislash amalga oshirildi. O'quv dasturini yanada takomillashtirish uchun ishtirokchilarning fikr-mulohazalari ham to'plandi.

Dasturni amalga oshirish natijasida o'z ishlarida raqamli ta'lim resurslaridan faol foydalanadigan xodimlar soni 20% dan 80% gacha oshdi. Bu nafaqat ta'lim jarayonining sifatini yaxshilashga, balki maktabgacha ta'lim muassasasidagi ko'plab boshqaruv va tashkiliy vazifalarni sezilarli darajada soddalashtirishga imkon berdi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 30-sentabrdagi "Maktabgacha ta'lim tizimini boshqarishni takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-3944-son qarori www.lex.uz.
2. Djamalova N.N. Maktabgacha ta'limda metodika fanlarini o'qitish texnologiyasi. – T.: TDPU nashriyoti, 2018.
3. Джураева Б.Р., Тажибаева Х.М., Назирова Г.М. Мактабгача таълим ёшидаги болаларга таълим-тарбия беришнинг замонавий тенденциялари. – Т.: ЎзПФТИ нашриёти, 2015.
4. Джураев Р.Х. Турғунов С.Т. Таълим менежменти. – Т.: Ворис-Нашриёт, 2006.
5. Хамроева Н. А. Методы развития речи в дошкольном образовании // Проблемы науки, 2021. – №. 3 (62). – С. 74-76.

TA'LIMDA INNOVATSIYA

Roxat Safarova

O'zPFITI "Uzluksiz ta'lim pedagogikasi
va psixologiyasi" bo'limi boshlig'i,
pedagogika fanlari doktori, professor

Annotatsiya. Ushbu maqolada innovatsion texnologiyalar, ularning ta'lim tizimida tutgan o'rni, imitatsion va noimitatsion metodlar, ular orasidagi aloqadorlik va farqlar, imitatsion va noimitatsion metodlarning o'ziga xos jihatlari, turlari haqida fikr yuritilgan. Ushbu maqola ilmiy pedagogik jamoatchilik, talabalar va yosh tadqiqotchilar uchun manba sifatida xizmat qiladi.

Tayanch so'zlar: ta'lim, texnologiya, innovatsiya, innovatsion texnologiya, imitatsion metodlar, noimitatsion metodlar, interkartiv metodlar, ma'ruza-seminar, munozara, miyaga hujum, faoliyat, harakat, talaba, didaktik vosita, o'yin texnologiyalari.

Bugungi kunga kelib fanning barcha sohalarida innovatsiyalarga murojaat qilinmoqda. Chunki innovatsiyalarni qo'llamasdan turib ta'lim tizimini ham, fan sohalarini ham rivojlantirish mumkin emas. Innovatsiyalarga murojaat qilish asosida zamonaviy ilm-fanga xos yo'nalishlarni ajratish tadqiqotlar ko'lamini kengaytirish hamda o'z yechimini kutayotgan muammolarga e'tibor qaratish imkonini beradi. Chunki ilmiy yondashuvlar jamiyat hayotida innovatsiyalarga bo'lgan ehtiyojning rivojlanishi natijasida vujudga keladi. Ushbu yo'nalishlarga bo'lgan ilmiy qiziqishlarning rivojlanishi ushbu hodisaning murakkabligi va ko'p tarmoqliligini anglash uchun asos yaratdi. Natijada, ushbu muammoning tahliliga qaratilgan turli-tuman yondashuvlar vujudga keldi. *Innovatsiya* tushunchasi dastlab madaniyatshunoslar tomonidan XIX asrda iste'molga kiritilgan. Bunda bir madaniyatning ijobiy elementlarini boshqa madaniyatga tatbiq etish nazarda tutilgan. Innovatsiya kelib chiqishiga ko'ra (inglizcha – "innovation") yangi, yangilik kiritish ma'nosini bildiradi. Bu atama pedagogika uchun alohida ahamiyatga ega bo'lib, uning zamon talablari asosida rivojlanishini ta'minlaydi. Pedagogikadagi innovatsiya o'quv-tarbiya jarayoni samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Innovatsion jarayonlar raqobatbardosh, muammolarga yechim topa oladigan shaxsni shakllantirishga qaratilgan. Bo'lajak mutaxassislar o'zlarining shaxsiy-kasbiy mas'uliyatlarini anglashlari lozim. Jumladan, o'z oldilariga maqsad qo'ya olish, unga erishish yo'llarini topish, o'zlarini kasbiy jihatdan rivojlantirish kabilar. Maqsadga erishish yo'llari va strategiyasini bilishlari alohida ahamiyatga ega. Ular mustaqillik va pushaymonli izlanishlarni bir xilda qabul qilishlari lozim. Shu bilan bir qatorda talaba-yoshlar aqliy hujum qilish, o'z his-tuyg'ularini boshqarish va o'z-o'zini nazorat qila olish usullarini o'zlashtirishlari alohida ahamiyatga ega. Bu shundan dalolat beradiki, innovatsion jarayonlarni aniq dalillarga tayangan holda o'rganish talab etiladi. Bu bir tomondan ta'lim jarayoniga yangiliklar kiritishni taqozo etsa, ikkinchi tomondan ijtimoiy-madaniy faoliyatga talaba yoshlarni tayyorlash zaruriyatini keltirib chiqaradi. Pedagogik muammolarni yechishga qaratilgan izlanishlar mavjud yondashuvlarni tahlil qilish asosida amalga oshiriladi. Bunda ta'lim jarayonining mavjud holati, tarkibiy tuzilishi, innovatsion jarayonlarning borishi va o'ziga xos

jihatlarni tasnif qilish nazarda tutiladi. Bugungi kunda O'zbekiston ta'lim tizimida bir qator islohotlar amalga oshirilmoqda. Bu o'quv jarayoniga tarixiy hamda xalqaro tajribalarni tatbiq etish, shaxsga yo'naltirilgan va rivojlantiruvchi ta'lim texnologiyalarini qo'llash zaruriyati bilan bevosita bog'liq. Innovatsiyalar ta'limning imkoniyatlarini kengaytiradi, bunda ijtimoiy institutlar bilan bir qatorda shaxsning o'z-o'zini rivojlantirish mas'uliyati ham ortadi. Agar uzoq yillar mobaynida ta'limning asosiy maqsadi o'quvchilarda zarur nazariy bilimlar, ijtimoiy-madaniy ko'nikmalar hamda axborotlarni idrok etish rivojlantirilgan bo'lsa, bugungi kunga kelib ta'lim jarayoni shaxsga ta'sir ko'rsatish, ta'lim oluvchilar bilan jamiyatning ijtimoiy ehtiyojlari o'rtasida mutanosiblikni ta'minlash hamda o'z-o'zini rivojlantirish, kasbiy va shaxsiy tayyorgarlikni ta'minlash, o'z-o'zini namoyon qilishiga ko'maklashadigan texnologiyalarni qo'llash zaruriyati kuchaymoqda. Ta'lim islohotlari sharoitida kasbiy ta'lim uchun alohida ahamiyatga ega bo'lgan holatlardan biri innovatsion faoliyatga alohida e'tibor qaratilishidadir. Bunda ko'plab yangiliklar pedagogik jarayonga tatbiq etilmoqda. Bunday yangiliklar pedagogik jarayonning barcha tomonlarini qamrab olmoqda. Jumladan, o'quv jarayonini tashkil etish shakllari, mazmuni hamda o'qitish texnologiyalari, ta'lim oluvchilarning o'quv-bilish faoliyatiga innovatsion yondashish, bu jarayonda xalqaro tajribalardan foydalanish, yangi texnologiyalarni qo'llash hisobiga takomillashtirilmoqda.

Innovatsion texnologiyalar sirasiga birinchi navbatda o'qitishning interaktiv metodlari, jumladan, loyiha metodi, axborot-kommunikatsion texnologiyalar kiradi. Mazkur texnologiyalar inson psixologiyasi bilan o'zaro munosabatga kirishish imkoniyatiga ega. Interaktiv o'qitish texnologiyalari bilimlarni o'zlashtirish, ko'nikma va malakalarni shakllantirish talabalar bilan o'qituvchilar orasidagi o'zaro munosabatlarni tartibga solish, ta'lim oluvchilarni pedagogik jarayon subyektiga aylantirish imkoniyatiga ega. Uning o'ziga xos jihatlari idrok, xotira, diqqat bilan bir qatorda mahsuldor ijodiy tafakkur qilish, xulq-atvorning yuksak namunasini namoyon etish, shaxslararo muloqot uchun qulay sharoit yaratish imkoniyatiga egaligidadir. Shuning uchun ham o'quv jarayoni ta'lim oluvchilarning o'qib-o'rganish, o'zaro bir-birlari bilan munosabatga kirishish, tanqidiy fikrlash, murakkab muammolarga yechim topish, vaziyatlarni tahlil qilish, kasbiy topshiriqlarni bajarish, axborotlardan samarali foydalanish imkoniyatini kengaytirishga xizmat qilinishini nazarda tutgan holda tashkil etiladi. O'qitishning interaktiv texnologiyalari ta'lim oluvchilarning bajaradigan rollarini o'zgartirib ularni axborot beruvchi shaxs – menejer sifatida faoliyat ko'rsatishlari uchun imkon beradi. Ta'lim oluvchilarga ta'sir ko'rsatish obyekt sifatida emas, balki didaktik jarayonda o'zaro hamkorlikka kirishuvchi subyektlar sifatida yondashiladi. Axborotlar esa ta'lim oluvchilarning o'quv harakatlari va operatsiyalarini bajarishlari uchun taqdim etiladi. Ta'lim jarayonida qo'llaniladigan barcha innovatsion texnologiyalar imitatsion hamda noimitatsion texnologiyalarga ajratiladi. Tasnifning asosini imitatsion vaziyatlarning yaratilishi yoki yaratilmasligi tashkil etadi. Imitatsiyalar kasbiy faoliyat kontekstida yaratiladi. O'quv jarayonida uning model shaklida tashkil etilishiga xizmat qiladi. Noimitatsion texnologiyalar esa o'rganilayotgan hodisa yoki faoliyatning modelini yaratishni talab qilmaydi. Imitatsion texnologiyalar tarkibiga esa imitatsion yoki imitatsion-o'yinli texnologiyalar kiradi. Muayyan tizimda amalga oshirilgan harakatlarning o'zaro muvofiqligi nazarda tutiladi. Interaktiv o'qitishning bir qator shakllari va metodlari mavjud.

Muammoli ma'ruza metodi. Mazkur metod talaba oldiga muammo qo'yish,

muammoli vaziyatlar yaratish va ularga bosqichma-bosqich yechim topishni taqozo etadi. Talabalar oldiga muammo qo'yish asosida ularni faol fikrlashga undash mumkin. Natijada ular qo'yilgan muammolarga mustaqil tarzda javob topadilar. Bu esa o'z navbatida talabalarga qo'yilgan muammoga nisbatan qiziqish uyg'otib, ularning e'tiborini faollashtiradi.

O'quv munozarasi metodi. Bu muammoli o'qitishning asosiy metodlaridan biri hisoblanadi. Ushbu metoddan muammoli vaziyatlarni tahlil qilish maqsadida foydalaniladi. Natijada talabalar savollarga asosli javob qaytarish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Ularda muayyan savolga muqobil javoblar tayyorlash imkoniyati vujudga keladi. O'quv hamkorligining asosiy shartlaridan biri talabalarining intellektual quvvatlarini birlashtirishdan iborat. Bu jarayonda ular topshiriqlarni birgalikda bajarib qo'yilgan maqsadga birgalikda erishadilar.

Seminar-munozara metodi. Mazkur usul muayyan muammoni jamoa bo'lib muhokama qilishni taqozo etadi. Bundan ko'zlangan asosiy maqsad muammoga ishonchli yechim topishdan iborat. Mazkur muhokama ta'lim jarayoni subyektlarining dialogi shaklida tashkil etiladi.

Miyaga hujum metodi. Bunda imkon qadar ko'proq g'oyalarni to'plash nazarda tutiladi. Bu usul ta'lim oluvchilarni tafakkurdagi turg'unlikdan qutqaradi, natijada ularning ijodiy fikrlash faoliyati jadallashadi, qo'yilgan muammolarga yechim topish imkoniyati kengayadi.

Ishchan o'yinlar ta'lim jarayonini faollashtiruvchi didaktik vosita sifatida namoyon bo'ladi. O'yin jarayonida ta'lim oluvchilar muayyan harakatlarni bajaradilar, muayyan kasbiy faoliyatlarida muhim ahamiyat kasb etadigan faoliyat usullarini egallaydilar.

Ko'rinib turibdiki, ta'lim jarayonida an'anaviy metodlar bilan bir qatorda innovatsion metodlardan ham foydalaniladi. Ushbu metodlar o'zaro kombinatsiya qilingan holda ham qo'llanib, ular maqsadga muvofiq tarzda qo'llanilganda kutilgan samaradorlikka erishish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi 2019-yil 8-oktyabrda PF-5847-son farmoni.

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 21-iyundagi "Pedagogik ta'lim sifatini oshirish va pedagog kadrlar tayyorlovchi oliy ta'lim muassasalari faoliyatini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-289-sonli qarori.

3. Адамский А.И. Эпоха новых результатов // Директор школы, 2015. – №7. – С. 87-90.

4. Кларин М.В. Инновации в мировой педагогике: обучение на основе исследования, игр, дискуссии: анализ зарубежного опыта. – Рига: Эксперимент, 2013. – 180 с.

5. Сластенин В.А., Подымова Л.С. Педагогика: Инновационная деятельность. – М.: Издательство Магистр, 1997. – 224 с.

TA'LIM-TARBIYA TIZIMIDA KVALIMETRIK PARAMETRLAR

Muxayyo Baybayeva

Toshkent davlat pedagogika universiteti

“Pedagogika” kafedrasi professori,

pedagogika fanlari doktori

Maxbuba Karimova

Abdulla Avloniy nomidagi milliy-tadqiqot instituti

mustaqil izlanuvchisi Nizomiy nomidagi Toshkent

davlat pedagogika universiteti o'qituvchisi

Annotatsiya. Maqolada ta'lim-tarbiya tizimini nazorat qilish va baholashda kvalimetrik monitoringning o'rnini ochib berilgan. Muallif kvalimetrik monitoringning ta'lim-tarbiya umumiy faoliyatini tashxislash, ya'ni ta'lim-tarbiya jarayonidagi miqdoriy o'zgarishlar dinamikasini aniqlash, natijalarni xulosalash, tarbiyalovchi hamda tarbiyalanuvchilar faoliyati sifati va samaradorligini tahlil qilishdagi ahamiyatini yoritadi.

Kalit so'zlar: kvalimetrik monitoring, sifat, tarbiya, ma'naviyat, axloq darajasi, pedagogik hamkorlik.

Kirish. Mamlakatimizda pedagogik monitoring tajribasining ortishi ta'lim sohasidagi muammolar va ta'lim-tarbiya jarayonidagi miqdoriy o'sish dinamikasini aniqlash, faoliyat natijalarini yaxlitlash, ta'lim beruvchi va ta'lim oluvchilar samaradorligini tahlil qilish kabi umumiy faoliyat nazorati hamda boshqaruvining innovatsion tizimini yo'lga qo'yish tendensiyalariga imkoniyat bermoqda. O'zbekiston Respublikasining “Ta'lim to'g'risida”gi O'RQ-637-sonli qonunning 42-moddasida “Ta'lim tizimida monitoring ta'limning holatini, ta'lim natijalarining o'zgarish sur'atlarini, ta'lim faoliyatini amalga oshirish uchun yaratilgan shart-sharoitlarni o'rganish va kuzatishni, shuningdek, ta'lim oluvchilarning kontingenti to'g'risidagi ma'lumotlarni va boshqaruv qarorlari qabul qilinishini tahlil etishni o'z ichiga oladi” deya belgilab qo'yilgan. Mavjud vazifalarning ijrosini ta'minlash va tahlil qilishda monitoring va kvalimetrik yondashuvlarsiz natijadorlikni aniq va haqqoniy baholab bo'lmaydi. Shu nuqtayi nazardan, ta'lim-tarbiya jarayonini modernizatsiyalash – jamiyatning ta'lim subyektlari salohiyatini kuchaytirish, jamiyatga ma'naviy-axloqiy sifatga ega, yetuk va malakali mutaxassislarni yetkazib berish ehtiyoji tufayli yangicha zamonaviy yondashuvni talab etadi [1].

Umumiy o'rta ta'limda ma'naviy tarbiya jarayonining sifati, uni yangi bosqichga olib chiqish va baholash masalalari zamonamiz yoshlarining mustahkam tarbiya topishida hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Shu maqsadda ma'naviy-axloqiy tarbiya ishlarini sifat jihatdan baholashni “kvalimetrik monitoring” yondashuvi asosida tashkil etish masalasi – doimiy an'anaviy baholash turi sifatida qo'llab kelingan sifatli baholashni miqdor ko'rsatkichlari bilan belgilash va tarbiyaviy ishlar sifatini miqdoriy o'lchash metodikasini ishlab chiqish orqali baholashni taqozo etadi. Kvalimetrik monitoring olib borishdan maqsad ta'lim-tarbiya sifatini baholash tizimiga xizmat qilish va tarbiya sifatiga ta'sir etuvchi omillarni aniqlashdan iborat. Pedagogik hamkorlikni kvalimetriyalashdan asosiy maqsad ham tarbiyaviy maqsadlarga erishganlik darajalarini aniqlash va tahliliy baholashdan iboratdir. Ya'ni, ma'naviy tarbiyaning uzluksizlik va uzviylik tamoyillariga

mosligini kvalimetrik metodlar orqali aniqlash asosida maqsad va faoliyat birligini nazorat qilish imkoniyati ochiladi. Bu eksperimental tadqiqot sifatida bir qancha shunga doir ilmiy izlanishlarni o'rganish va tahlil qilish vazifasini yuklaydi. Shu maqsadda biz ham respublikamizda va xorijda mazkur masalaga doir bajarilgan ishlarni o'rganib, tahlil qilib chiqdik. Ulardan eng ustuvor ahamiyat kasb etgan ba'zi tajribalarni ishimizning pedagogik-metodologik asosi sifatida keltirdik.

Adabiyotlar tahlili va metodologiyasi. Monitoring inglizcha monitoringdan olingan bo'lib, kuzatish, nazorat qilish ma'nolarini anglatadi. Monitoring mohiyati biror bir hodisa yoki jarayonning holatini kuzatish, hisobga olish, baholash va istiqbolini belgilashdan iborat. Monitoringni har qanday sohada amalga oshirish tajribasi mavjud. Demak, monitoring orqali jarayonni tartibga solish, nazorat qilish, sohaning hal qiluvchi muhim ko'rsatkichlarni aniqlash hamda muammoli va rivojlanish bosqichlarni belgilash imkoniyati mavjud. S. Usmanov tomonidan monitoring tushunchasi ijtimoiy taraqqiyotni faollashtirishning muhim omili sifatida baholangan bo'lsa, pedagog olim G.Karimovning qarashlarida monitoring tushunchasining ta'limdagi mohiyati ochib berilgan. Unga ko'ra, ta'limdagi monitoring ta'limda biror jarayonni uning kutilayotgan natijaga yoki dastlabki farazga mos kelishini doimiy kuzatishdan iborat. Xorijiy olimlardan V.A. Slastenin, L.G. Gorbuna, N.I. Nikitina, T.E. Galkina, Y.V. Komarova, O.A. Yefremova, V.S. Cherepanovlar o'z pedagogik izlanishlarida kvalimetrik monitoring va uning metodik muammosini ilmiy-nazariy jihatdan keng tahlil qilishgan [2].

V.A.Slastenin izlanishlarida ham ta'lim sifati muammosi ko'tarilgan bo'lib, u kvalimetrik monitoringning o'rni va ahamiyati haqida shunday deydi: "Ta'limda ilmiy asoslangan monitoring tizimlarini yaratish usullaridan biri – ta'lim kvalitologiyasining (sifatologiya) ajralmas qismi sifatida kvalimetrik monitoring tizimini yaratish, kvalimetriyaning baholash va o'lchash protsedurasini algoritmash hamda standartlashtirish bo'lib, pedagogik kvalimetriya ta'lim, o'qitish va tarbiyalash "jarayoni" va "natijalari"ning sifatini o'lchash va baholash xususiyatlarini ochib beradi: ta'lim muassasalarini attestatsiyadan o'tkazish va akkreditatsiyalash uchun o'lchov-test majmuasining kvalimetrik asosini ishlab chiqadi". Ya'ni:

- ta'limning maqsadi va mazmuni;
- talaba va ta'lim muassasasining modellari;
- ta'lim texnologiyalari;
- pedagogik nazorat va psixodiagnostika;
- pedagogik prognozlash va ta'lim standartlari va boshqalar.

Integratsiyalashgan kvalimetrik tizimni yaratishning yagona maqsadi ta'lim sifatini nazorat qilishdir. Bu esa nafaqat o'quvchi shaxsini shakllantirish (o'quvchi, talaba, bakalavr, magistr)ni balki, ularni ma'naviy jihatdan barqaror, yuksak darajada umumiy madaniyatga ega shaxs sifatida tarbiyalash, ularda maxsus (kasbiy) bilim, ko'nikmalar, tadqiqotchilik qobiliyatini shakllantirish, insonparvar shaxs maqomiga ega professional mutaxassisni tayyorlash nazoratini yo'lga qo'yishni ham o'z ichiga oladi.

Muhokama va natijalar. Amaliy maqsadlarda ta'lim sifati tushunchasi deganda ta'lim oluvchini o'rab turgan o'quv jarayoni muhitining "sifat o'zgarishlari", ma'lum bir kurs, bo'lim yakuni asosida to'plagan bilim, egallagan ko'nikma va malakalari, qadriyatlarini sifatining yaxshilanganligi tushunilsa, tarbiya sifatida ham ta'lim-tarbiya ishtirokchilarining personal hamda jamoaviylik ruhida ma'naviy o'sish sur'ati hamda uni belgilab turuvchi tarbiya vositalarining usul hamda amalga oshirish mexanizmlarining samaradorlik ko'rsatkichlariga ega bo'lishi tushuniladi. Muayyan maqsad sari birlashib tashkil etilgan har qanday faoliyat qachonki o'zining samaradorlik ko'rsatkichlariga ega bo'lgandagina o'z maqsadini oqlaydi. Chunki, mamlakatimizning

barcha jabhalarida ham birdek umumta'lim maktabini tamomlagan har bir yoshning tarbiyalanganlik darajasi aniq maqsad asosida baholanadigan bo'lsa, mustaqil hayot uchun yetarlicha tajribani ko'rsatmaydi [4].

Demak, oila, mahalla va maktab hamkorligi asosida o'quvchilarni tarbiyalash sifati ham tarbiyalovchilar zimmasidagi vazifalarni etalon sifatida belgilab qo'yilgan malaka talablariga mos ravishda olib borilishiga bog'liqdir. Bunda, ushbu hamkorlikning ta'sirini muntazam baholash texnologiyalarini yo'lga qo'yish katta ahamiyat kasb etadi. Fikrimizcha, pedagogik monitoringning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

– ta'lim muassasasining umumiy faoliyatini nazorat qilish, tashxis qo'yish va ilmiy nuqtayi nazardan o'rganish;

– pedagogik hamkorlik faoliyatini davlat talablari asosida amalga oshirilayotganligini kuzatish;

– tarbiya jarayonining tashkil mexanizmlarini o'rganish;

– tarbiyalanuvchilarning tarbiyalanganlik darajasini kvalimetrik-monitoring qilish;

– pedagogik hamkorlik ta'sirini o'rganish maqsadida o'quvchilar o'rtasida so'rovnoma o'tkazish, shuningdek, hamkorlik asosida birlashib tarbiyalashga munosabatini o'rganish maqsadida ota-onalar uchun anketa so'rovnomasini ishlab chiqish va o'tkazish;

– sinf rahbarlari uchun "tarbiyaviy soat" vaqtida o'quvchilar tarbiyasi bilan ishlash va ularni nazoratga olish masalasiga metodik yordam berish;

– hamkorlik faoliyatini mustahkamlash va takomillashtirish orqaligina farzand tarbiyasida sifatga ega bo'lish mumkinligi ustuvor fikr yoki shior sifatida asoslangan uslubiy qo'llanma yaratish.

Kvalimetrik monitoring – chorakdan chorakka, bir o'quv yilidan ikkinchi o'quv yiliga o'tishda maktab o'quvchilarining ma'naviy-axloqiy talablarga mosligi o'rganib boriladigan va tarbiyalanganlik darajasi haqida ma'lumot olish mumkin bo'lgan tashxislovchi metodikadir. Mazkur kvalimetrik metodikaning dolzarbligi shundaki, unda umumta'lim maktablarida tashkil etilayotgan tarbiyaviy ishlarning sifatli hamda miqdoriy o'zgarishlarni kuzatib borish va tarbiya ishida maqsaddan chetga chiqish yoki uzilish kabi muammolarni o'z vaqtida aniqlab, bartaraf etish masalalariga e'tibor qaratilgan. Bu albatta ta'limdagi muvaffaqiyat va kamchiliklarni o'rganib borish va bartaraf etish kabi muammolar kvalimetrik yondashib hal qilinganidek, tarbiyaga ishiga ham kvalimetrik yondashib ish ko'rish zaruriyatini belgilaydi [2].

Hozirgi paytda ta'lim jarayonini monitoring qilishning elektron tizimi rivojlanib bormoqda. Pedagogik kvalimetriyalash ishlarini monitoring qilish orqali yaxlitlash eng maqbul yo'l bo'lib, ayniqsa tarbiyaviy ishlar va o'quvchilarning tarbiyalanganlik darajasini kvalimetriyalash ko'p mezonli o'lchov bo'lganligi sababli ta'lim muassasasi nazoratida hamkorlik asosida olib borilayotgan tarbiyaviy ishlar mexanizmlarining sotsiomonitoringi, o'quvchilarning tarbiyalanganlik darajalarini sinflar kesimida ichki monitoringini yuritish va baholash orqali kvalimetrik monitoringni tashkil etish mumkin.

Ta'lim jarayonining kvalimetrik monitoringini olib borish amaliyoti bo'yicha deyarli texnologik imkoniyatlariga ega bo'ldik va o'zimizda sinab ko'rdik. Bunga birgina xalq ta'limi sohasini oladigan bo'lsak, Kundalik.com elektron tizimining joriy etilishi o'qitish va tarbiyalash samaradorligini baholash imkoniyatini to'g'ridan-to'g'ri ta'lim tashkiloti rahbariyati uchun ham, xalq ta'limi boshqarmasi hamda o'quvchilarning o'zlari va ota-onalari uchun ham o'z-o'zini baholash va mustaqil nazorat qilish dasturi sifatida katta imkoniyatlarni ochib berdi [3].

Demak, biz bugungi kunda mazkur platforma orqali ota-ona sifatida farzandimizni o'zlashtirish darajasini, sinf o'quvchilariga nisbatan o'sish dinamikasini hamda har bir fan kesimida egallab turgan reytingini kuzatish va shu orqali farzandimizning

maktabdagi salohiyati haqida ma'lumotga ega bo'lish imkoniyatiga egamiz. Masalaning muammoli tomoni shundaki, bugungi kunda umumta'lim maktablarida tarbiyaviy ishlar va uning mahsuliy holati, ya'ni o'quvchilarning tarbiyalanganlik darajasi masalasida mazkur platforma orqali ma'lumotga ega bo'lish qiyin. Bu esa, tarbiyaviy ishlar bo'yicha elektron kvalimetrik monitoring tizimini ham joriy etishni talab etadi.

Xulosa. Ta'limda kvalimetrik monitoring – ta'lim tashkiloti tuzilmasining maqsad va faoliyati birligi, ta'lim beruvchilarning malaka talabi darajalariga mosligi, ta'lim oluvchi (tarbiyalanuvchilar)ning bilimdonlik (tarbiyalanganlik) darajalarini aniqlash va samaradorligini oshirishdan iboratdir. Yanada umumlashtiradigan bo'lsak, pedagogikada monitoring o'tkazish va kvalimetriyalashdan maqsad pedagogik jarayonlarning natijadorlik ko'rsatgichlarini belgilash, tahlil qilish, uning miqdoriy o'zgarishlari, o'sish sur'ati haqida yakuniy ma'lumotga ega bo'lish, shuningdek, samaradorlikning sifatiiy hamda miqdoriy baholanishini yo'lga qo'yishdir.

Foydalangan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi PF-4947-sonli farmoni. <https://www.lex.uz/acts/3107036>

2. Abdullayeva G. A. O'quvchilarning ma'naviy-axloqiy tarbiyasini baholashning ayrim masalalari / Academic research in educational sciences. – Vol. 2. № NUU Conference 1, 2021. – PP. 300-305.

3. Горбуна Л.Г. Квалиметрический мониторинг учебных достижений студентов // Высшее образование в России, 2010. – №3. – С. 96-102.

4. Ефремова О. А. и др. Концептуальная модель квалиметрического мониторинга в сфере образования // Философия образования, 2011. – №. 5. – С. 58-71.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ И ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКЕ СОВРЕМЕННОГО СПЕЦИАЛИСТА

Ойбахор Шамиева
кандидат психологических наук, доцент
кафедры Социально-гуманитарных наук
и физического воспитания

Аннотация. В данной статье речь идёт об использовании инновационных технологий в обучении гуманитарных и социальных дисциплин, анализируются главные направления образовательного и воспитательного процесса.

Ключевые слова: образование, иновационные технологии, интерактивное обучение, общественные дисциплины, личностно-ориентированное обучение.

Современный уровень развития общества требует всемерной поддержки внедрения инновационных идей в образовании, среди которых огромный интерес вызывают современные педагогические технологии, которые способствуют развитию творческих способностей каждого студента, включению их в активный познавательный процесс, что позволит им раскрыть свои

потенциальные возможности; остро ставит проблему формирования личности, способной реализовать свой творческий потенциал, готовой постоянно расширять свои возможности через систематическое самообразование и самосовершенствование. В связи с этим и предлагаются новые подходы, новые отношения к обучению, новое содержание образования и педагогический менталитет, вследствие чего разрабатываются новые учебники и учебно-методические комплексы.

Содержание, формы, организация занятий зависят от взаимодействия студентов, особенностей учебного материала, методов обучения и возможностей организации учебного процесса. Учебный процесс состоит из: а) мотивации; б) управляющей деятельности; в) познавательной деятельности [3; 247].

В современное время подходы к теории и практике образования и воспитания изменяются под влиянием процессов глобализации.

Образование – одно из важнейших сфер человеческой деятельности и определяющий фактор развития человечества. Это обуславливает необходимость внедрения в образовательную практику новейших технологий, которые предусматривают обучение, воспитание, формирование навыков научной работы и управления, основанные на модернизации дидактической системы [1; 1].

Именно инновационная деятельность не только создаёт основу для создания конкурентоспособности того или иного учреждения на рынке образовательных услуг, но и определяет направления профессионального роста педагога, его творческого поиска, реально способствует личностному росту студентов. Поэтому инновационная деятельность неразрывно связана с научно-методической деятельностью педагогов и учебно-исследовательской обучающихся.

Инновации – это предмет особенной деятельности человека, которая не удовлетворяется традиционными условиями, методами, способами, и желает не только новизны содержания, а качественно новых результатов.

Инновации – это предмет особенной деятельности человека, которая не удовлетворяется традиционными условиями, методами, способами, и желает не только новизны содержания, а качественно новых результатов.

Термин «инновация» (нововведение) можно трактовать как антоним прилагательному «традиционный», что в нашем контексте предполагает выход за пределы типичных, наиболее часто встречающихся совокупностей способов, методов, приемов обучения [3; 247].

«Без участия сферы образования фактически невозможен столь необходимый для толерантного сосуществования поиск путей совмещения и постепенной интеграции различных философских доктрин и стратегий развития цивилизации, создание мирового «банка идей», направленных на взаимодействие и интеграцию социумов, их толерантное взаимодействие», считает академик Б.С. Гершунский [2; 8].

Распространенным направлением в области образования является применение мультимедийных презентаций для подачи учебного материала. Помимо этого сложилась система инновационных образовательных технологий, к которым относятся: методика и технология дистанционного обучения, кейс-метод, метод портфолио, метод проектов, электронное тестирование.

Рассмотрим применение информационных технологий в современном образовании. Особую актуальность приобретают исследования методических возможностей, открывающихся при использовании информационных технологий в социально-гуманитарном образовании. В настоящее время мировая тенденция

образования предполагает переход процесса обучения на новый технологический уровень с обязательным использованием информационных технологий.

Эпоха информационного общества, основой которого становятся знания, их производство, передача и усвоение, предъявляет новые требования к системе образования, ее моделям, методам и формам, позволяющим на качественно новом уровне подготовить обучающихся к будущей трудовой деятельности. Информация превращается в основной предмет человеческого труда, изменяет содержание самого процесса труда, расширяет участие работника в принятии решений.

В преподавании социально-гуманитарных дисциплин приходится сталкиваться не только с теоритическими, но и с практическими задачами общественной жизни, при этом студенты приобретают знания и по своей инженерной отрасли, и навыки творческой профессиональной деятельности. Поэтому использовать инновационные технологии в преподавании социально-гуманитарных дисциплин сегодня является крайне актуальной.

Отмечается, что сегодня социально-гуманитарное образование должно иметь проблемно-ориентированный характер, базовым принципом которого является ориентация на самостоятельную работу студентов и активные методы обучения [2; 82].

Необходимость внесения инновационных изменений в профессиональную подготовку студентов обусловлена ещё и тем, что сегодня от будущих руководителей требуются не только глубокие знания, но и умение в быстроменяющейся ситуации приобретать новые знания и использовать их для проектирования собственной деятельности и деятельности своих подчиненных. Всё это диктует необходимость поиска наиболее эффективных форм, методов и технологий обучения.

Инновационные методики – это новый стиль организации образовательной деятельности. Цель таких методик – активизировать процесс познания.

Главной целью инновационных технологий образования является подготовка человека к жизни в постоянно меняющемся мире. Инновационные технологии в профессиональном образовании способствуют повышению качества обучения в вузе, а, следовательно, в будущем скажутся на качестве и эффективности подготовки кадров.

Для вовлечения каждого студента в учебный процесс, необходимо создать определенные условия для самостоятельной активизации. Применение приобретенных знаний на практических занятиях и производственной практике в технических высших образовательных учреждениях и осознание использования знаний приобретённых на практике и их применение; использовать умения, полученные на практике, где требуется проявление соответственно коммуникативных умений; общение с сокурсниками и сверстниками из других групп; в каждом высшем учебном заведении есть свободный доступ к различной необходимой информации через интернет с целью получения собственного и аргументированного мнения по интересующей проблеме. Другими словами, высшее учебное заведение должно по возможности создать необходимые условия для формирования и развития личности, обладающей высокопрофессиональными качествами. Эта задача стоит не только перед высшими образовательными учреждениями Узбекистана, но и другими странами, где содержание образования, должно включить использование в учебном процессе инновационные технологии обучения [4; 5].

В настоящее время личностно-ориентированные технологии стоят на первом месте среди педагогических инноваций. Это, в первую очередь,

модульно-рейтинговая система, технология организации самостоятельной работы учащихся, информационные и компьютерные технологии обучения и контроля знаний, умений и навыков, интерактивные технологии обучения, технологии профессиональной направленности, тестовые технологии контроля уровня знаний учащихся, технологии интеграции, кейс-технологии и др. Личностно-ориентированный подход к обучению даёт возможность не только формировать знания и умения, но и развивать способности, формировать духовные и интеллектуальные качества будущего специалиста.

Сущность такого обучения состоит в ориентации учебного процесса на потенциальные возможности личности и их реализацию. Образование должно постоянно развивать механизмы инновационной деятельности, находить творческие способы решения жизненно важных проблем, способствовать превращению творчества в норму и форму профессиональной подготовки специалиста.

Применение в учебном процессе данной нетрадиционной методики оценки знаний студентов при проверке усвоения ими учебной дисциплины позволяют не только осуществить усовершенствование существующей системы контроля качества усвоения материала, активизировать учебную деятельность студентов, но и внедрить деятельный подход в обучение. Главное – это заинтересовать студентов. При этом студенты в течение семестра планомерно, постоянно и самостоятельно работают над повышением своих знаний.

Мы считаем, что самым существенным этапом в переходе на новый вид обучения гуманитарных и социальных дисциплин – это создание банка видеозаписей, изображений, видеофрагменты, быт, фотографии, анимации, портреты и т.д. Сбор такого банка – процесс не простой, а трудоёмкий. Но он является основополагающим в систематической работе по созданию и применению электронных презентаций. Учащиеся здесь – первые помощники.

Таким образом, инновационные технологии обучения, отражающие вектор подготовки студентов по выбранной им профессии, обеспечивают качество подготовки специалиста, что делает его конкурентноспособным, востребованным на рынке труда, а, следовательно, успешным и счастливым человеком.

Использованная литература:

1. Абдуллаева Ш.Д. Инновационные технологии обучения гуманитарных и социальных дисциплин в Ургенческом филиале ТУИТ // Образование и воспитание, 2018. – № 3. 1(18.1). – С. 1-2.
2. Гершунский Б.С. Философия образования для XXI века: Учебное пособие для самообразования. Изд. 2-е, перераб. и доп. – М.: пед.об. Россия, 2002.
3. Равшанова Н.И. Значение новых педагогических технологий для развития творческих способностей учащегося / Материалы Республиканской научно-практической конференции. – Ташкент, 2008. – 440 с.
4. Шамиева О. Р. Ахмедова Н.М. Новые технологии обучения гуманитарных предметов в системе высшего образования // Universum: психология и образование. – № 12 (102). – М.: МЦНО, 2022. – С.4-7.
5. Щепотин А.Ф., Федоров В.Д. Современные технологии обучения в профессиональном образовании. – М., 2005.
6. Хазова Л.В. Подходы к организации преподавания социально-гуманитарных дисциплин в негуманитарных вузах // Социально-гуманитарные знания, 1997. – № 3. – С. 82.

BO'LAJAK OFITSERLARDA MUHIM KASBIY SIFATLARINI RIVOJLANTIRISHDA AMIR TEMUR STRATEGIYASINING TA'SIRI

Nasim To'xtayev

Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston milliy universiteti Harbiy tayyorgarlik o'quv markazi siki boshlig'i, dotsent, podpolkovnik

Annotatsiya. *Maqolada Amir Temur davrida qo'shin tayyorlash, unga yuklangan vazifalar, askarni eng quyi martabadan oliy martabagacha ko'tarish uslublari, tartib-intizom va maosh olish tartibi keltirib o'tilgan. Bundan tashqari, maqolada "Temur tuzuklari"da harbiy san'at masalalariga oid mulohazalar keltirilgan.*

Kalit so'zlar: *temuriylar, harbiy san'at, qurol-yarog', qo'shin, sarkarda, lashkar, urush, bo'lajak harbiy.*

Buyuk sarkarda Amir Temur bobomiz: "Askarlari botir el qudratli bo'lar", deganlarida aynan ana shu haqiqatni nazarda tutgan edilar. Men har bir askar, Vatanning har bir posboni Amir Temur va ulug' lashkarboshilarimiz o'gitlarini, ularning harbiy merosini chuqur bilishi kerak deb qayta-qayta ta'kidlab kelaman. Bu o'lmas va bebaho meros hozirgi kunda ham har birimizning qalbimizga cheksiz g'urur baxsh etadi, muqaddas tuprog'imizga sadoqat tuyg'ularini kuchaytiradi, – deydi Shavkat Mirziyoev.

Buyuk Sohibqiron bobomiz Amir Temur hazratlarini dunyoda neki kuchli, jozibali, mahobatli bo'lsa, shularga qiyoslashimiz mumkin.

Amir Temurning harbiy san'at borasidagi buyukligi uning eng asosiy fazilati – buyuk davlat arboblighining bir qirrasini tashkil etgan.

Zero, uning harbiy siyosati bosh maqsad – qudratli davlat va saltanat barpo etish ishiga xizmat qilgan.

"Temur tuzuklari" va barcha tarixiy manbalarda keltirilgan ma'lumotlar Amir Temurning tafakkur sohibi ekanligini isbotlaydi. Har bir masalani chuqur idrok etib, puxta o'ylab va tahlil qilib, o'zi bilan mashvarat qilib, so'ng bir qat'iy qarorga kelish – Amir Temurning ulug' fazilatlaridan biri bo'lgan.

Amir Temur lashkarida har bir askar, har bir qism faoliyati, ya'ni maoshi, harbiy aslahalar bilan ta'minoti, xizmat pillapoyalaridan ko'tarilib borishi, navkar bilan uning begi o'rtasida xizmat muomalasi, urush paytlaridagi harbiy taktika kabi barcha masala va tadbirlar oldindan o'ylanib, muayyan bir tartibga solingan edi. Bir so'z bilan aytganda, Amir Temur lashkarida qat'iy xizmat va tashkiliy intizom o'rnatilgan, kim nima bilan shug'ullanishi, nimaga javob berishi aniq ko'rsatib qo'yilgan. Hatto ikirchikir masalalar ham oldindan ko'rsatilib o'tilgan. Masalan, oddiy askarning harbiy yurishga tayyorgarligidagi talablarni olaylik. "Yurish vaqtida oddiy askarlardan har o'n sakkiz kishi o'zi bilan birga bir chodir, har bir askar ikki ot, bir kamon, bir sadoq o'qdon, bir qilich, arra, bigiz, bitta qop, juvolduz, bolta, o'nta igna va charm xalta olsun", deyilgan "Tuzuklar"da. Xuddi shunga o'xshash bahodirlar, o'nboshilar, yuzboshilar, mingboshilar, amirlar uchun zarur hisoblangan qurol-aslahalar tafsiloti ham berilgan. "Tuzuklar"da amirlar, mingboshilar, yuzboshilar, o'nboshilar va boshqa harbiylarga

maosh belgilash tartibi ham aniq ko'rsatilganini eslasak, shu narsa ma'lum bo'ladiki, Amir Temur bo'lajak harbiy tadbirlarga, eng avvalo, tinchlik sharoitida, lashkarni har jihatdan ta'minlash, u to'g'rida qayg'urish orqali tayyorgarligini ko'rib qo'ygan.

"Tuzuklar"da askarni eng quyi martabadan oliy martabagacha tarbiyalab ko'tarishda shunday deyiladi, bahodirlardan kimki qilich chopishda o'zini ko'rsatsa, birinchi marta bo'lsa, o'nboshi, ikkinchi marta botirlik qilsa, yuzboshi, uchinchi martasida esa mingboshi qilib tayinlasinlar. O'nboshi qo'li ostidagilardan biri botirlik ko'rsatsa, birinchi galda uni o'nboshi qilsinlar. Qilich chopishda o'zini himoya qila turib ko'zga tashlangan askarlar bundan istisnodir, chunki ho'kiz ham suzishganda shoxini niqtaydi. Shunday ekan, sipohiyning asli nasabiga ham qarash lozim. Agar mingboshi qilich zarbi bilan g'animning bir favj lashkariga shikast yetkazsa, uni birinchi amir etib tayinlasinlar. Birinchi amir yov lashkari safini buzib, ularni tarqatib, bahodirlik ko'rsatsa, uni ikkinchi amirlik darajasiga ko'tarsinlar. Shunga o'xshash, qaysi amir yov lashkari to'pini to'zdirib, ish ko'rsatar ekan, uni o'z martabasidan yuqori ko'tarsinlar. Sipohiylerden kimki astoydil qilich chopsa, oyligini oshirsinlar. Qaysi bir sipohiy urushdan yuz o'girib qochsa, uni iltifotimizdan mahrum etsinlar. Agar majburan chekingan bo'lsa, uzrini qabul qilsinlar. Agar uni vahima bosgan bo'lsa, izza qilsinlar. Qaysi sipohiy, dushman qarshisida qilich chopib, yaralansa, uni taqdirlab, in'om bersinlar. Bordi-yu yaralangandan keyin qochgan bo'lsa, unga tahsin o'qib, yaralanganini e'tiborga olsinlar. Chunki u g'animga hujum qilmagan taqdirda ham, yov hamlasi vaqtida jarohatlangandir, yarasi uning ne holga tushganining guvohidir.

Qaysi bir sipohiy o'zini ko'rsatgan bo'lsa, rag'batlantirib haqini ado etsinlar. Qaysi bir sipohiy xizmatda yurib qarilik yoshiga yetarkan, uni oylik-haqdan mahrum etmasinlar va martabasidan tushirmasinlar. Hech bir sipohiyning xizmati nazardan chetda qolmasin. Chunki ular davlat xizmatida ekan, boqiy hayotlarini foniyl dunyo naqdi uchun ayamaganining o'zi ham in'omga va moddiy ta'minotga loyiqqligini bildiradi. Uni in'omidan mahrum qilib, xizmatlarini ko'rsatmasalar, noinsoflik qilgan bo'lurlar.

Mengli Bug'a ham Balx urushida menga qarshi lashkar tortdi. Jang boshlanishidan avval o'zim tomonga og'dirish maqsadida unga xat yubordim. U esa, Tug'luq Temurxonning haqiga ko'rnamaklik qilmadi va menga qarshi lashkar tortib, erlarcha jang qildi. Oxir-oqibat yengildi. Keyinchalik o'z ixtiyori bilan huzurimga tiz cho'kib, panoz izlab kelganda, uning martabasini ulug'ladim, iltifot-u marhamatlar ko'rsatdim. Unga qilgan inoyatlarim haqi o'rtamizdan o'tgan noxushliklar butunlay unutildi. Yig'inlarda uning qilgan bahodirliklaridan so'zlab, ofarin aytar edim. O'zi aslida er yigit bo'lgani uchun mening davlatimda ham ko'p bahodirlik ko'rsatib, meni mamnun etdi. Ozarbayjon urushida qora Yusuf bilan to'qnashganimda, lashkarim og'ir ahvolga tushib qoldi. Shunda u maydonda qora Yusufning o'lgan askar boshliqlaridan birining boshini nayza uchiga sanchib, baland ko'tardi va lashkarimga qora Yusufning boshi deb, uni o'ldiga chiqardi. Bundan lashkarim dadillanib, jangga tashlandi va qora Yusuf lashkarining o'rtasiga hujum qilib, qora Yusufni qochirdi. Bu urushda qora Yusuf ustidan qozonilgan g'alabani Mengli Bug'a nomiga yozdirdim va uning martabasini oshirdim.

Bir so'z bilan aytganda, uning lashkardan, lashkarning esa, undan ko'ngli to'q bo'lgan holda janglarga kirishilgan. Amir Temur jang suratini ham oldindan rejalashtirib qo'ygani ma'lum. Chunonchi, u joriy qilgan tartibga ko'ra, agar g'anim lashkari o'n ikki mingdan ortiq, lekin qirq mingga yetmasa, lashkarboshilik shahzodalardan biriga yuklatilgan. Agar g'anim qo'shini qirq mingdan oshiq bo'lsa, u holda Sohibqironning o'zi lashkarga boshchilik qilgan.

Tarixiy manbalarda Amir Temurning shaxsan o'zi yakkama-yakka olishuvlardan

toymaganligi haqida ham ma'lumotlar bor. Chunonchi, 1379-yili Urganch qamal qilinayotgan bir paytda u Yusuf So'fiyga yuzma-yuz chiqishga o'tlanadi, ammo raqibi olishuvga chiqmaydi. Xuddi shunga o'xshash hol 1383-yili Seyiston yurishida bo'lib o'tgan. Xullas, Amir Temurning mardligi va shaxsiy namunasi lashkar ruhini ko'tarishda katta ahamiyat kasb etgani shubhasiz.

Sharoitga qarab Amir Temur lashkarning saf tortishi, jangga kirish tartibini o'zgartirib turgan. 1391-yili To'xtamishxonga qarshi jangda ilgari hech kimga ma'lum bo'lmagan yangi harbiy taktikani qo'llagan. Amir Temur tarixchilaridan Shomiyning yozishicha, "Sohibqiron lashkarini saflab yetti qismga shundayin muqarrar etdiki, uning vasfi va bayoniga kishi o'jizlik qiladi". Mazkur guvohlikdan chiqadigan xulosa shuki, bu g'oyatda murakkab va kamyob harbiy taktika bo'lgan.

Amir Temur harbiy yurishlarni nihoyatda puxtalik va ortiqcha shov-shuvsiz tayyorlashga harakat qilgan. Shuning uchun ham uning qo'shinlari g'anim uchun kutilmagan vaqt va yerda paydo bo'lib, qo'qqisdan hamla qilib qolishi hech gap emasdi. Sohibqironning har bir yirik harbiy yurishdan oldin kengash o'tkazishi odat tusiga kirgan. Kengashda u barcha yig'ilganlarning fikrini tinglab, mazkur sharoitda eng maqbul yo'lni tanlashga harakat qilgan.

Ibn Arabshohning guvohlik berishicha, Amir Temur davrida tashqi razvedka faoliyati nihoyatda yuksak darajada yo'lga qo'yilgan. Mazkur xizmat vakillari chakanafurush, yirik savdogar, polvon, dorboz, hunarmand, munajjim, qalandar, darvish, dengizchi, sayyoh, meshkobchi, etikdo'z, tolib niqobi ostida turli mamlakatlarda bo'lib, u yerlardagi shaharlar, qishloqlar, yo'llar, tog'-u toshlar, suvlar, har bir joyning aholisi, boshliqlari, ulug'lari, amirlari, fozillari, shariflari, boy-u kambag'allari to'g'risida har tomonlama batafsil ma'lumotlar yig'ib, hatto suratlari bilan Samarqandga yuborib turganlar. Bu bilan ham cheklanmay, Amir Temur harbiy, siyosiy munosabatlarga kirishayotgan mamlakatlar tarixi, urf-odatlariga oid asarlarni sinchiklab o'rgangan.

Amir Temur o'z sarkardalarini o'ta qadrlagan va e'zozlagan, hurmatini joyiga qo'ygan. Ularning hayoti havf-xatar ostida qolganda bor kuch-quvvatini, qobiliyatini, tajribasini ularni bartaraf etish uchun sarflagan. Amir Temurning shaxsiy rahnamoligi ostida voyaga yetgan, o'rta asrning eng qudratli va intizomli armiyalaridan birini barpo qilishda, jahonshumul nusratlarni qo'lga kiritishda unga safdosh bo'lgan sarkardalarning hayot yo'lini asl manbalar asosida chuqur o'rganish, temuriy sarkardalar galereyasini yaratish Istiqloq mafkurasi qo'yayotgan talablarga muayyan darajada javob beradi.

Xulosa o'rnida aytish mumkinki, Amir Temur davlati qurilishi, harbiy san'ati ko'p asrlar davomida Sharq-u G'arb davlatlariga o'rnak va andoza bo'ldi. Biz bugungi kunda Sohibqiron Amir Temurning davlat boshqaruvi va qo'shin tuzilishi borasidagi faoliyatidan saboq chiqarib, yurt taraqqiyoti va uning havfsizligini ta'minlashda bo'lajak ofitserlarga Amir Temurning harbiy san'at mahorati, strategiyasi va taktikasi to'g'risida chuqur bilim berish imiz lozim.

Foydalangan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev Qashqadaryoning Ko'kdala tumaniga tashrifida o'tkazilgan faollari bilan uchrashuvda Amir Temur mudofaa merosi haqida: <http://dary.uz/21.04.2022>.

2. Иванин М. Икки буюк саркарда: Чингизхон ва Амир Темур: ҳарбий санъати, стратегия ва тактикаси. – Т., 2019. – 171 б.

3. Темур тузуклари. – Т.: Ўзбекистон, 2011.

4. Улжаева Ш.М. Амир Темур салтанатида миллий давлатчиликнинг ривожланиши. Тарих фанлари доктори илмий даражасини олиш учун ёзилган дисс. автореф. – Т., 2008.
5. Темур қиссаси / Сўз боши Х.Н.Бобобеков. – Т.: Фан, 2004.
6. Муқимов З. Амир Темур Тузуклари. – С.: СамДУ, 2008.
7. Норқулов А.Ф. Ҳарбий педагогиканинг мақсади ва вазифалари // Талқин ва тадқиқотлар. – Т., 2023. – 18-сон. – Б. 93-99.
8. Шарафуддин А. Я. Ҳазрати Соҳибқирон Амир Темур таваллудининг 660 йиллигига бағишланган нашр – Зафарнома. – Т., 1997. – 328 б.
9. Усмон О. Ваҳдат шаробин ичдим... (Яссавия тариқати) // Мулоқот. – Т., 1991. – 6-сон.

OLIV TA'LIM MUASSASALARIDA KIBERPEDAGOGIK MUHITDA TALABALARNI KASBIY FAOLIYATGA TAYYORLASH

Shoira Bekchonova

*Yangi asr universiteti Umumta'lim fanlari
kafedrasi mudiri, PhD, dotsent*

Annotatsiya. *Ushbu maqolada ta'limning o'zgaruvchan muhitida oliy ta'lim muassasalari talabalarini kiberpedagogik muhitda kasbiy faoliyatga tayyorlash va bitiruvchilari muvaffaqiyatiga erishishi uchun muassasalarning yaxshi jihozlangan bo'lishi muhimligi yoritilgan.*

Kalit so'zlar: *kiberpedagogika, raqamli ta'lim, talaba, onlayn o'qitish, usul, hamkorlik, virtual faoliyat, kasbiy faoliyat.*

Bugungi raqamli asrda ta'lim sohasi texnologiya va onlayn ta'lim platformalarining integratsiyasi o'laroq muntazam rivojlanib bormoqda. Oliy ta'lim muassasalari talabalarining faolligini oshirish, hamkorlikni ta'minlash va ta'lim natijalarini yaxshilash maqsadida kiberpedagogikaimkoniyatlariga tobora ko'proq murojaat qilmoqda. Shunday ekan, talabalarni kiberpedagogik muhitda kasbiy faoliyatga tayyorlash, ularni virtual o'qitish va o'rgatish sharoitlarida muvaffaqiyat qozonish uchun zarur bilim va ko'nikmalar bilan qurollantirish juda muhim. Bu onlayn o'qitish usullari, texnologiya integratsiyasi va raqamli savodxonlikka yo'naltirilgan o'quv dasturini ishlab chiqish, shuningdek, talabalarga onlayn ta'lim bo'yicha amaliy tajriba orttirish imkonini beradi. Ta'limning o'zgaruvchan muhitida oliy ta'lim muassasalari talabalarini kiberpedagogik muhitda kasbiy faoliyatga tayyorlash va bitiruvchilari muvaffaqiyatiga erishishi uchun muassasalar yaxshi jihozlangan bo'lishi muhim.

Pedagogika – ta'lim nazariyasi va amaliyotidir. U o'qitish va o'rganish uchun qo'llaniladigan usul va uslublar bilan bog'liq.

Kiberpedagogika – bu o'qitish va o'rganishni yaxshilash va qo'llab-quvvatlash uchun texnologiyadan foydalanadigan pedagogikaning bir turi. U yanada jozibador, interaktiv va samarali ta'lim muhitini yaratish uchun kompyuterlar, internet va boshqa raqamli texnologiyalardan foydalanish bilan bog'liq [1].

Pedagogika va kiberpedagogika o'rtasidagi asosiy farqlar:

• Texnologiyadan foydalanish: Kiberpedagogika texnologiyani o'qitish va o'rganishni yaxshilash va qo'llab-quvvatlash uchun ishlatadi, pedagogika umumiy nazariyaga yo'naltirilgan.

• Fokus: Kiberpedagogika yanada qiziqarli, interfaol va samarali ta'lim muhitini yaratish uchun texnologiyalardan foydalanishga, pedagogika esa o'qitish va o'rganishda qo'llanadigan usul va uslublarga e'tibor qaratadi.

• Qo'llanish sohasi: kiberpedagogika pedagogikaning kichik bir qismidir, chunki u o'qitish va o'rganishda texnologiyalardan foydalanish bilan bog'liq.

Pedagogika va kiberpedagogika o'rtasidagi o'xshashliklar:

Farqlariga qaramay, pedagogika va kiberpedagogika ba'zi o'xshashliklarga ega:

• Maqsad: Pedagogika ham, kiberpedagogika ham o'qitish va o'rganishni takomillashtirishga qaratilgan.

• Metodlar: Pedagogika ham, kiberpedagogika ham o'qitish va o'rganish uchun turli usullardan, jumladan ma'ruzalar, muhokamalar va tadbirlardan foydalanadi.

• Baholash: Pedagogika ham, kiberpedagogika ham talabalar bilimini baholash uchun turli baholash usullaridan foydalanadi [2, 3].

kiberpedagogik muhitda talabalarni kasbiy faoliyatga tayyorlashda qo'llaniladigan zamonaviy usullar.

- Aralash ta'lim
- O'zgartirilgan sinf
- Loyiha asosida o'qitish
- Simulyatsiya va o'yinlar
- Virtual reallik (VR) va qo'shimcha reallik (AR)
- Moslashuvchan ta'lim
- Shaxsiylashtirilgan ta'lim
- Tengdoshlarni o'rganish
- Ijtimoiy media
- Ochiq ta'lim resurslari (OER)

1-rasm. Kiberpedagogik muhitda talabalarni kasbiy faoliyatga tayyorlashda qo'llaniladigan zamonaviy usullar.

Oliy ta'lim muassasalarida kiberpedagogik muhitda talabalarni kasbiy faoliyatga tayyorlashda qo'llaniladigan zamonaviy usullar.

• *Aralash ta'lim*: Onlayn va yuzma-yuz ta'limni uyg'unlashtirib, talabalarga o'z sur'atida va o'z muhitida o'rganish imkonini beradi.

• *O'zgartirilgan sinf*: Talabalar dars oldidan yangi materialni onlayn o'rganadilar, so'ngra dars vaqtida munozaralar, muammolarni hal qilish va amaliy mashg'ulotlarda qatnashadilar.

• *Loyiha asosida o'qitish*: Talabalar o'z bilim va ko'nikmalarini muammolarni hal qilishda qo'llashni talab qiluvchi real loyihalar ustida ishlaydi.

• *Simulyatsiya va o'yinlar*: Talabalar xavfsiz va boshqariladigan muhitda o'z

malakalarini mashq qilish uchun simulyatsiya va o'yinlardan foydalanadilar.

- *Virtual reallik (VR) va qo'shimcha reallik (QR)*: VR va QR talabalarga virtual muhit va obyektlar bilan o'zaro aloqada bo'lish imkonini beruvchi immersiv o'rganish tajribasini yaratish uchun ishlatilishi mumkin.

- *Moslashuvchan ta'lim*: Moslashuvchan ta'lim platformalari talabalar taraqqiyotini kuzatish va shunga mos ravishda materialning qiyinligini sozlash uchun ma'lumotlardan foydalanadi.

- *Shaxsiylashtirilgan ta'lim*: Shaxsiylashtirilgan o'quv rejalari har bir talabaning individual ehtiyojlari va o'rganish uslublariga moslashtirilgan.

- *Tengdoshlarni o'rganish*: Talabalar hamkorlikdagi faoliyat va tengdoshlarning fikr-mulohazalari orqali bir-birlaridan o'rganadilar va o'rgatishadi.

- *Ijtimoiy media*: Ijtimoiy media talabalarni mutaxassislar bilan bog'lash, resurslarni almashish va onlayn munozaralarda qatnashish uchun ishlatilishi mumkin.

- *Ochiq ta'lim resurslari (OER)*: OTR an'anaviy darsliklar va materiallarni to'ldirish uchun ishlatilishi mumkin bo'lgan bepul onlayn resurslardir [4].

Kiberpedagogika – bu o'qitish va organishni yaxshilash va qo'llab-quvvatlash uchun texnologiyadan foydalanadigan pedagogikaning bir turi. Bu nisbatan yangi soha, ammo u ta'limda inqilob qilish imkoniyatiga ega. Kiberpedagogika yanada qiziqarli, interfaol va samarali o'quv muhitini yaratish uchun texnologiyadan foydalangan holda talabalarni yanada samaraliroq o'rganishga va ularni XXI asr ish joyidagi qiyinchiliklarga tayyorlashga yordam beradi [5].

Xulosa qilib aytganda, talabalarni kiberpedagogik muhitda kasbiy faoliyatga tayyorlash bugungi ta'limning raqamli davrida muhim ahamiyatga ega. Talabalarni virtual o'qitish va o'qitish sharoitlarida muvaffaqiyat qozonish uchun zarur bo'lgan bilim, ko'nikma va tajriba bilan jihozlash orqali oliy ta'lim muassasalari o'z bitiruvchilari zamonaviy ta'lim landshafti talabalariga tayyor bo'lishini ta'minlashga yordam beradi. O'quv dasturlarini ishlab chiqish va moslashtirishni davom ettirish, o'qituvchilarni o'qitish va qo'llab-quvvatlash hamda kiberpedagogika sohasida innovatsiyalar va o'sishni rag'batlantiradigan hamkorlikdagi ta'lim hamjamiyatini rivojlantirish muhim ahamiyatga ega. Talabalarni kiberpedagogik muhitda kasbiy faoliyatga tayyorlashga sarmoya kiritish orqali institutlar ta'lim kelajagini shakllantirishga yordam berishi va bitiruvchilari raqamli dunyoda muvaffaqiyatga erishish uchun yaxshi jihozlangan bo'lishini ta'minlashi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Беспалько В. П. Киберпедагогика – образовательный вызов XXI века. Педагогическая технология киберпедагогики // Школьные технологии, 2017. – №1. – С. 19-25.

2. Matheus Cunha Paiva, Sara Kelly da Silva, David Custódio de Sena. Cyber-Pedagogy: Human Instrumentalization and Machine Mastery // International Journal for Innovation Education and Research, 2022. – Vol.10. № 10. – PP. 154-165. DOI: <https://doi.org/10.31686/ijer.vol10.iss10.3972>.

3. Olivier Bert. Cyberspace, simulation, artificial intelligence, affectionate machines and being-human // South African Journal for Communication Theory and Research, 2012. – № 38 (3). – PP. 261-278.

4. George Siemens. Connectivism: A Learning Theory for the Digital Age. Jan05_01 http://www.itdl.org/Journal/Jan_05/article01.htm. 1-9 p

5. Stephen Downes. Connectivism // Asian Society for Open and Distance Education (ASODE), 2005. – PP. 54-87.

YOSH O'QITUVCHILARNI INNOVATSION FAOLIYATGA TAYYORLASHNING MUHIM JIHLARI

Zarifa Karimova

*O'zDK "Musiqiy pedagogika" kafedrasi dotsenti,
san'atshunoslik fanlari nomzodi*

Annotatsiya. Maqolada bo'lajak o'qituvchilarni innovatsion faoliyatga tayyorlash ahamiyati, bo'lajak o'qituvchilarni innovatsion faoliyatga tayyorlashda modellashtirishning uchta jihati, asosiy prinsiplarini inobatga olish, pedagogik monitoring, gnoseologik, ekspert metodlaridan foydalanishning afzalligi yoritilgan.

Kalit so'zlar: innovatsion faoliyat, o'qituvchining innovatsion faoliyati, modellashtirish, pedagogik innovatsiya, innovatsion jarayon, pedagogik monitoring, gnoseologik metod.

Bo'lajak yosh pedagoglarni tayyorlashning yangilangan talablari mohiyati innovatsion kasbiy faoliyatga tayyorlashga sharoit yaratish, tez o'zgaruvchan mehnat mazmuni va doimiy ravishda uzluksiz yangilanadigan bilimlar zarurati bilan bog'liq. A. V. Xutorskiy innovatsion jarayonning yaratish, rivojlantirish va qo'llash kabi uchta tarkibiy qismi borligini ta'kidlaydi. Aynan shu uch tarkibli innovatsion jarayon pedagogik innovatikaning o'rganish obyekti sanaladi va didaktikadan farqli ilmiy-tadqiqot obyekti sifatida ta'lim jarayoni e'tiborga olinadi [4].

Innovatsion jarayon tadqiqotchilari (A. S. Axiezer, A. G. Krutikov, N. I. Lapin, A. I. Prigojiy, B. V. Sazonov, N. P. Stepanov, B. C. Tolstoy va boshqalar) innovatsion jarayonlar tuzilishini o'rganishga individual yangilikning makrodarajasida predmetli-fenomenologik yoki predmetli-texnologik, shuningdek, mikroaraja – alohida yangiliklarning o'zaro aloqasi kabi ikki yondashuvni ajratadilar [2, 3].

Sh. A. Abdullayeva, E. E. Xurramovlar bugungi kunda pedagogika sohasida yangi ilmiy yo'nalish – pedagogik innovatsiya va ta'lim jarayonini yangilash g'oyalarning paydo bo'lishi natijasida o'qituvchining pedagogik faoliyatida yangi yo'nalish – «o'qituvchining innovatsion faoliyati» tushunchasi paydo bo'lganligini ta'kidlaydi. O'qituvchining innovatsion faoliyati uzluksiz ravishda yangiliklar asosida ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil etishdan iborat, muayyan vaqt davomida shakllanib, takomillashib boradigan jarayon sifatida e'tiborga olingan [1].

Bo'lajak o'qituvchilarni innovatsion faoliyatga tayyorlash bo'yicha g'oyalarni joriy etishdan avval biz bo'lajak tarix o'qituvchilarini innovatsion faoliyatga tayyorlashda mutaxassislar modellashtirishdan foydalanishda uchta jihatga e'tibor qaratish kerakligini ta'kidlamoqchimiz.

Birinchidan, modellashtirish bo'lajak mutaxassislar tomonidan pedagogika oliy ta'lim muassasalarida o'qitish natijasida o'zlashtirilishi kerak bo'lgan mazmun, ular egallashlari kerak bo'lgan bilish metodi bo'lib xizmat qiladi.

Ikkinchidan, modellashtirish bo'lajak mutaxassisni to'laqonli tayyorlash uchun zarur bo'lgan o'quv xatti-harakat va vosita hisoblanadi.

Uchinchidan, belgi-timsolli vositalar asosida tuzilgan modellar bizga fikriy (mavhum) obrazlar natijasida va asosida hosil qilingan mutaxassislarni tayyorlash butun pedagogik tizimini yaqqol tasvirlaydi. Boshqa tomondan, mutaxassislarni tayyorlash jarayoni modelini qurish bizga quyidagi imkoniyatlarni beradi:

a) aniq bir mutaxassislikdagi bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlash tizimiga kiruvchi

barcha tushunchalarni toifalar darajasida tizimlashtirish;

b) kuzatiladigan pedagogik hodisalarni umumlashtirish, ularning strukturasi va strukturaviy o'zaro aloqalarini va o'zaro ta'sirlarini yaqqol ko'rish;

d) mavhumlashtirish darajasida fikran tajriba o'tkazish va bu bilan ta'kidlovchi pedagogik tajriba-sinovni o'tkazishdagi xato va kamchiliklarning oldini olish;

e) yangi modelning umumiy va o'ziga xosi, eskirgani, yetuk va rivojlanish bosqichida bo'lganini aniqlash maqsadida uni boshqa modellar bilash solishtirish;

f) mutaxassisni tayyorlashdagi uzluksizlik, an'anaviylik va boshqalarni belgilash.

Tadqiqot maqsadlari va vazifalari ishlab chiqilgan bo'lajak musiqa o'qituvchilarini innovatsion faoliyatga tayyorlash tizimi modeli mazmunini amalga oshirish uchun biz pedagogik jarayonda «Bo'lajak musiqa o'qituvchilarini innovatsion faoliyatga tayyorlash» maxsus kursini joriy etdik.

Bo'lajak o'qituvchilarni innovatsion faoliyatga tayyorlash tizimi tuzilishi va mazmunini modellashtirishda biz modellashtirishning asosiy prinsiplari (ko'rgazmalilik, aniqlik, obyektivlik)ni inobatga oldik. Ular uning pedagogik tadqiqotdagi funksiyalarini belgilaydilar, chunki faqatgina mazkur prinsiplarni rioya etishda modellashtiriladi. Ilmiy tadqiqot metodi sifatida pedagogik tadqiqotdagi empirik va nazariyani umumlashtirishga, ya'ni pedagogik obyektни o'rganish davomida bevosita kuzatish, dalillar, mantiqiy tuzilishlari va ilmiy mavhumliklarni qurish bilan tajribani birlashtirishga imkon beradi.

Bo'lajak o'qituvchilarni innovatsion faoliyatga tayyorlash modelini ishlab chiqish davomida biz pedagogik monitoringning gnoseologik, ekspert metodlaridan foydalandik.

Gnoseologik metod talabalarning innovatsion faoliyatga tayyorgarligi darajasini aniqlashni nazarda tutadi. Mazkur metod yordamida biz tajriba-sinov maqsadini talabalar va mutaxassis o'qituvchilarining innovatsion faoliyatga tayyorgarligi darajasini aniqlashda belgiladik.

Vazifalar quyidagicha hisoblanadi: innovatsion faoliyatga nazariy tayyorgarlik darajasini aniqlash; innovatsion faoliyatga amaliy tayyorgarlik darajasini aniqlash; innovatsion faoliyatga metodik tayyorgarlik darajasini aniqlash; innovatsion faoliyatga texnologik tayyorgarlik darajasini aniqlash.

Tajriba-sinov quyidagilarni ko'rsatdi:

- talabalar o'qituvchining maktabdagi innovatsion faoliyati pedagogik nazariyasini yaxshi egallamaganlar; ta'limning rivojlanish mexanizmi bilimlarini egallamaganlar;

- o'qituvchining innovatsion faoliyati tuzilishi to'g'risida aniq tasavvurga ega emas; pedagogik innovatsiyalarning xususiyatlari va farqli jihatlarini, ularning zamonaviy tasniflarini bilmaydilar;

- ko'pgina talabalar musiqashunoslik faniga oid nazariy, metodik, texnologik faoliyatning ilmiy-nazariy asoslari to'g'risidagi bilimlarni chuqurlashtirish ehtiyojini his etadilar.

Shu tariqa, bizning tajriba-sinov ishlarimiz musiqashunoslik fanidan pedagogik oliy ta'lim muassasalarining innovatsion faoliyatga tayyorgarligi darajasini ko'rsatkichini va innovatsion faoliyatni ta'minlovchi bo'lajak o'qituvchilar tayyorgarliklarining mazmuni, shakllari, metodlarining zaruriy dastlabki darajasini aniqlab berdi.

Aniqlangan muammoni hal etish uchun maxsus kurs ishlab chiqilib, unda tajriba-sinov ma'lumotlarining tahlili va hisobga olishini asosida bo'lajak musiqashunos o'qituvchilarini innovatsion faoliyatga tayyorlash tizimi modelida biz quyidagi vazifalarni amalga oshirishni ko'zda tutdik:

- talabalarni innovatsion faoliyat sohasidagi bilimlar tizimi bilan qurollantirish;
- zamonaviy maktabdagi musiqa o'qituvchisining innovatsion faoliyati mohiyati va mazmunini ochib berish;
- talabalarda innovatsion faoliyatga tayyorgarlikni shakllantirish jarayonida ularga yordam berish;
- maktabda individual va guruhli innovatsion faoliyat malakalarini singdirish;
- o'z ijodlarini reflektiv baholashlari uchun yosh, bo'lajak o'qituvchilarni tegishli bilimlar, ko'nikma va malakalar bilan qurollantirish;
- innovatsion faoliyatning motivatsion yo'nalganligini shakllantirish.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Abdullayeva Sh. A., Xurramov E. E. Bo'lajak jismoniy tarbiya o'qituvchilarini innovatsion faoliyatga tayyorlash // Zamonaviy ta'lim. – T.: 2016. – № 5. – S.15-22.
2. Абдурахманова М.А. Применение инновационного опыта в педагогической деятельности (теоретико-сравнительный анализ) // Проблемы современного образования. – М.:2017. – № 2. – С. 104-109. Электронный ресурс: <http://www.pmedu.ru>.
3. Адольф В.А., Ильина Н.Ф. Инновационная деятельность педагога в процессе его профессионального становления. – Красноярск: Поликом, 2007. – 190 с.
4. Хуторской А.В. Педагогическая инноватика – рычаг образования // Эйдос. Электронный ресурс: <http://www.eidos.ru/journal/2005/0910-19.htm>

HARBIY TAYYORGARLIK O'QUV MUASSASALARIDA SIFATLI TA'LIMNI RIVOJLANTIRISH YO'LLARI VA ISTIQBOLLARI

Alisher Tavakalov

*Toshkent davlat pedagogika universiteti
Harbiy ta'lim fakulteti katta o'qituvchisi*

Annotatsiya. *Ushbu maqolada yosh talabalarni harbiy vatanparvarlik ruhida tarbiyalash haqida fikrlar bildirilgan. Muallif davlat kelajagi bo'lgan yoshlarni yuksak ma'naviy-axloqiy fazilatlariga ega, insonparvar, jismonan baquvvat, vatanparvar, harbiy bilimga ega, milliy g'urur ruhida tarbiyalash bugungi kunning eng dolzarb masalasi ekanligini qayd etadi.*

Kalit so'zlar: *talaba yoshlar, harbiy-vatanparvarlik, vatanparvar shaxs, ta'lim, ma'rifat, taraqqiyot.*

Harbiy ta'lim yo'nalishi talabalarning ta'lim sifatini rivojlantirish yo'llari va ularda vatanparvarlik tuyg'usini rivojlantirish imkonini beradigan samarali shakl, metod va vositalardan foydalanadi.

An'anaviy ta'lim sharoitida o'quv faoliyati ta'lim oluvchilarga tayyor bilimlarni uzatishi va talabalarning mazkur bilimlarning o'zlashtirishga yo'naltirilgan harakati sifatida tushuniladi. Mutaxassislar bosqichma-bosqich bilish faoliyatining yangi darajalariga o'tish zarurligini tushuna boshladilar.

Dastlab bilimlarning muayyan qismi, keyinchalik esa, barcha axborotlar ta'lim oluvchilarga tayyor tarzda uzatilmaligi lozimligi mutaxassislar tomonidan nazariy

jihtadan asoslab berildi. O'qituvchi talabalarga muloqot asosida taqdim etadigan axborotlarning muayyan qismini mustaqil izlanish uchun taqdim etishi lozimligi nazariy jihatdan asoslanmoqda. Bugungi kunda tushunishga asoslangan o'quv jarayonidan muammoli ta'lim jarayoniga o'tish zarurligini barcha o'qituvchilar tushunib yetmoqdalar.

Faol metodlar va interfaol metodlarning bir-biridan farqi shundaki, birinchi holatda, "talaba-o'qituvchi" faol o'zaro ta'siri mavjud bo'lib, bunda ikkala subyekt ham faol rol o'ynaydi va ikkalasi ham bir-biriga va umuman ta'lim jarayoniga ta'sir qiladi. Ikkinchi holatda sxema hajmli bo'ladi va o'zaro ta'sir allaqachon vektorlar tizimida sodir bo'ladi, ularning uchta komponenti talaba, o'qituvchi va talabalar guruhidir. O'quv jarayoni talabaning shaxsiyati asosida quriladi, ammo nafaqat o'qituvchilar, balki uning kursdoshlari ham uning yordamchilari bo'lishadi. Bilimlar birgalikdagi faoliyat, hamkorlik, guruhda ishlash, dialog va polilog orqali egallanadi.

Interaktiv metodlar vaziyat tahliliga asoslangan vaziyatli topshiriqlar va mashqlar usulini ham o'z ichiga oladi.

O.V.Akulova tomonidan muayyan vaziyatlarda shaxs va uning layoqatlarini rivojlantirishga qaratilgan intellektual harakatlar haqida mulohaza yuritilgan. Bundan tashqari, vaziyatli topshiriq materiallari bo'yicha ma'lumotlar bilan ishlashning mantiqiy optimal algoritmi ishlab chiqilgan. Ya'ni: tanishish – tushunish – qo'llash – tahlil – sintez – baholash [1]. Topshiriqlarni qo'llashning afzalligi shubhasiz ularning amaliy tabiatidir, ammo ularni hal qilish uchun ko'pincha bir nechta sohalar yoki fanlar bo'yicha aniq fan bilimlari talab qilinadi.

"Pedagogika ensiklopediyasi"da vaziyatli topshiriq deganda, "o'quv predmeti doirasida amaliyotda duch kelishi mumkin bo'lgan aniq vaziyat shart-sharoitlari asosida tuzilgan ta'lim vazifasi" tushuniladi [2].

Demak, vaziyatli topshiriq ta'lim mazmunining tarkibiy qismlarini shakllantirish uchun amaliy ahamiyatli muammoni echishga qaratilgan shartlar majmuasini o'z ichiga olgan metodik birlik.

Ilmiy adabiyotlarda "vaziyatli yondashuv" atamasi bilan bir qatorda "vaziyatli topshiriq" tushunchasi ham qo'llaniladi. Ayrim olimlarning fikricha, vaziyatli topshiriqlar umumiy vaziyatli vazifalarning bir qismidir. Vaziyatli topshiriqni muayyan kasbiy vaziyatdan ham farqlash kerak. Vaziyatli mashqni oliy ta'limning o'quv jarayonida qo'llashdan maqsad – bilimlarni o'zlashtirish va faoliyat jarayonida kasbiy ko'nikma va malakalarni real amaliyotga yaqin sharoitda rivojlantirishdan iborat. Vaziyat mashqlari ham muayyan vaziyatlarga asoslanadi. Ulardagi materiallar maxsus tadqiqotlar ma'lumotlari bilan qo'llab-quvvatlanadi, statistik hisobotlar va boshqalar bilan. Vaziyat, birinchi qarashda, uning qaroriga bevosita bog'liq bo'lmagan omillarni o'z ichiga olishi mumkin, ammo qaror qabul qilish uchun ular orasida eng muhimlarini topish kerak. Vaziyat mashqlari uchun aniq tuzilgan savolning mavjudligi majburiy element emas va shuning uchun uni amalga oshirishdagi eng katta qiyinchilik asosiy vazifani shakllantirishdir. O.V.Akulova tomonidan muayyan vaziyatlarda shaxs va uning layoqatlarini rivojlantirishga qaratilgan intellektual harakatlar haqida mulohaza yuritilgan. Bundan tashqari, vaziyatli topshiriq materiallari bo'yicha ma'lumotlar bilan ishlashning mantiqiy optimal algoritmi ishlab chiqilgan. Ya'ni: tanishish – tushunish – qo'llash – tahlil – sintez – baholash [1]. Topshiriqlarni qo'llashning afzalligi shubhasiz ularning amaliy tabiatidir. Ammo ularni hal qilish uchun ko'pincha bir nechta sohalar yoki fanlar bo'yicha aniq fan bilimlari talab qilinadi.

"Pedagogika ensiklopediyasi"da vaziyatli topshiriq deganda, "o'quv predmeti doirasida amaliyotda duch kelishi mumkin bo'lgan aniq vaziyat shart-sharoitlari asosida tuzilgan ta'lim vazifasi" tushuniladi [2].

Demak, vaziyatli topshiriq ta'lim mazmunining tarkibiy qismlarini shakllantirish uchun amaliy ahamiyatli muammoni yechishga qaratilgan shartlar majmuyini o'z ichiga olgan metodik birlik.

Ilmiy adabiyotlarda "vaziyatli yondashuv" atamasi bilan bir qatorda "vaziyatli topshiriq" tushunchasi ham qo'llanadi. Ayrim olimlarning fikricha, vaziyatli topshiriqlar umumiy vaziyatli vazifalarning bir qismidir. Vaziyatli topshiriqni muayyan kasbiy vaziyatdan ham farqlash kerak. Vaziyatli mashqni oliy ta'limning o'quv jarayonida qo'llashdan maqsad – bilimlarni o'zlashtirish va faoliyat jarayonida kasbiy ko'nikma va malakalarni real amaliyotga yaqin sharoitda rivojlantirishdan iborat. Vaziyat mashqlari ham muayyan vaziyatlarga asoslanadi. Ulardagi materiallar maxsus tadqiqotlar ma'lumotlari bilan qo'llab-quvvatlanadi, statistik hisobotlar va boshqalar bilan. Vaziyat, birinchi qarashda, uning qaroriga bevosita bog'liq bo'lmagan omillarni o'z ichiga olishi mumkin, ammo qaror qabul qilish uchun ular orasida eng muhimlarini topish kerak. Vaziyat mashqlari uchun aniq tuzilgan savolning mavjudligi majburiy element emas va shuning uchun uni amalga oshirishdagi eng katta qiyinchilik asosiy vazifani shakllantirishdir.

Vaziyatli topshiriq vaziyatlarni o'ziga xos tarzda tahlil qilish usuli bo'lib, haqiqatda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan amaliy ahamiyatga ega bo'lgan kasbiy vaziyatga taqlid qiluvchi uslubiy vositadir.

Vaziyatli topshiriq quyidagilar bilan belgilanadi: kasbiy faoliyatning asosiy turlariga mos kelishi, o'quv hamda kasbiy faoliyat subyektidan turli yondashuvlarni amalga oshirishni talab qilishi, umumiy va kasbiy kompetensiyalarni shakllantirishi; analitik faoliyat bilan bog'liqlikda optimal yechimlarni tanlashga imkon berishi; bilimlarga asoslangan ta'lim natijalari, ma'lumotlar bilan ishlash usullarini va kasbiy faoliyatning turli usullarini o'zlashtirish natijasida ularni amaliyotda qo'llash jarayonida olingan ko'nikmalar majmuyi sifatida taqdim etishga imkon berishi talab etiladi.

kasbiy faoliyatning asosiy turlariga mos kelishi, o'quv hamda kasbiy faoliyat subyektidan turli yondashuvlarni amalga oshirishni talab qilishi, umumiy va kasbiy kompetensiyalarni shakllantirishi; analitik faoliyat bilan bog'liqlikda optimal yechimlarni tanlashga imkon berishi; bilimlarga asoslangan ta'lim natijalari, ma'lumotlar bilan ishlash usullarini va kasbiy faoliyatning turli usullarini o'zlashtirish natijasida ularni amaliyotda qo'llash jarayonida olingan ko'nikmalar majmuyi sifatida taqdim etishga imkon berishi talab etiladi.

Vaziyatli topshiriqlar va mashqlardan foydalanish quyidagi maqsadlarni nazarda tutadi: ta'lim (axborotni olish va qayta ishlash) bilan bog'liq ishlar – kasbiy bilimlarni tizimlashtirish, tahlil qilish, qo'llash ko'nikmalarini rivojlantirish; talabalarning ma'lumotlar bilan mustaqil ishlash ko'nikmalarini rivojlantirishi, shuningdek, umuman, shaxsni rivojlantirishi, muloqot qilish qobiliyatini yaxshilashi va kognitiv qobiliyatlarni rivojlantirishi; bo'lajak mutaxassislarning kasbiy axloqi, mas'uliyatining yetarli darajada rivojlanishini ta'minlashga xizmat qilish kabilar.

Talabalarning ta'lim sifatini rivojlantirish yo'llari va ularda vatanparvarlik tuyg'usini rivojlantirishga yo'naltirilgan vaziyatli topshiriqlarni tashkil etishda – o'zaro hamjihatlikda o'qitish prinsipi muhim ahamiyat kasb etadi.

Mazkur prinsipga tayanishning mohiyati shundaki muayyan o'quv vaziyatida talabalar bilganlarini bir-birlariga o'rgatadilar, bilimlarini o'zaro almashadilar. Talabalarning mustaqil bilim olishlari uchun nafaqat nazariy bilimlar zaxirasi, balki o'zlari o'rgangan hodisalar, dalillar, axborotlarni tahlil qilish va ommalashtirish

ko'nikmalari ham muhimdir. Buning natijasida talabalar o'zlashtirgan bilimlarini ijodiy qo'llash tajribasiga ega bo'ladilar. Ular o'zlari yo'l qo'ygan xatolardan tegishli xulosa chiqarish ko'nikmasini egallashlari lozim.

Pedagogik amaliyotda bilimlarning manbayidan kelib chiqqan holda o'qitish metodlarini tasniflash tajribasi mavjud. Ular sirasiga quyidagilar kiradi: bilimlarni so'zlar vositasida taqdim etish metodi: hikoya, ma'ruza, suhbat, o'qish, o'qituvchining bayoni kabilar; ko'rgazmali o'qitish metodi: tabiiy tarzda namoyish qilish, slaydlar orqali namoyish qilish, boshqa ko'rgazmali vositalar va tajribalar orqali namoyish qilish; amaliy metodlar: amaliy ishlar va laboratoriya ishlari.

Mazkur metodlarning har biri juda faol va nisbatan faol bo'lishi mumkin.

Munozara metodi savollar yordamida vujudga keltirilib, talabalardan mustaqil fikrlashni talab qiladi. O'qituvchi muayyan vaziyatli topshiriqlarda talabalarning o'z fikrlarini erkin bayon qilishlari va boshqalarning fikrlarini diqqat bilan tinglashga erishish maqsadida munozara metodidan foydalanadi.

Talabalar bilan mustaqil ishlash metodi esa, yangi o'quv materialining mantiqiy mazmunini ularga to'liq yetkazish maqsadida qo'llanadi. Bunda talabalarga o'qituvchi tomonidan berilgan topshiriqning rejasini tuzish vazifasi topshiriladi. Ular tomonidan tuzilgan rejalar esa, o'z navbatida, o'qituvchi tomonidan chuqur tahlil etiladi, uning yutuq va kamchiliklari ko'rsatiladi. Mazkur rejadan foydalangan holda talabalar o'quv modulini muvaffaqiyatli o'zlashtiradilar, topshiriqlarni sifatli bajaradilar. Talabalarda konspektlar, hikoyalarning rejalarini tuzish, savollarga javob berish, o'qigan adabiyotlarini sharhlash, o'qilgan matndan asosiy fikrni izlab topish, lug'atlar bilan ishlash ko'nikmalari jadal tarzda shakllanadi. Qo'shimcha adabiyotlar o'qish jarayonida talabalarda tabiat qonunlarini tushunishga xizmat qiladigan nazariy hamda obrazli tafakkur rivojlanadi. Darsliklar va qo'shimcha adabiyotlar bilan ishlash ko'nikmasini mustahkamlash maqsadida o'qituvchi talabalarga turli-tuman tadrijiy tarzda murakkablashib boradigan topshiriqlar berishi kerak.

Didaktik materiallar bilan mustaqil ishlash metodi asosida talabalarning mustaqil ishlarini quyidagicha tashkil etish mumkin. Talabalarning mustaqil ishlari uchun mo'ljallangan didaktik materiallar bilimlar va ko'nikmalarni mustahkamlash hamda qo'llashga mo'ljallangan. Jumladan: fikrlashga undovchi savollar yozilgan kartochkalar; hisoblashga oid vazifalar yozilgan kartochkalar; rasmlar vositasida bajariladigan savollar yozilgan kartochkalar.

Talabalarning mustaqil ishlari uchun mo'ljallangan didaktik materiallar bilimlar va ko'nikmalarni nazorat qilish maqsadida shakllantirilgan. Masalan, mazmunan mavhum rasmlar chizilgan kartochkalarda bir necha variantlarda taqdim etilgandan so'ng, butun guruh uchun 3-4 ta muqobil variantni qo'llash mumkin. Bunday kartochkalardan individual topshiriqlar sifatida foydalaniladi.

Talabalarning bo'lajak harbiy xizmatchilarning vatanparvarlik tuyg'usini rivojlantirishga yo'naltirilgan vaziyatli topshiriqlarda muammoli bayon qilish metodidan foydalanish maqsadga muvofiq. Mazkur metodning asosini o'quv jarayonida muammoli vaziyatlarni hosil qilish tashkil etadi. Bu talabalarda aqliy faoliyat usullari, tahlil qilish, umumlashtirish, qiyoslash, ommalashtirish, sabab-oqibat bog'lanishlarini asoslash ko'nikmalarini shakllantirish imkonini beradi.

Muammoli yondashuv metodi o'zida mantiqiy fikrlash operatsiyalarini mujassamlashtiradi. Chunki bunday operatsiyalar qo'yilgan muammolarning to'laqonli yechimini topish uchun muhim ahamiyatga ega.

Shu bilan birga mazkur metod o'zida quyidagilarni ham mujassamlashtiradi: muammoli savollarni ilgari surish; o'qituvchi bayon qilgan fikrlar asosida muammoli vaziyatni vujudga keltirish; muayyan savol doirasida ifodalangan qarama-qarshi

fikrlar asosida muammoli vaziyatni vujudga keltirish; muammoli vaziyatni vujudga keltirishga xizmat qiladigan tajribalar va axborotlarni namoyish qilish; o'quv topshiriqlarini yechish kabilar. Ushbu metoddan foydalanish jarayonida o'qituvchining vazifasi o'quv jarayonida muammoli vaziyatni vujudga keltirish va talabalarning faoliyatlarini boshqarishdan iborat.

Amaliy metodlar ham qisman izlanuvchilik va ko'rgazmalilik xarakteriga ega. Bunday vaziyatda talabalar muammoli topshiriqlarni yechib, bilimlarni qisman mustaqil izlanish yo'li bilan egallaydilar. Ular o'z tajribalarini har tomonlama muhokama qilish orqali ham yangi axborotlarni o'zlashtiradilar. Mustaqil amaliy ishlarga qadar talabalar maqsaddan xabardor bo'lsalar-da, kutilayotgan natijalar haqida tasavvurga ega bo'lmaydilar.

O'quv vaziyatidagi o'zaro aloqadorlik shakllari: hamkorlik o'quv vaziyatidagi o'zaro aloqaning shunday turiki, bunda bir shaxs ikkinchisining holatini payqay oladi va unga bo'lgan salbiy munosabatlarini o'zgartiradi. Uning harakatlarini qabul qilib, qo'yilgan vazifalarni muvaffaqiyatli yechish uchun uni rivojlantiradi. Sheriklarning hamkorlik natijasidagi o'zaro yordami bir-birlarining muvaffaqiyatlari uchun g'amxo'rlik qilish ko'nikmasi namoyon bo'ladi.

Topshiriqlar quyidagi turli-tuman ko'rinishlarda shakllantirilishi mumkin. O'quv vaziyatining hosil bo'lishi ko'p jihatdan o'quv jarayoni bilan bevosita bog'liqdir. Shu bilan bir qatorda, o'quv vaziyatini qanday shaklda tashkil etish o'qituvchiga ham bog'liq.

Vaziyatli topshiriqlar sirasiga quyidagilarni kiritish mumkin: talabalarni yo'naltiruvchi vaziyatli topshiriqlar; tanlovga asoslangan vaziyatli topshiriqlar; talabalarning muvaffaqiyatlarini ta'minlovchi vaziyatli topshiriqlar; muammoli vaziyatli topshiriqlar, muammoli o'quv topshiriqlarini yechishga yo'naltirilgan vaziyatli topshiriqlar; tanqid va o'z-o'zini tanqidga oid vaziyatli topshiriqlar; yordam va o'zaro yordam vaziyatli topshiriqlar; o'z-o'zini baholash vaziyatli topshiriqlar, muloqot vaziyati; raqobatlashish va o'zaro musobaqalashish o'quv vaziyati; o'yinga asoslangan vaziyatli topshiriqlar; mas'uliyatli qarorlar qabul qilish o'quv vaziyati; faoliyatning yangi usullarini o'zlashtirish vaziyati.

Talabalar uchun muvaffaqiyat vaziyatining afzalligi shundaki, bu jarayonda o'qituvchi har bir talabaning mustaqil ishini tahlil qilar ekan, uning yutuq va kamchiliklarini aniq ko'radi va ta'kidlab ko'rsatadi. Shu asosda talabalar faoliyatining istiqbolli yo'nalishlarini va kelajakda ular bajaradigan topshiriqlarning mazmunini ham aniqlaydi. Buning natijasida talabalar iqtidori, qobiliyatlarini rivojlantirishga zamin yaratiladi.

O'qituvchi umumiy va maxsus qobiliyatlarning rivojlanish darajasini diqqat bilan ko'rib chiqishi va muammoli vaziyatni hal qilishda shakllanish darajasini emas, balki ushbu mahoratning rivojlanish dinamikasini baholashi kerak.

Foydalangan adabiyotlar ro'yxati:

1. Акулова О.В. Конструирование ситуационных задач для оценки компетентности учащихся: Учебно-методическое пособие для педагогов. – СПб.: Каро, 2008.

2. Национальная педагогическая энциклопедия: <https://didacts.ru/>

3. Bruner R. Socrates' muse: Reflections on effective case discussion leadership. – 2002.

4. O'zbekiston Respublikasining 2020-yil 23-sentyabrdagi "Ta'lim to'g'risida"gi O'RQ-637-son Qonuni: www.lex.uz.

5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi "2022–2026-yillarga mo'ljallangan yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi PF-60-son Farmoni: www.lex.uz.

6. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktyabrdagi "O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5847-son farmoni: www.lex.uz.

7. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 20-apreldagi "Oliy ta'lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-2909-son qarori.

ILMIY FAOLIYATNI TASHKIL ETISHDA GNOSEOLOGIYA VA METODOLOGIYA UYG'UNLIGI

Mustafo Xidirov

ISFT instituti "Ijtimoiy fanlar" kafedrasini mudiri

Annotatsiya. Ushbu maqolada zamonaviy ilmiy tadqiqotlarni olib borishda ta'lim-tarbiya bosqichlarida samaradorlikka erishishning ijtimoiy-madaniy, funksional va strukturaviy-tashkiliy xususiyatlari asoslangan. Ilmiy faoliyat zamirida falsafiy yondashuvning zaruriyati gnoseologiya, epistemologiya va metodologiya uyg'unligi asosida qiyosiy tahlil etilgan va fan rivojining turli tarixiy bosqichlarida ta'limga yangi standartlarni joriy etishga o'tish bilan bog'liq jarayonlarning vujudga kelishi insoniyat dunyoqarashidagi o'zgarishlar natijasi ekanligi tizimli tahlil etilgan.

Kalit so'zlar. *Bilim, metod, metodologiya, faoliyat, inson, ta'lim, falsafa.*

Ilmiy faoliyatni tashkil etishda gnoseologiya, epistemologiya va metodologiya uyg'unligi falsafiy tafakkur taraqqiyoti bilan bog'liq evolyutsiya natijasidir. Xususan, epistemologiya falsafaning bilim va biz narsalarni qanday bilishimizni o'rganishga qaratilgan bo'limidir. U bilim nimadan iborat, bilim qanday asoslanadi va bizning bilimimiz chegaralari kabi savollarni o'rganadi. Epistemologiya vositasida inson bilimlarini ma'lum bir darajadaga ishonchga ega bo'lishini ta'minlashga erishishi uchun asos vazifasini bajaradi.

"Metodologiya mantiqqa muvofiq qurilgan tadqiqotni amalga oshirish va tizimlashtirishni o'z ichiga oladi hamda muvofiqlashtirish, jarayon ketma-ketligi, muammoni dastlabki o'rganish, dastur ishlab chiqish bosqichlarida ma'lumotlarni qidirish, to'plash, tanlash, qayta ishlash, tadqiqot olib borish, natijalarni qayta ishlash va joriy etishni talab etadi" [1].

Metodologiya ma'lum bir tadqiqot sohasida tadqiqot olib borish yoki ma'lum bir hodisani tekshirish uchun qo'llaniladigan tamoyillar va tartiblarni anglatadi. U ma'lumotlarni to'plash, ma'lumotlarni tahlil qilish va xulosalar chiqarish uchun qo'llaniladigan usullar va vositalar bilan bog'liq.

"Tadqiqotchilarning ilmiy faoliyati olib borishi tanlangan ilmiy-texnik tadqiqot atrofida shakllanadi. Binobarin fan tarmog'i metodologiyasi ikkilamchi bo'lsa-da ma'lum obyekt haqidagi yangi yoki qo'shimcha bilimlarni shakllantirish, natijalarga ega bo'lish tizimli tadqiqot va so'rovnomalar orqali amalga oshiriladi" [2].

Fan taraqqiyotining gnoseologiya va metodologiya o'rtasidagi bog'liqlik sezilarli

bo'ladi. Gnoseologik mulohazalar tadqiqot metodologiyalarini tanlash va amalga oshirishga ta'sir qiladi. Qabul qilingan gnoseologik pozitsiya ularning yondashuvini va tadqiqot savollariga javob berish usullarini shakllantiradi. Misol uchun, agar tadqiqotchi pozitivistik epistemologiya pozitsiyasini egallasa, bu bilimni faqat empirik kuzatish va o'lchash orqali olish mumkinligini ifodalaydi, ular ma'lumotlarni to'plash va tahlil qilish uchun miqdoriy tadqiqot usullaridan foydalanishlari mumkin. Boshqa tomondan, konstruktivistik epistemologiya pozitsiyani qo'llagan tadqiqotchi bilimlar ijtimoiy jihatdan shakllangan va subyektiv ekanligini hisobga olgan holda shaxslar tomonidan berilgan subyektiv tajriba va natijalarni olish uchun sifatli tadqiqot usullaridan foydalanishi mumkin. Bundan tashqari, tadqiqotchining metodologiyani tanlashi gnoseologik ta'sirga ham ega bo'lishi mumkin. Tadqiqotni o'tkazish va ma'lumotlarni to'plash hamda tahlil qilish usuli tadqiqotdan olingan bilim natijalari va xulosalariga ta'sir qilishi mumkin. Gnoseologik fikrlarni bilish tadqiqotchilarga o'zlarining metodologiyalari haqida tanqidiy fikr yuritishga yordam beradi, ular tanlangan yondashuv bilan bog'liq har qanday vujudga keladigan muammo va cheklovlarni ko'rib chiqish imkonini beradi. Ilmiy tadqiqot, o'z navbatida, ishtimoiy hamkorlikdagi faoliyatni talab etadi.

"Texnogen jamiyatda har xil ijtimoiy birliklar va madaniy an'analar bilan o'zaro munosabatlarga kirishish imkonini beruvchi shaxs erkinligi himoya qilinadi. Inson faol mavjudot sifatida tushuniladi. Uning faoliyati ekstensiv bo'lib, tashqi dunyo va tabiatni bo'ysundirish va o'zgartirishga qaratiladi" [3]. Darhaqiqat, madsadli faoliyat ilmiy tadqiqot natijadorligi uchun yuksak darajada xizmat qiladi.

Gnoseologiya va metodologiyaning uyg'unligi tadqiqot jarayoni va natijalarini shakllantirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega. O'z gnoseologik taxminlarini tushunish va ularni tegishli tadqiqot metodologiyalari bilan moslashtirish tadqiqotlarning qat'iyiligi va asosligini oshirishi, ma'lum bir sohadagi bilimlarning rivojlanishiga hissa qo'shishi mumkin. Gnoseologiya va metodologiyaning uyg'unligi insonning bilimga bo'lgan e'tiqodlari hamda bilim olish va ishlab chiqarish uchun ishlatiladigan usullar yoki yondashuvlar (metodologiya) o'rtasidagi uyg'unlikni anglatadi. Gnoseologiya bilimni o'rganish bilan bog'liq bo'lib, bilim nimadan iborat, u qanday olinadi va qanchalik ishonchli ekanligi kabi savollarni o'rganadi. U turli nuqtayi nazarlarni, jumladan empirizm, ratsionalizm va konstruktivizmni va boshqalarni o'z ichiga oladi. Boshqa tomondan, metodologiya bilim yaratish uchun ma'lumotlar yoki dalillarni to'plash va sharhlash uchun qo'llanadigan o'ziga xos texnika va protseduralar bilan shug'ullanadi.

Gnoseologiya va metodologiya o'rtasida uyg'unlik mavjud bo'lsa, bu tanlangan usullar yoki bilimlarni egallashning yondashuvlari haqiqiy bilim nimadan iborat ekanligi haqidagi e'tiqodiga mos kelishini anglatadi. Misol uchun, agar kimdir bilimlarning ijtimoiy qurilishiga urg'u beradigan konstruktivistik epistemologiyaga rioya qilsa, u bir nechta istiqbollarni va subyektiv tajribalarni o'rganishga imkon beradigan sifatli tadqiqot usullaridan foydalanishi mumkin. Aksincha, gnoseologiya va metodologiya o'rtasida uyg'unlik bo'lmasa, u kishining tadqiqot yoki bilim ishlab chiqarishida nomuvofiqlik va qarama-qarshiliklarga olib kelishi mumkin. Misol uchun, agar kimdir obyektivlik va umumiy qonunlarni izlashni ta'kidlaydigan pozitivistik epistemologiyaga ega bo'lsa, lekin subyektiv ma'no va talqinlarga e'tibor qaratadigan sifatli usullardan foydalansa, ularning gnoseologik asoslari va tadqiqot amaliyotlari o'rtasida nomuvofiqlik bo'lishi mumkin. Umuman olganda,

gnoseologiya va metodologiya o'rtasidagi uyg'unlikka erishish tadqiqotchilar va olimlar uchun tadqiqotlarning usullari, bilim haqidagi falsafiy bilimlariga mos kelishini ta'minlash uchun muhimdir. Ushbu muvofiqlashtirish ularning tadqiqotlari qat'iyligi va asoslilikini oshiradi va ularning tegishli sohalarda bilimlarning rivojlanishiga hissa qo'shadi.

Bilimlar tizimida obyektning aniq tasvirlashning gnoseologik ahamiyati uning tushunishni kuchaytirish va o'rganishni osonlashtirish imkoniyatini beradi. Konkret tasvirlash mavhum tushunchalar yoki g'oyalarni ifodalash uchun aniq misollar, moddiy obyektlar yoki hissiy tajribalardan foydalanishni anglatadi. Ushbu yondashuv odamlarga nazariya va real hayot tajribasi o'rtasidagi aloqalarni o'rnatishga yordam beradi, bu esa o'quv jarayonini yanada mazmunli va foydalanishga imkon beradi. Bu tadqiqotchilarga mavhum va konkret o'rtasida dialektik bog'liqlikni ta'minlash orqali bilimlarni yanada samaraliroq tushunish va o'zlashtirish imkonini beradi.

Olim o'zi tadqiq elayotgan dalillarning murakkablik darajasini hisobga olishi lozim. Boshqa tomondan esa, mazkur dalillarni sun'iy ravishda soddalashtirishi, ularning eng muhim jihatlari ikkinchi darajali jihatlardan farqlashi, o'zi ko'zlayotgan aniq gnoseologik maqsad uchun ahamiyatga ega bo'lmagan jihatlarni ongli ravishda e'tibordan soqit etishi lozim [3].

Ilmiy bilimlarning epistemologik ahamiyatga ega bo'lishining bir necha sabablari bor:

1. Konseptual tushunish. Ilmiy bilimlar vositasida borliq haqidagi tasavvurlar konseptual tushunchalarini rivojlantirish uchun aniq va asoslangan xulosalarni beradi. Vorisiylik tamoyili asosida va o'zaro bog'liq obyektlardan foydalangan holda, yangi ma'lumotni oldingi bilimlar bilan bog'lashlari mumkin, bu esa keyingi o'rganish uchun mustahkam poydevor yaratadi.

2. Kognitiv qayta ishlash. Konkret vakillik idrok etish, hissiy integratsiya va tasavvur kabi kognitiv jarayonlarni rag'batlantiradi. Ushbu jarayonlar aqliy faoliyat, muammolarni hal qilish va tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini qo'llab-quvvatlaydi, bu esa murakkab tushunchalarni yanada qiziqarli va interaktiv tarzda o'rganish va manipulyatsiya qilish imkonini beradi.

3. Bilimlarni uzatishni qo'llab-quvvatlash. Empirik tadqiqotlar asosida turli mazmundagi bilimlarni uzatish uchun samarali vosita bo'lib xizmat qiladi. Bilish jarayonida mavhum tushunchalarni real misollar bilan bog'lay olish orqali bilimlarni turli vaziyatlarda osongina qo'llanilishiga erishiladi. Ushbu bilimlarni uzatish qobiliyati amaliy muammolarni hal qilish va o'rganilgan tushunchalarni turli sohalarda qo'llash uchun juda muhimdir.

4. Turli ta'lim uslublariga murojaat qilish. Insoniyat tafakkur tarzi evolyutsiyasi vizual, eshitish yoki inklyuziv imkoniyatlar orqali ta'limni tashkil etish, o'rganish uslublariga ega. Aniq tasvirlash vizual va sezgi tajribasi orqali ushbu turli uslublarga javob beradi, bu esa o'quvchilarga ma'lumotni o'zlari afzal ko'rgan o'rganish usullariga mos keladigan usullar bilan jalb qilish imkonini beradi. Bu inklyuzivlik bilimlarni yaxshiroq egallash va saqlashni osonlashtiradi.

5. Til va madaniy to'siqlarni yengib o'tish. Ilmiy-metodologik yondashuv asosida ilmiy natijalarga erishish uchun to'sqinlik qiladigan til va madaniy to'siqlarni yengib o'tishga erishishda namoyon bo'ladi. Ko'rgazmali qurollar yoki modellardan foydalanish orqali tadqiqotchi tilni bilish darajasidan qat'i nazar tushunchalarni tushunishlari mumkin. Bundan tashqari, ilmiy hamjamiyat umumbashariy o'zaro

bog'liq bo'lgan misollar yordamida madaniy farqlarni bartaraf etishga yordam beradi va madaniyatlararo tushunishni kuchaytiradi.

Demak, ilmiy bilimlarning gnoseologik ahamiyati uning konseptual tushunishni kuchaytirish, kognitiv qayta ishlash, bilimlarni uzatishni qo'llab-quvvatlash, turli xil ta'lim uslublariga murojaat qilish, til va madaniy to'siqlarni yengib o'tish qobiliyatida yanada yuqoriroq bosqichga ko'tariladi. Bilim tizimlariga aniq metodologik asoslarni kiritish orqali o'qituvchilar yanada samarali va inkyuziv ta'lim muhitini yaratishi mumkin.

Ifodalashning formal va intuitiv shakli til o'rganishda juda muhim. Ular texnik tushunchalar bo'lib, ma'lum bir maqsadni, usullarni, formulalarni, yozma yoki grafik yordamida o'zgartirish yoki o'rgatish uchun ishlatiladi. Formal ifodalash – axborotni aniqlash, qabul qilish, uzatish yoki fikrni tushunishni ta'minlaydigan o'rganish usulidir. Formal ifodalash matematika, kimyo, fizika, mantiq, yuridik ma'lumotlar, kompyuter dasturlash, statistika va boshqa soha bo'yicha qo'llanadi.

Hozirgi epistemologiya tadqiqotlarida bir nechta muammolar doirasi mavjud. Epistemologiya, bilimning bilish usullarini, manba va ma'lumotlarimizning ishochliligini o'rganishga bag'ishlangan falsafa sohasi bo'lib ilmiy tadqiqotchilarni o'rganish jarayonlarini osonlashtirish, yangi bilimlarni yaratish va ulardan foydalanish, sodda va yorqin yechimlar topishdir. Postanalitik novatsiyalar, ilmiy dunyoning rivojlanishini o'rganish va takomillashtirishda muhim o'rin tutadi. Epistemologiyada fan rivojlanishining normativ va tanqidiy-refleksiv modellari, kumulyativ va antikumulyativ mo'ljallar epistemologiya fikrlarining o'zgarish va rivojlanish jarayonlarini tahlil etishda qo'llanuvchi konseptlardir. Bu mo'ljallar epistemologiya fikrlarining o'zgarish va o'zlashtirish jarayonlarini tasvirlashda va o'rganish metodologiyasini tuzatishda yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Папковская П. Я. Методология научных исследований: курс лекций / П. Я. Папковская. – 2-е изд. – Минск: Информпресс, 2006. – С. 90-97.
2. Iwan Setiawan, Anis Fauzi, Moh Suhri Rohmansyah UIN Sultan Maulana Hasanuddin Banten Epistemology as a Scientific Methodology Foundation for the Development of New Theories in the Field of Islamic Education Management // International Journal of Asian Business and Management (IJABM), 2023. – Vol. 2. – № 2. – P. 153-166.
3. Shermuhamedova N.A. Ilmiy tadqiqot metodologiyasi. Ikkinchi nashr. Toshkent: Innovatsiya-Ziyo, 2020.

KOGNITIV YONDASHUV ASOSIDA BO'LAJAK O'QITUVCHILARDA IJODKORLIKNI RIVOJLANTIRISHNING ZAMONAVIY TENDENSIYALARI

Feruza Ibragimova

Qori Niyoziy nomidagi O'zbekiston pedagogika fanlari ilmiy-tadqiqot instituti doktoranti, PhD

Annotatsiya. Mazkur maqolada bo'lajak o'qituvchilarda ijodkorlikni rivojlantirishda kognitiv yondashuv asosida bo'lajak o'qituvchilarda kasbiy ijodkorlikni rivojlantirishning ahamiyati, o'ziga xos xususiyatlari tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: kognitiv yondashuv, bo'lajak o'qituvchi, pedagogik ijodkorlik, kasbiy ta'lim, kognitiv ta'lim, tahlil, kreativ faoliyat.

Bo'lajak o'qituvchilarning kognitiv ta'lim-tarbiya jarayonini loyihalash ko'nikmalarini egallashlarida texnologik bosqich muhim ahamiyatga ega. Bu bosqichda bo'lajak o'qituvchilar ta'lim-tarbiya jarayonining barcha bosqichlarini loyihalashda bo'lajak o'qituvchilarni rivojlantirish tamoyillariga amal qilish ko'nikmasini egallashlari kerak. Bo'lajak o'qituvchilar pedagogik vositalar, qo'llaniladigan texnologiyalar, ta'lim-tarbiya natijasining kafolatlanganligini ilg'ay olish ko'nikmasini o'zlashtirishlari lozim.

Pedagoglar kognitiv ta'lim-tarbiya jarayonini loyihalashda ta'lim mazmuniga, shaxsiy tajribalarini mujassamlashtirish prinsipiga amal qilishi zarur. Bunda o'qituvchilar dialog asosida o'z o'quvchilari bilan muloqotga kirishish tajribasini ham egallashi kerak. Kognitiv ta'lim-tarbiya jarayonining samaradorligini ta'minlashda uning loyihalashtirish darajasi maqsadga muvofiqligi muhim ahamiyatga ega. Buning uchun bo'lajak o'qituvchilar ta'lim-tarbiya jarayonida rang-barang ish shakllaridan foydalanish mahoratiga ega bo'lishi talab etiladi. Bo'lajak o'qituvchilarning bunday ko'nikmalarni egallaganliklari ta'lim jarayonida bo'lajak o'quvchilarga taqdim etiladigan o'quv materiallarini maqsadga muvofiq tarzda tanlashi va loyihalashtira olishida ham yaqqol namoyon bo'ladi. Bo'lajak o'qituvchilar bo'lajak o'quvchilarning o'quv-biluv faoliyatlarini nazorat qilish ko'nikmalarini ham puxta egallashlari zarur. Shundagina ular nazorat materiallari va vaziyatlarini aniq loyihalashtira oladilar. Bu esa ta'lim-tarbiya jarayonini samarali tashkil etish imkonini beradi.

Bo'lajak o'qituvchilarning ta'lim-tarbiya jarayonini loyihalashga oid o'quv-amaliy faoliyatlari professor-o'qituvchilar tomonidan muntazam tahlil qilinishi, ularning bu sohadagi yutuq va kamchiliklari ko'rsatilishi, ularni bartaraf etish yo'llarining tavsiya etilishi alohida amaliy ahamiyatga ega. Buning uchun bo'lajak o'qituvchilar quyidagilarni bilishlari kerak:

- muayyan sinfdagi bo'lajak o'qituvchilarga hos bo'lgan individual xususiyatlar, dars jarayonida ularga qo'yilgan hamda kuchaytirilgan talablar;
- o'qituvchining ta'lim-tarbiya jarayonidagi xatti-harakati bo'lajak o'qituvchi shaxsini rivojlantirishga qay darajada yo'naltirilganligi;
- kognitiv ta'lim-tarbiya jarayonining tarkibiy tuzilishi, harakatlantiruvchi kuchlari nimalarda namoyon bo'lishi;
- ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil etish sohasida muayyan o'qituvchi erishgan

yutuqlar va yo'l qo'ygan kamchiliklar nimadan iborat ekanligi kabilar.

Kognitiv ta'lim-tarbiya jarayonida muayyan o'quv vaziyatlarini ijodiy fikrlash, muloqotga kirishuvchanlik, aniq faoliyatga yo'naltirilganlik nuqtai nazaridan yondashgan holda loyihalashtirish ko'nikmasini egallashi bo'lajak o'qituvchilarda muhim kasbiy bilimlarni o'zlashtirishni talab qiladi. Bo'lajak o'qituvchilar kognitiv ta'lim-tarbiya jarayonini loyihalashtirishda birinchi navbatda bo'lajak o'qituvchilarning shaxsiy taraqqiyotini ta'minlash lozim. Chunki ta'lim-tarbiya jarayonida bo'lajak o'qituvchi bilan bo'lajak o'qituvchilar orasida o'zaro muloqot, dialog tarzidagi suhbat, fikr almashish uchun qulay pedagogik vaziyat vujudga keltirilishi zarurligini bo'lajak o'qituvchilar yaxshi anglashi talab etiladi. Shu narsa ma'lumki, ta'lim-tarbiya jarayonida bo'lajak o'qituvchilarning shaxsiy rivojlanishlari, kamol topishlari uchun ahamiyatli bo'lgan natijalarni qo'lga kiritish nazarda tutiladi. Huddi mana shunday natijalarni nazarda tutgan holda bo'lajak o'qituvchilar o'quv jarayonini bo'lajak o'qituvchi shaxsiga to'laqonli tarzda yo'naltirishga asos bo'ladigan loyihalarni shakllantirish tajribasiga ega bo'lishlari zarur. Shunga ko'ra, bo'lajak o'qituvchilar ta'lim maqsadiga erishishni nazarda tutgan holda dars samaradorligini ta'minlash uchun zarur bo'lgan holatlar, o'quv topshiriqlari va metodikalarni qo'llash muhimligini loyihalarda aks ettiradilar.

Ta'lim-tarbiya jarayoni samaradorligini ta'minlashda kasbiy mahoratga ega bo'lgan o'qituvchilarning o'zaro hamkorligi, bir-birlarining tajribalaridan ijodiy foydalana olish zarurligini bo'lajak o'qituvchilar ongiga yetkazish ham muhim ahamiyatga ega. Buning uchun bo'lajak o'qituvchilar pedagogik amaliyot davomida tajribali o'qituvchilar bilan maslahatlashishlari, ularning kasb mahoratlarini o'zlashtirishlari muhimdir. Bo'lajak o'qituvchilar kognitiv ta'limning konseptual asoslarini o'rganish bilan bir qatorda, o'quv faoliyatini metodik jihatdan uzluksiz ta'minlash yo'llari, bo'lajak o'qituvchilarda o'z faoliyatlarini mustaqil tashkil etish tajribasining shakllanganligi, ta'lim-tarbiya jarayonining shaxsni rivojlantirishdagi imkoniyatlari, bo'lajak o'qituvchi shaxsini rivojlantirishga xizmat qiladigan vaziyatlarning dars jarayonidagi o'rni va ahamiyatini anglab yetishlari lozim.

Yuqorida ko'rsatilgan bo'lajak o'qituvchilar oldiga qo'yilgan barcha talablar pedagogik ta'lim sohasida yaratiladigan o'quv dasturlari va darsliklarda ifodalanishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi. –Toshkent.: O'zbekiston. 2021.
2. Safarova R.G. Kognitiv pedagogikaga oid nazariy yondashuvlar. – Toshkent, 2023.
3. Ibragimov X., Abdullayeva Sh. Pedagogika nazariyasi. – T.: Fan va texnologiya. 2008.
4. Ibraimov Kh. I. Creativity as one of the characteristics of the personality of the future teacher // Science, education, and culture, 2018. – № 3 (27). – PP. 44-46.
5. Ibraimov X.I., Quronov M. Umumiy pedagogika. – T.: Shaffof, 2023.

IMPORTANCE OF VIRTUAL REALITY IN ENGLISH LANGUAGE TEACHING

Muslimakhon Nematullaeva

Student of the third English language faculty, UzSWLU

Shukurova Shokhsanam Kakhramon kizi,

Senior teacher of the third English Language

Department of Applied Disciplines, UzSWLU

Abstract: *New classroom formats that are made possible by the advancement of virtual reality technology enhance pedagogy. Interactive audio-video online sessions are added to the standard components of blended learning and distance education. Experiments with practical approaches are becoming more and more necessary as theoretical methods are investigated in more detail. It can be seen what part virtual reality will play in the future of language learning. By examining the notion of virtuality, its primary attributes and functionalities are determined, which enabled us to refer to virtual reality as the perfect learning environment. This article is devoted to highlighting how VR can advance the way foreign languages are taught.*

Keywords: *VR integration, technology, pedagogy, methodologies.*

The most successful approach to teaching a foreign language is complete immersion, as students are immersed in and exposed to the natural language environment regularly. This is demonstrated by the study of language and speech abilities, including the processes of speech perception and speech generation. Methodologists and instructors are always searching for different ways to teach and developing educational models that are like the natural language environment because most foreign language learners do not have the opportunity to live and study abroad. This covers language immersion programs, international academic mobility initiatives, bilingual education, short-term language courses taken overseas, and active learning techniques like business simulations, video, case studies, and immersion. It should be mentioned that the experience of fully understanding a language cannot be substituted by the classroom learning process, no matter how structured and interactive. Scientists have observed that studying a foreign language in textbooks and in the classroom affects students' ability to learn and use the language. This is particularly evident when it comes to teaching vocabulary, speech rate, spontaneous speech, and intercultural competence. These limitations highlight the essential role of inspiration plays in language learning as well as the significance of the linguistic environment for successful language acquisition. As a result, the most important and essential component of the learning process is the creation of new, motivating contexts for language acquisition, including virtual reality. The advancement of virtual reality technologies opens new avenues for scientific research and allows for the introduction of innovations into all areas of human endeavor.

In relation to the study, it is evident that the VR integration uses a variety of applications, software, and interactive activities to give students access to a vocabulary-learning environment that is realistic, true and suggests that receptive vocabulary activities are available through VRALL. It is important to remember that the vocabulary and language structures that the kids will be exposed to in these activities will be carried out within the parameters of Krashen's (1977) monitoring model. The input hypothesis

and the affective filter hypothesis are the two of Krashen's five hypotheses that are most directly relevant to the research. According to the input hypothesis, language inputs for learners should be only a little bit above their present level within the zone of proximal growth. Regarding the affective filter theory, it is observed that this filter is a psychological barrier that arises from the learner's stressful emotions during the process of acquiring a language. Therefore, the process of learning a language is adversely affected by even seemingly insignificant emotions like boredom, worry, or self-doubt. As a result, learning and filter efficacy are inversely correlated; that is, the more effective learning or acquisition occurs, the lower the filter. Cognitive load is a further significant theoretical framework that needs to be considered while providing any content to students. According to Moreno and Park (2010), cognitive load in psychology refers to all the demands placed on a person to complete a certain task. Numerous factors that can be described as subjective experiences, such as motivation, competence, skill, training, timing, anxiety, and situational factors, as well as the number, shape, and difficulty of tasks, the effort required to complete them, and success criteria, are features of cognitive load that are like those of Kantowitz's (1987) mental load theory. Additionally, it can be said that the cognitive load hypothesis implies that the learner's cognitive load is directly influenced by the task's target-related qualities, which in turn influences the learning process indirectly. Researchers from the VR corpus employ a range of VR technologies. In order to meet the requirements of the particular course and students, fifteen studies used Second Life, while five studies used Open Simulator or customized virtual environments. Previous research has utilized a cloud-based platform, a hybrid virtual environment that included brief video clips with avatars from the virtual world, or a Google Street View virtual environment for investigating cultural learning. A more advanced virtual reality system was also incorporated, which utilized the relationship between the body and the mind to improve the acquisition of vocabulary in second languages using a kinesthetic language learning platform for virtual reality. Currently, it's important to distinguish between several virtual reality technology types. Immersion VR systems can be divided into three categories:

With a desktop computer-based 3D graphics system.

A non-immersive VR system enables the user to navigate the virtual environment (VE) using a keyboard, mouse, and small computer screen.

A sophisticated system that projects a graphical display onto a huge screen is called a semi-immersive system.

Certain types of gesture recognition systems for natural interactions may be present in a semi-immersive system. The fully immersive head-mounted device, which creates a sense of complete immersion by completely enclosing the user's vision, is the third type of VR. Based on the list of VR systems used in the VR corpus, it appears that there is not much research on fully immersive VR systems, which have the potential to be more effective for learning and provide a larger range of user experiences. Given the present availability of inexpensive immersive technologies (such as Google Expeditions and Google Cardboards), these could offer an immersive system that is accessible to every language school and deserves further study and application.

In conclusion, virtual worlds' excellent potential presents teachers with an extensive number of new possibilities for innovative projects in their classrooms. To thoroughly comprehend the usage of virtual worlds for enhancing the teaching environment, more hands-on implementations in actual classrooms are required. To further understand patterns of collaboration in these types of environments, more research on collaborative virtual reality experiences is necessary. Additionally,

the premise that the application of virtual worlds within well-known theoretical frameworks supports learning outcomes can be sustained by applying virtual reality inside established theoretical frameworks and methodologies. It is also necessary for interface designers and instructional designers to investigate further the creation of virtual experiences that are accessible to the elderly and those with impairments.

References:

1. Mirakhmatovna I. Sh. Point-rating System as an Effective Way to Assess Students Knowledge // Credit Module System. JournalNX 2: 15-23.
2. Abdurasulova M. 2023. THE EFFECTIVENESS OF TASK BASED INSTRUCTIONS TO IMPROVE SPEAKING SKILL OF EFL STUDENTS THROUGH ROLE-PLAYS. *Новости образования: исследование в XXI веке*. 1, 10 (май 2023), 401–405.
3. Abdurasulova M. Developing EFL Students Speaking Skills through Task-Based Instructions, Importance of Role Plays on EFL Students Speaking Skills. *JOURNAL OF SCIENCE, RESEARCH AND TEACHING*, 2023 2(3), 77–79. Retrieved from <https://jsrt.innovascience.uz/index.php/jsrt/article/view/87>
4. Nematullaeva M. (2024). IMPROVING STUDENTS' COMMUNICATIVE COMPETENCE THROUGH INTERNET APPLICATIONS (as an example of the Duolingo app). <https://doi.org/10.5281/zenodo.10829547>
5. Nematullaeva, M. R. kizi. (2023). NEW APPROACHES AND METHODS OF TEACHING FOREIGN LANGUAGE AT SCHOOL. *SCHOLAR*, 1(27), 61–71.
6. <https://cyberleninka.ru/article/n/virtual-reality-as-a-new-method-of-teaching-foreign-language>
7. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2649970>
8. https://www.researchgate.net/publication/341597088_Virtual_reality_in_language_learning_a_systematic_review_and_implications_for_research_and_practice
9. https://www.researchgate.net/publication/341597088_Virtual_reality_in_language_learning_a_systematic_review_and_implications_for_research_and_practice
10. <https://interpretationandresearches.uz/index.php/iar/article/view/2249>
11. <https://researchedu.org/index.php/openscholar/article/view/4961>
12. <https://zenodo.org/record/8151422>

INTEGRATSIYALASHGAN TA'LIMNI TASHKIL ETISHDA O'QITUVCHILAR MOTIVATSIYASINI SHAKLLANTIRISHNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK ASOSLARI

Lola Rustamova

ISFT isstituti Pedagogika fani o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada o'qituvchilar motivatsiyasini shakllantirishning o'rni talabalar uchun bilim, ko'nikma, malakalar egallashda faollik qay darajada zarur ekanligi, pedagogik jarayonda o'qituvchi va talabalarning bir biriga o'zaro munosabati va faoliyat ko'rsatishi, o'zaro tahlil qilish kabilari bayon etilgan.

Kalit so'zlar: motivatsiya, ijodiylik, faollik, jarayon, tasavvur, bilim, omil, o'qituvchi, jamiyat, faollik, ma'naviyat, kamolot, tajriba, rivojlanish, tarbiya, ta'lim.

Kirish. Hozirgi kunda o'qituvchilar motivatsiyasini shakllantirish va talabalarning ijodiy faolligini rivojlantirish sohalari ta'lim tizimining dolzarb vazifasi sifatida muhim o'rin tutadi. O'quv faoliyatini o'zlashtirish jarayonida inson nafaqat bilim va ko'nikmalarni, balki faollik qobiliyatini ham o'zlashtiradi.

"Integrated Learning" o'zbek tiliga "Integratsiyalashgan ta'lim" deb tarjima qilinadi. Bu ta'limning muhim bir qismi integratsiya uchun qo'llaniladi. Integratsiyalashgan ta'limning maqsadi – murabbiy talabalarga bir nechta fanlarni birgalikda o'rgatishini ta'minlashdir. Masalan, matematika, fizika, kimyo va biologiya fanlarini bir vaqtning o'zida o'rganish, ta'limni o'rganish jarayonida vaqtdan samarali foydalanish imkoniyatini yaratadi. Bu usul talabalarga fanlarnin o'zaro bog'liqligini tushuntiradi, real dunyoni muammosiz tushunishga yordam beradi. Integratsiyalashgan ta'lim ta'lim muhitini ilg'or tashkil etish imkoniyatini berib, talabalarga ma'lumotlarni samarali jamlash, o'zlashtirish va amalga oshirish yo'lini ochadi. Bu orqali talabalarning fikrlash va muammolarni hal qilish, ijodiy va samarali yechim topish qobiliyati rivojlantiriladi.

Integratsiyalashgan ta'limning afzalliklari haqida so'zyuritish bilan birgalikda "Integratsiyalashgan ta'lim" mazmun-mohiyati hamda ta'lim tizimidagi ahamiyati haqida to'xtalib o'tish maqsadga muvofiq. Integratsiyalashgan ta'lim, o'quv jarayonida bir nechta fan yoki mavzuni bir-biriga bog'langan tarzda o'rganishning umumiy tashkiliy va nazariy qismi hisoblanadi. Bu talabalar uchun ma'lum bir mavzuni o'rganish uchun turli fanlar, masalan, matematika, ilm-fan va ijtimoiy fanlar o'rtasidagi bog'liqlikni keng qamrovli va yaxlit o'rganish usuli sifatida ham ifodalash mumkin.

Integratsiyalashgan ta'lim afzalliklarini quyidagi ko'rinishda ko'rsatish mumkin:

Integratsiyalashgan ta'lim bilimni amaliyotga qo'llash va ta'minlashda qulayliklar yaratadi. Talabalarga qo'llanmalar yoki loyihalar orqali o'rganish, o'z ishlarini yaratish, o'qituvchilar bilan o'rganish va qo'llab-quvvatlash va boshqa amaliyotlar olish orqali amaliyotga asoslangan o'rganishni ta'minlaydi.

Ta'lim faoliyati motivatsiyasini o'rgangan F. Haydarov ta'kidlaganidek, "O'rganish motivatsiyasi doimiy ravishda o'zgarib turadigan va bir-biri bilan yangi avlodlarga kiradigan bir qator motivlardan iborat. Shuning uchun motivatsiyani shakllantirish – bu o'rganishga ijobiy yoki salbiy munosabatni kuchaytirishning oddiy o'sishi emas, balki uning ortidagi motivatsion soha tuzilishining murakkablashishi" [4; 131].

Integratsiyalashgan ta'lim o'quv jarayonida texnologiyalarni qo'llash imkoniyatini oshiradi. Talabalar, masalan, internet, kompyuter dasturlar, interaktiv darsliklar va boshqa texnologiyalardan foydalanib, o'rganish jarayonini muvaffaqiyatli bajarishlari mumkin. Integratsiyalashgan ta'lim, talabalarga g'oyalar va tajriba olish uchun keng imkoniyatlar beradi. Ko'p qamrovli darsliklar, loyihalar, laboratoriyalar va boshqa tajribalarni o'rganish va amaliyotga o'tkazish, talabalar uchun qiziqarli va maqsadli o'rganishning asosiy turlaridan biridir.

Integratsiyalashgan ta'limning bu afzalliklari, talabalar uchun o'rganishni qiziqarliroq, maqsadliroq va amaliyotga yo'naltirilgan qilish uchun keng imkoniyatlar yaratadi. Bu usul, ularni ma'lum bir fan yoki mavzuni o'rganish orqali sodda turdagi sharoitlarda emas, balki kompleks va ko'p qamrovli muammolarni hal qilish, o'z fikrini ifodalash va muammolarni yechish uchun tayyorlaydi.

E. Savonko va I. P. Imenitova [5; 77] talabalar motivatsiyasining turlari bo'yicha quyidagi shartli tasnifga e'tibor qaratadi:

- talabaning psixologik xususiyatlari va o'quv jarayoni bilan bog'liq bo'lgan birinchi, dominant tip motivatsiyaning o'ziga xos ichki turi sifatida talabaning ma'lum bir fanga qiziqishini belgilaydi;

- ikkinchi tur – situatsion motivatsiya, bu turni o'quv jarayoniga tashqi deb hisoblash mumkin;

- uchinchi tur – konformist yoki taklif qiluvchi motivatsiya.

O'qituvchilar motivatsiyasini shakllantirishda integratsiyalashgan ta'limni tashkil etish muhim bir roli bor. Integratsiyalashgan ta'lim tizimli, moslashtirilgan darsliklar va faoliyatlar orqali ko'nikma, malaka olishni ta'minlaydi. O'qituvchilar uchun motivatsiya shakllantirishning bir necha usullari mavjud:

Maqsadlar va maqsadlar bilan bog'liqlik. O'qituvchilarga o'zlarining o'qitishdagi maqsadlarini aniqlash va ularni o'rganish va ilg'or o'qitishning bir qismini tashkil etish imkonini berish. Bu maqsadlar o'qituvchilarni yangi metodlar va usullar bilan tanishib chiqishga, talabalar bilan integratsiyalashgan ta'lim oshirishda samaraliroq bo'lishiga yordam beradi.

Tajriba, ta'lim va ko'nikmalarga oid amaliy ishlar. Integratsiyalashgan ta'lim, o'qituvchilar uchun ko'nikma, tajriba va ta'limning moslashtirilgan tajribaga aylanish imkonini beradi. O'qituvchilar uchun amaliy ishlar, qo'llanmalar va loyihalar orqali o'qish va o'rganishning amaliy muhiti tashkil etilishi kerak.

Taqdimot va maslahatlashish. O'qituvchilar o'zlariga maslahat va yordam ko'rsatilganda motivatsiyalari oshadi. Bu maslahatlar integratsiyalashgan ta'limni o'rganish, amaliy qo'llanish va o'qitishda ko'rsatma qilish jarayonlarini tajribalashlarini oshirishga yordam beradi.

Hamkorlik va jamoatchilik. O'qituvchilar o'rtasida ko'p qatorda integratsiyalashgan ta'lim tashkil etilsa, qo'llanish va tajribalash ko'payadi. Hamkorlik va jamoatchilik o'qituvchilarning bir-birlari bilan ta'lim materiallarini almashish, ta'lim jarayonlarini baholash va yangi o'qish usullarini boshqarish imkonini beradi.

Tuzilish va rivojlanish. O'qituvchilar uchun o'zlarining shaxsiy rivojlanish va ta'lim tajribalarini oshirishga imkon beruvchi o'qitish tuzilishlari o'rnatilishi kerak. Bu tuzilishlar, o'qituvchilarga yangi metodlar va usullar bilan tanishish, integratsiyalashgan

ta'lim materiallarini yaratish va ta'limni boshqarish jarayonlarini rivojlantirishga yordam beradi.

Integratsiyalashgan ta'limni tashkil etishning o'qituvchilarni motivatsiyasini shakllantirishda muhim qismi, ularga maqsadlarini aniqlash, amaliyotlar orqali tajriba olish, maslahatlashish, hamkorlik va jamoatchilik, va shaxsiy rivojlanish uchun tuzilishlar taqdim etishdir. Bu usullar o'qituvchilarni yangi ta'lim usullarini o'rganish va integratsiyalashgan ta'lim materiallarini samaraliroq ishlatish va ilhomlantirishga yordam beradi.

O'qituvchilarning motivatsiyasini shakllantirishga doimiy diqqatni jalb qilish zarur. Ular talabalarni qiziquvchan va ularning qiziqishini oshirish uchun bir nechta usullardan foydalanishi mumkin.

O'qituvchilar talabalarni o'z fanini o'rganish va mustaqil fikrlarni shakllantirishga rag'batlantirish uchun yaratilgan ma'lumotlar, yangi fikrlar va tadqiqotlarni taqdim etishlari kerak. Bu ularning o'zlarini ilg'or va ma'lum bir mavzuda mustaqilroq his qilishlari uchun ulkan o'rin egallashi mumkin.

Talabalarining o'zlarini rivojlantirish, yangi ma'lumotlarni olish va o'zlashtirishni ilhomlantirish uchun ajoyib hadislar, qissalar, animatsion yoki videolar qo'llashlari talabalarining motivatsiyasini oshirish uchun samarali bo'ladi, talabalarni o'zlarini amaliyotga olib borishlari va ularni o'z ish joylarida yoki o'qishlarida ishlashlari, mashg'ulotlar va loyihalarni boshlashlari yordamida motivatsiyalash zarur. Bu ularning o'zlarini rivojlantirish, o'rganishlarini oshirish va o'zlashtirishlarini ko'paytirish uchun kerakli eng muhim bilim va ko'nikmalarni olishlariga yordam beradi.

Talabalarining qobiliyatlari bo'yicha ularga to'g'ri maslahatlar va yo'nalish berish, ularning o'zlarini rivojlantirish va yangi maqsadlarga erishishlariga yordam beradi. Bu ularning o'zlarini o'zlashtirishlari va o'zlarining yangi maqsadlariga qarab harakat qilishlari uchun muhimdir. Shuningdek, o'qituvchilar talabalarining mantiqiy va hissiy holatini tushunish, ularning istaklarini va talablari haqida ma'lumotga erishish va ularning shaxsiy motivatsiyalariga ega bo'lishlari ham muhimdir. Bu, ularning eng muhim vaqtini o'zlashtirish va o'zlarini rivojlantirish uchun yordam berishlariga imkoniyat yaratadi. Integratsiyalashgan ta'lim, ya'ni har xil ta'lim usullarini, texnologiyalarni va ma'lumotlarni birlashtirish, talabalarining nazariy va amaliy bilimlarini bir-biriga bog'lashga qaratilgan ta'lim tizimini ifodalaydi. O'qituvchilar uchun bu o'zgaruvchilarning o'rgangan va o'qitish usullarini o'zgartirish va o'zlashtirish ma'nosini ta'minlaydi. Bu, o'qituvchilarni motivatsiyalash va ularga qiziqishni oshirishning muhim qismidir.

Quyidagi qadamlar o'qituvchilarni integratsiyalashgan ta'limning motivatsiyasini shakllantirishda yordam berishi mumkin:

O'qituvchilar, yangi ta'lim usullarini o'rganish, ularni amalga oshirish va o'zlashtirish orqali integratsiyalashgan ta'limning keyingi bosqichiga tayyorlanishlari kerak. Masalan, ular qo'llanilayotgan yangi texnologiyalardan foydalanish, interaktiv darsliklar yaratish, o'quv dasturlarini birlashtirish va boshqalarni amalga oshira olishi kerak.

O'qituvchilar talabalarni o'z faoliyatiga ishtirok etish orqali integratsiyalashgan ta'lim jarayoniga jalb qilishlari kerak. Masalan, talabalar bilan interaktiv muhokama o'tkazish, ta'lim dasturlarini o'zlashtirish uchun ularni qat'iy o'zlashtirishga olib kelish.

O'qituvchilar turli fan va sohalar bo'ylab ma'lumotlarni birlashtirish uchun yangi materiallar va vositalardan foydalanishlari kerak. Bu talabalarining ta'lim jarayonida qiziqishlarini va motivatsiyalarini oshirishga yordam beradi.

O'qituvchilar boshqa o'qituvchilar, ma'muriyat, ota-ona va talabalar bilan birgalikda ishlash orqali integratsiyalashgan ta'limni rivojlantirish va qo'shimcha

fikrlar olishadi. Bu ularga bir-biriga qo'llanish, o'rganish va o'zlashtirishda qulay va ma'naviy qo'llab-quvvatlashni ta'minlashga yordam beradi.

Integratsiyalashgan ta'limni tashkil etishda o'qituvchilar motivatsiyasini shakllantirish uchun pedagogik-psixologik asoslarga qaror berish muhimdir. Bu o'qituvchilar uchun yuqori darajada faol bo'lish, o'zlarini rivojlantirish va talabalarni o'rganish jarayonida ularga yordam berish imkonini yaratishga qaratilgan. Quyidagi pedagogik-psixologik asoslar o'qituvchilar motivatsiyasini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega.

- O'qituvchilar uchun aniq va qat'iy maqsadlar qo'yish juda muhimdir. Bu ularga qolgan maqsadlarga muddatida erishish imkonini beradi. Maqsadlarni belgilash o'qituvchilarning motivatsiyasini oshiradi, o'zlarini rivojlantirishga yo'naltiradi va ularga ishonch yaratadi.
- O'qituvchilar motivatsiyasini yuqoriga ko'tarish uchun o'quv jarayonida turli dars metodikalaridan foydalanish kerak. Aktiv, interaktiv va talabalar uchun maqbul dars metodikalarini tanlay olishi kerak. Misol uchun, amaliyotlar, jadval va tizimli muhokama darslarni ko'paytirishi mumkin.
- O'qituvchilar talabalar bilan birgalikda ishlash, ularning qiziqishlarini oshirish va ular bilan birga maqsadlarga yo'naltirilishlari motivatsiyani oshiradi. O'qituvchilar talabalar bilan hamkorlik qilish, ularning fikrlarini hurmat qilishi motivatsiyani kuchaytiradi. O'qituvchilar uchun murabbiylik qilish, ularning talabalarining shaxsiy va akademik rivojlanishiga qiziqish va ilg'or bo'lishini ta'minlash muhimdir. Murabbiylik o'qituvchilarning talabalarining qobiliyatlarini aniqlash va ularni yaxshi yo'lga qo'yishga yordam beradi [1; 8].

Xulosa qilib aytganda o'qituvchilar talabalarga mehr, qadrlash va muhabbat ko'rsatish orqali ularga motivatsiya bera oladi. Talabalarda qoniqish tuyg'usini shakllantirib, ularni o'qish va o'rganishga rag'batlantiradi. Shu tariqa, talabalar o'zlarini rivojlantirish uchun motivatsiya olishadi. Ularga dars materiallarini tayyorlash, sinflarni boshqarish va o'quv jarayonini tashkil etishda yordam berish motivatsiyani oshiradi va ularning ish bilan qiziqishlarini oshiradi. Integratsiyalashgan ta'limni tashkil etishda o'qituvchilar motivatsiyasini oshirish uchun yuqori darajada faollik, ilg'orlik va talabalar bilan faollik bilan ishlash muhimdir. Bu pedagogik-psixologik asoslar yordamida o'qituvchilar talabalarining qiziqishlarini oshirish, ularga yo'naltirish va ularning o'zlarini rivojlantirish uchun motivatsiyani oshirish mumkin.

Foyadalangan adabiyotlar ro'yxati:

1. Ibragimov X., Abdullayeva Sh. Pedagogika nazariyasi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2008.
2. Safaraliyevna M. F. Pedagogical bases of involvement of students in labor education / Euro-Asia Conferences, 2021. – Vol. 1. – № 1. – PP. 290-296.
3. Davurova G. Pedagogika oliy o'quv yurti talabalarining ijodiy faoliyatini shakllantirishda psixologik xizmatni tashkil etish // Актуальные вызовы современной науки. – Переяслав-Хмельницкий, 2019. – С. 28-30.
4. Хайдаров Ф., Абдукаримов Х., Алимова Ф., Ботиров Б. Талабаларнинг ўқув мотивларини шакллантириш. – Т.: 2009.
5. Иванова Т. А. Мотивация учебной деятельности студентов. / Т. А. Иванова, А. Я. Левин // Психологические механизмы регулирования поведения и оптимизации трудовой и учебной деятельности: Межвуз. сб. / Под ред. Г. С. Шляхтина. – Горький: Горьк. гос. ун-т, 1987. – С. 77-84.

СТРАТЕГИЧЕСКИЕ ЗНАНИЯ И СТРАТЕГИЧЕСКАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ КАК ОДНА ИЗ ОСНОВ В ОБРАЗОВАНИИ СТУДЕНТОВ ВОЕННОЙ ПОДГОТОВКИ

Умид Рахматуллаев
преподаватель Ташкентского государственного педагогического университета

Аннотация. В данной статье приведены размышления о стратегических знаниях и стратегической компетентности в основе образовательной системы. Стратегический подход к развитию компетенций при допризывном военном обучении является необходимым для обеспечения подготовки будущих военнослужащих. Комбинация индивидуализации обучения, применения современных методов и развития коммуникативных навыков поможет формировать квалифицированных специалистов, готовых к службе в армии.

Ключевые слова: стратегическая компетентность, стратегические знания, коммуникативная компетентность, образование, просвещение, развитие.

Стратегические знания оказались в центре дискуссий современной педагогики, сначала в лингвистике, а позже в других научных сферах: математике, социальных науках, биологии и т.д. Этот современный путь к преподаванию возвращается вокруг исследований, посвященных стратегическим знаниям, реагирующим на необходимость сконцентрировать в своих методологических предложениях механизмы, действующие как мост между когнитивным развитием, исследованием мира и систематическим построением знаний студентов. Стратегии могут действовать и развиваться одновременно и плавно среди учителей, учащихся и общества, а также имеют социальный контекст.

Стратегии не представляют собой единичные случаи, а представляют собой дидактику с учётом способности кодифицировать опыт мира посредством языка стратегии, что представляет собой когнитивные и социокультурные знания [1].

Многие известные теории сходятся во мнении, что существуют разные типы знаний, что грамотность имеет несколько измерений, коммуникативная компетентность имеет несколько уровней, обучение и знания опосредуются языком. Эти теории приходят к пониманию того, что обучение требует зрения, звука, символов, а также навыков абстракции, прогнозирования и общего мышления. Использование языка общаться, учиться, решать проблемы или создавать – это психоневрологический, а также социальный и культурный механизм [2]. Другими словами, студент учится, когда способен понимать, интерпретировать, спорить или применять значение изучаемого объекта. Изучение слов предполагает преобразование значений текста с помощью голоса студента. Акт обучения также подразумевает раскрытие значений,

обсуждение и критику того, что говорится в тексте, а также предложение альтернативных вариантов интерпретации. Поэтому можно сказать, что понимание намерений, когда знаешь, как были получены знания, как создать свою собственную идею или идею и что помогает студентам лучше всего учиться. Для этого следует рассмотреть взаимосвязь стратегических знаний и стратегической компетентности, а затем поверхностный подход к обучению и глубинный подход.

Стратегические знания относятся к процедурам, используемым в обучении, которые служат способом достижения цели. Некоторые из этих процедур являются сознательными, другие – бессознательными. У каждого есть определенная степень стратегических знаний, которые могут быть подтверждены несмотря на их неполные знания в определенной области. Используя разнообразные стимулы, стратегические знания могут возникнуть и позволить студентам построить глубокую структуру из поверхностной структуры [3]. Кроме того, взаимодействие студентов со стимулами может служить основой и руководством для понимания. Возможность использовать эти знания для решения проблемных ситуаций представляет собой стратегическую компетентность.

Один из теоретиков говорил: «Я рассматриваю [стратегическую компетентность] скорее, как общую способность, которая позволяет человеку наиболее эффективно использовать имеющиеся способности выполнять данную задачу, независимо от того, связана ли эта задача с использованием коммуникативного языка или с невербальными задачами, такими как создание музыкальной композиции, рисование или решение математических уравнений» [4]. Соответственно, стратегии – это целенаправленные последовательности когнитивных операций, которые исходят из сознания студента, понимание вопроса или указания к ответу или иного запрошенного.

В модели компетентности стратегическая компетентность больше не рассматривается как компенсаторная, активирующаяся только тогда, когда другие компетенции отсутствуют. Напротив, она является центральным для всех коммуникаций, что достигается путем выполнения посреднической роли междусмысловыми намерениями (сообщением, которое должно быть передано), основными компетенциями базовых знаний и контекста ситуации. При этом выполняется следующее: определяются коммуникативные цели, оцениваются коммуникативные ресурсы; планируется общение и осуществляется сам процесс общения. Самым важным фактором, однако, является то, что переопределяет отношения между компетентностью и производительностью, поскольку теперь они обладают динамическими качествами.

Помимо решения проблем и общения, стратегические знания связаны с попытками дать ответы на вопрос: как вы хотите, чтобы студенты подходили к изучению учебной дисциплины? Как преподаватель отвечает на этот вопрос? Что влияет на то, как преподается учебная дисциплина? Как проводится оценивание? Что ожидается от студентов?

В рамках обучения существуют два родственных направления концепции, которые необходимо представить и которые лежат в основе дискуссии о том, какой подход нужен обучению. Этими терминами являются поверхностный подход к обучению и глубокий подход к обучению. Преподаватели хотели бы, чтобы их студенты строили серию схем, которые позволят им интегрировать новые знания с предыдущими [5]. Преподаватели в своих учебных программах и в обучении студентов добиваются того, чтобы их студенты строили схемы посредством практики, путем понимания моделей или использования

разнообразных организаторов знаний, другими словами, поощряют глубокий подход к обучению, при котором студенты ценят и используют полученные знания на практике. Преподаватели не одобряют поверхностный подход к обучению, при котором студенты ценят механическое заучивание и в котором, среди прочего, они не различают принципы и примеры [6].

Следовательно, стратегические компетенции представляют собой ключевые навыки и качества, необходимые для эффективного управления и достижения поставленных целей в современном мире деловой среды. Стратегический подход к развитию компетенций играет важную роль в успехе как отдельного студента, так и высшего образовательного учреждения в целом.

Кроме того, одной из важных стратегических компетенций является умение строить долгосрочные планы и видеть целую картину. Преподаватели и студенты, обладающие этой компетенцией, способны выстраивать стратегию развития, прогнозировать будущие тенденции и принимать эффективные решения на основе анализа данных и фактов. Важным аспектом является при этом способность адаптироваться к изменяющимся условиям. Глобальная экономика и быстро меняющаяся рыночная конкуренция требуют от будущих учителей гибкости и способности быстро реагировать на изменения. Развитие компетенций по адаптации помогает успешно приспособливаться к новым условиям, оставаясь конкурентоспособным.

Компетенции в области стратегического мышления и планирования играют ключевую роль в создании и внедрении новых идей и инноваций. Студенты с такими качествами не только видят цель, но и знают, как добиться ее, разрабатывая стратегии и тактику реализации задач. Кроме того, способность координации и управления ресурсами также является важной стратегической компетенцией. Эффективное распределение времени, денежных средств, человеческих ресурсов и других активов помогает достигать поставленных целей с минимальными затратами и максимальной отдачей. Наконец, стратегические компетенции включают в себя умение работать в команде и вести студентов к общей цели. Лидерские качества, способность мотивировать и вдохновлять коллег, а также эффективное делегирование задач – все это важные составляющие успешного стратегического управления. В итоге, развитие стратегических компетенций становится необходимостью как для индивидуального роста, так и для успеха образовательной системы в современном быстроменяющемся мире. Освоение этих навыков помогает в условиях конкуренции процветать, достигать новых высот и вдохновлять других студентов на большие свершения.

Использованная литература:

1. Pushkin D. Critical thinking and problem solving. The theory behind flexible thinking and skills development (Pensamiento crítico y solución de problemas la teoría detrás del pensamiento flexible y desarrollo de habilidades) // Journal of Science Education. – Bogotá, 2007. – № 8 (1). – PP. 13-18.
2. <http://www.isearchquotations.com>. Search engine for quotations.
3. <http://k-8visual.info/xTree.html>). Why use tree diagrams in the classroom?
4. <http://www.teachervision.fen.com/graphic-organizers/printable/6293.html>
5. http://www.dane.gov.co/censo/files/boletines/bol_educacion.pdf
6. <http://www.skymark.com/resources/tools/cause.asp>. Fish diagrams.

1925–1930-YILLARDA O‘ZBEKISTON SSRDA PEDAGOGIKA MUTAXASSISLARINI TAYYORLASH MASALASI

Yulduz Tursunova
O‘zR FA Tarix instituti kichik ilmiy xodimi

Annotatsiya. Ushbu maqola sovet hokimiyatining pedagogika mutaxassislarini tayyorlashda olib borgan faoliyatiga bag‘ishlangan bo‘lib, unda qisqa muddatli kurslarning ochilishi, ta‘lim muassasalarini pedagogika mutaxassislari bilan ta‘minlash masalalari yoritilgan, sohada yuzaga kelgan kamchilik va muammolar ko‘rsatilgan.

Kalit so‘zlar: maktab, maorif, o‘qituvchilar, pedagog kadrlar, pedagogika institutlari, pedagogika texnikumlari, kurslar, o‘quv dasturi.

Sovet hokimiyatining olib borgan ijtimoiy-iqtisodiy siyosati natijasida ta‘lim muassasalari faqat moddiy jihatdan emas, balki mutaxassislar bilan ta‘minlanish jihatidan ham qator muammolarga duch keldi. Tashkil etilgan pedagogika texnikumlari o‘qituvchi kadrlarga bo‘lgan ehtiyojni qondira olmaganligi tufayli sovet hukumati joylarda bir yillik qisqa muddatli kurslarni tashkil qildi. Lekin bir yillik qisqa muddatli kurslarda o‘qigan o‘qituvchilar bir yilda yetarli bilimga ega bo‘la olmaganliklari ma‘lum bo‘lgach, 1925–1926-yillarga kelib kurslar muddati 2 yilga uzaytiriladi. Toshkent va Samarqandda 500 kishilik pedagogika kurslari ochiladi [1]. Pedagog kadrlar malakasini oshirish bilan birga, ularning sovetcha g‘oyaviy-siyosiy bilimlarini oshirishga alohida e‘tibor qaratildi. Shu maqsadda shahar va qishloqlarda yozgi, qishki bir oylik va ikki oylik, shuningdek, kechki kurslar ochiladi. 1926–1927-o‘quv yilida o‘qituvchilarning 85%i qayta tayyorlov kurslariga tortiladi. Yil oxiriga kelib qisqa muddatli kurslarni 2180 nafar o‘qituvchi tugatib chiqadi [2; 47].

Manbalarda qayd etilishicha, tayyorlov kurslarining 4 oyligini tugatib chiqqan o‘qituvchilar juda sayoz bilimga ega bo‘lgan, ba‘zi o‘qituvchilar har yili tayyorlov kurslariga tortilgan, lekin ularning bilimida o‘shish kuzatilmagan. Natijada maktablarda chalasavod muallimlar soni ko‘paygan. Hattoki 2-yillik pedagogika institutlarining maqomi ham o‘rta maxsus o‘quv yurtlariga teng bo‘lib, uni tugatib chiqqan o‘qituvchilarning bilimlari universitetga qabul qilish talablariga javob bermaganligi sababli ular ishchilar fakultetining (manbada – rabfak) 1–2-kurslariga joylashtirilgan. Pedagogika texnikumlari ayrim bitiruvchilarining bilim darajasi esa o‘rta maktabning 5-sinfi darajasida bo‘lgan [3; 294]. Demak, o‘quvchilarning bilim darajasi ulardan ham yomonroq bo‘lgan. Shuning uchun o‘quvchilar orasida darslarni o‘zlashtira olmaganligidan sinfdan-sinfga qolish, maktabni tashlab ketish holatlari ko‘p bo‘lgan.

Sovet hukumati xotin-qizlardan o‘qituvchi kadrlar tayyorlashga ham katta e‘tibor qaratdi. 1925–1926-yillarda respublika tayyorlov kurslarida 1895 nafar o‘qituvchi o‘qigan bo‘lsa, ulardan 279 tasini xotin-qizlar tashkil etgan va shundan yarmi yerli aholiga mansub bo‘lgan [4; 115]. Kurslarda sinf xonalarining yo‘qligi, sharoitlar yetarli bo‘lmaganligi tufayli xotin-qizlarning o‘qishni tashlab ketish holatlari ko‘p kuzatilgan. Shuning uchun Samarqand, Toshkent va respublikaning boshqa hududlarida xotin-

qizlardan o'qituvchilarni tayyorlash bo'yicha yangi kurslar tashkil etiladi. 1926-yilda birinchi bosqich maktablari uchun 237 nafar o'zbek xotin-qizlari pedagogika kurslarini bitirishga muvaffaq bo'ldilar. Ayniqsa, 1927-yilga kelib "Hujum" harakati o'tkazilgandan keyin xotin-qizlarga bo'lgan munosabatning o'zgarishi tufayli ularni respublikaning turli pedagogika bilim yurtlari, texnikumlar va qisqa muddatli kurslarga jalb etish chora-tadbirlari ko'rildi. 1927–1928 o'quv yilida respublika bo'yicha jami 9 ta, jumladan, Toshkentda – 1 ta, Samarqandda – 3 ta, Farg'onada – 4 ta, Zarafshonda – 1 ta xotin-qizlar uchun pedagogika texnikumlari ochiladi [5; 13]. Xotin-qizlar ish faoliyatiga qarshilik qilganlarga qattiq jazo qo'llanilib, hatto qamoqqa olish choralari ham ko'rildi. Shu yili respublika bo'yicha 8500 nafardan ortiq xotin-qizlar pedagogika texnikumlari va qisqa muddatli kurslarda tahsil oladilar. Kurslarga o'qitish bo'yicha Samarqand viloyati yetakchilik qilib, 1928–1929-o'quv yili viloyatda ayollarni texnikum va kurslarga tortish ishlari kuchaytiriladi. Bu yerda jami 8-10 ta sinf xonasida 60 ta talabaga dars mashg'ulotlari o'tilgan [6; 77]. Buxorodagi xotin-qizlar texnikumida esa 110 nafar talaba tahsil olgan [7; 35].

Xorazm viloyatida xotin-qizlarni o'rta maxsus o'quv yurtlariga jalb qilish boshqa viloyatlarga nisbatan qiyinroq kechgan. Texnikumlarda erkaklar va xotin-qizlar uchun bitta asosiy va ikkita tayyorlov guruhlari bo'lib, ularning har birida 11-12 tadan talaba tahsil olgan. Texnikumlarga 16 yoshdan 31 yoshgacha bo'lgan xotin-qizlar qabul qilingan. Ulardan ko'plari yosh bolali va xomilador ayollar ekanligi manbada qayd etilgan [8; 22]. Unda o'qiydigan talabalar 142 kishini tashkil etgan [8; 23]. Texnikumlarda o'qiydigan yosh bolalali va homilador ayollarga yetarlicha e'tibor qaratilmagan. Shuning uchun ayollarning ko'pchiligi texnikumni bitirmasdan o'qishni tashlab ketgan.

1925–1926-o'quv yili boshlariga tegishli hujjatlarda respublika pedagogika texnikumlarida o'quv dasturi va o'quv rejasini bo'lmaganligi ta'kidlanadi. Faqat noyabr oyining boshidagina markazdan ularga vaqtinchalik o'quv dasturi taqdim etilgan va u ham respublika o'quv rejasiga, dars soatlariga mos kelmagan. Dars jadvalida ona tili, rus tili, jamiyatshunoslik, arifmetika, geometriya, fizika, tabiatshunoslik, geografiya, rasm va chizmachilik bilan birga albatta qishloq xo'jaligi fanlari kiritilgan [9; 209-210]. 1926–1929-yillardagi ma'lumotlarda ham texnikumlarda sharoit yetarli darajada yaxshi bo'lmaganligi, o'quv xonalarining yomon sharoitda ekanligi, fizika, kimyo, biologiya fanlari umumiy bitta xonada o'tilganligi, laboratoriya jihozlari bilan ta'minlanilmaganligi, o'quv qurollari va o'qituvchilar yetishmasligi, bori ham sayoz bilimga ega ekanligi, ayniqsa Xorazmda o'qituvchilar orasida xotin-qizlar juda kamligi ko'rinadi [10; 136]. Sharoitlar yetarli darajada bo'lmaganligidan qabul qilingan talabalardan atigi 20 %i o'qishni bitirib chiqishga muvaffaq bo'lgan [9; 211]. Bitirib chiqqan xotin-qizlarning ko'pchiligi oilaviy sharoiti tufayli ishlamagan bo'lsa, erkaklarning aksariyati pedagogika yo'nalishida emas, boshqa soha bo'yicha ishlagan. Buning sababi – ularning ko'pchiligi yetarli darajada bilimga va pedagogik tajribaga ega bo'lmagan.

1928-yildan universitetlar tashkilotchilar, metodistlar, yo'riqchilarni, o'rta maxsus pedagogika texnikumlari (23 ta) esa mutaxassislarni tayyorlab bera boshladi [11; 42]. Shuningdek, yanvar oyi o'rtalaridan boshlab Toshkentning eski shahri qismida, Samarqand oliy pedagogika va boshqa oliy o'quv yurtlarining qoshida vaqtinchalik olti oylik pedagog kadrlar tayyorlaydigan o'quv kurslari ochiladi. Kurslarda, o'quv rejasiga ko'ra, ijtimoiy fanlar, o'zbek tili, rus tili, fizika, tabiiy fanlar, kimyo fanlari o'qitilgan [12; 32]. Ushbu fanlar ichida ijtimoiy fanlar va rus tiliga urg'u berilgan.

Talabalar, asosan Samarqand (100), Buxoro (50), Xorazm (50), Qo'qon (250) va Toshkentda (450) o'qitilgan [5; 13]. Qisqa muddatli kurslar Toshkent va Samarqanddan tashqari boshqa viloyatlarda nomigagina tashkil etilgan. Boshqa viloyatlarda mablag' kam ajratilgani uchun kurslar ham yaxshi tashkil etilmagan. Kurslarga qatnovchilarning ko'plari ishlaganligi, ularning orasida yosh bolalali ayollar bo'lganligi sababli kurslarga qatnamaslik holatlari ko'p bo'lgan. Hattoki, 1928-yil 1-yanvarda Samarqand Oliy pedagogika instituti qoshida ochilgan kurslarga 90 kishi o'rniga 69 kishi kelib o'qiganligi, yoz oylariga kelib ularning soni 45 nafarga tushib qolganligi, kursni bitirayotgan vaqtga kelib 45 nafardan 25 tasi kursni tashlab ketganligi va kurs yakunida atigi 19 kishigina kursni tugatishga muvaffaq bo'lganligi aniqlangan [12; 33]. Ulardan 15 nafari erkak kishi bo'lib, atigi 4 tasi ayol kishi bo'lgan. Kurslarni tugatgan bitiruvchilarga pedagogika universitetiga o'qishga kirishga yo'llanma berilgan va ularning barchalari partiya a'zosi bo'lganlar. Kurslar faqat Toshkent shahri va tumanidagi aholi va 1-bosqich maktablari pedagogik jamoasining asosiy o'qituvchilari uchun mo'ljallangan. Kurs tinglovchilarning 85-90%i partiya va jamoat ishlari bilan band bo'lgan [12; 34]. Shuning uchun darslarni o'zlashtira olmaslik holatlari ko'p kuzatilgan va talabalarning bilim saviyalari tushib ketgan.

Moskvadan fizika xonalari uchun jadval tuzib jo'natilgan, lekin bu jadval bilan dars soatlari bir-biriga mos kelmagan. Shuningdek, fizikadan tashqari matematika, geografiya, ijtimoiy fanlar bo'yicha zarur darsliklar xarid qilinmagan, kimyo va tabiatshunoslik bo'yicha asbob-anjomlar bo'lmagan. Ayrim darsliklar, ayniqsa, o'zbek tilidagi kitoblar bozorlarda bo'lmagan. Shu sabablar tufayli ayrim kurslar o'qish yakuniga yetmasdan yopilib ketganligi holatlari ham uchragan. Masalan, Toshkent shahridagi Sverdlov nomli eski shahar maktabi binosida ochilgan kurslar 20-oktyabrgacha ishlab, to'liq tugallanmay turib O'ODUning ishchi fakultetiga qo'shib yuborilgan. Kurs o'qituvchilari va o'quvchilari Maorif xalq komissarligiga norozilik murojaati bilan chiqqandan keyin Mannon Ramzining aralashuvi bilan bino o'zbek to'qimachilik xotin-qizlar texnikumiga aylantirilgan [12; 34]. Texnikum o'zbek xotin-qizlari uchun tashkil etilgan bo'lsa-da, ularda o'qiydigan talabalarning 80%i rus va tatar millatiga mansub bo'lgan.

Ma'lumotlarga ko'ra, respublika bo'yicha 1927–1928-o'quv yilida pedagogika o'rta maxsus o'quv muassasalarida o'qiyotgan talabalar soni 2619 tani tashkil etgan bo'lsa, keyingi o'quv yiliga kelib ularning soni 3156 taga yetadi [13; 363]. Biroq o'qituvchilar soni muntazam ravishda yetishmagan. Umumta'lim maktablarining o'qituvchilar bilan ta'minlanmasligi oqibatida ko'p maktablarda darslar o'tilmay qolib ketgan.

Qoraqalpog'istondagi texnikumda ushbu yillarga kelib 131 nafar talaba tahsil olib, erkaklar – 124 (94,6%), ayollar – (5,4%) nafarni tashkil etgan. Ulardan 55(42%) nafari qoraqalpoq, 42(32%) nafari qozoq, 19(14,5%) nafari o'zbek, 5(3,8%) nafari turkman, 9(9%) nafari tatar, 1(0,76%) nafari rus millatiga mansub bo'lgan. Texnikumda 14 yoshdan 32 yoshgacha bo'lgan erkak va ayollar tahsil olgan [14; 2-3]. Texnikumdagi moddiy ahvol O'zbekiston SSRdagi texnikumlar kabi qoniqarli darajada bo'lmagan. Texnikumga asosan To'rtko'l va unga yaqin hududlar bo'lgan Chimboy va Qo'ng'irotdan talabalar kelib o'qigan, qolgan hududlardan o'quvchilarning kelib o'qishi juda qiyin bo'lgan. Talabalar yotoqxonalar bilan to'liq ta'minlab berilmagan, mavjud yotoqxonalar ham sanitar-gigiyena jihatdan talabga javob bermagan. Qish oylarida ko'mir, o'tin yetkazib berilmagan. Bundan tashqari talabalarning bilim olishlari uchun o'quv dasturi, o'quv adabiyoti, laboratoriya jihozlari talab darajasida berilmagan, bori ham juda ayanchli ahvolda bo'lgan.

1928–1929-yillarda respublika bo'yicha o'rta maxsus o'quv yurtlarini tashlab ketayotgan talabalarning soni 35%ni tashkil etgan [13; 365] yoki "yot unsur" deya o'quv

yurtidan chetlashtirilgan. Bu haqida VKP(b) MQ Oʻrta Osiyo byurosi raisi I.A. Zelenskiy ham xalq taʼlimi boʻyicha 1928-yilda oʻtkazilgan Oʻrta Osiyo kengashida pedagogika texnikumida taʼlim olayotgan talabalar haqida: “Biz madaniy sohada ijtimoiy kelib chiqishi jihatidan qoʻyidagi shaxslarni tayyorladik: yirik savdogarlarning farzandlari – 37%, mayda va oʻrta savdogarlarning farzandlari – 27%, qishloq boylari farzandlari – 18%, dehqon farzandlari – 9%, hunarmandlar farzandlari – 9%”, degan edi [15; 12]. Shu tariqa, sovet hukumati milliy ziyolilarni oʻquv ishlaridan chetlashtirib, kadrlar tayyorlashni izdan chiqardi va oʻrta masus oʻquv yurtlari rivojiga yetarlicha eʼtibor bermadi.

1929-yil aprel oyida qabul qilingan Markaziy Ijroiya qoʻmitasining “Pedagogika Oliy oʻquv yurtlarini kadrlar bilan taʼminlash” toʻgʻrisidagi qaroriga koʻra, 1929-yil oliy oʻquv yurtlarida 65% dan kam boʻlmagan, oʻrta maxsus pedagogika oʻquv yurtlarida 85% dan kam boʻlmagan ishchi va dehqon bolalari qabul qilinadi. Bundan tashqari, 3-4 oylik va undan koʻproq – 6-10 oylik qisqa muddatli kurslarda ham oʻqituvchi kadrlar tayyorlana boshlanadi [16; 27]. Ammo amalda holat boshqacha edi. Masalan, Qashqadaryo viloyatida Paxta soyuzi tomonidan 25 ta kurs ochilishi rejalashtirilgan, lekin ulardan atigi 9 tasi ochilgan. Qolgan 16 tasi taʼminot yetarli boʻlmagani uchun ochilmagan [17; 66]. Ochilganlari ham koʻp oʻtmay yopilib ketgan, chunki buning uchun yetarli miqdorda mablagʻ ajratilmagan.

Shu sababli 1930-yillarga kelib ham maktablarda oʻqituvchi yetishmovchiligi dolzarbligicha qolavergan, boshlangʻich maktablar uchun oʻqituvchilar koʻpincha qisqa muddatli pedagogika kurslari ochish yoʻli bilan tayyorlangan. Qisqa muddatli kurslarga kiruvchilarning koʻplari savodsizlikni tugatish va chalasavodlar maktablarini tugatgan kishilar boʻlgan. 1930-yilda birinchi bosqich maktablarining 8 548 nafar oʻqituvchi orasida 1,5%i oliy maʼlumotli, 26%i oʻrta, 72%i esa quyi maʼlumotga ega boʻlsa, ikkinchi bosqich maktablari oʻqituvchilarining 15%i oliy, 74%i oʻrta va 11%i quyi maʼlumotga ega boʻlgan. Hattoki pedagogika texnikumlarining 11% oʻqituvchisi quyi maʼlumotga ega boʻlgan [18]. Yuqorida qayd etilganidek, oliy va oʻrta maʼlumotga ega oʻqituvchilarning bilim saviyasi juda sayoz boʻlgan.

Xulosa qilib aytganda, 1925–1930-yillarda Oʻzbekiston SSRda sovet hukumati tomonidan kommunistik mafkuraga mos pedagog kadrlarni yetishtirish va ular orqali oʻz gʻoyalarini yoshlar ongiga singdirish maqsadida yangi taʼlim muassalari barpo etildi. Biroq ulardagi sharoitlarning qoniqarsiz ekanligi, oʻqituvchilar soni yetishmasligi, talaba va oʻqituvchilarning jamoat ishlariga jalb etilishi, baʼzi oʻquv muassalarida oʻquv dasturlari va darsliklarining yoʻqligi, bori ham respublika shart-sharoitini hisobga olmay markaz uchun tuzilganligi, respublika uchun ajratilgan mablagʻlarning notoʻgʻri taqsimoti kabi omillar pedagog kadrlar tayyorlash ishining muvaffaqiyatli amalga oshirilmashligiga olib keldi.

Foydalanilgan adabiyotlar roʻyxati:

1. “Правда Востока” gazetasining 1931-yil 21-yanvar soni.
2. Tarix instituti, 58-fond, 5-roʻyxat, 667-yigʻmajild.
3. Икромов А. Избранные труды. В 3 томах, 1 том. – Т.: Узбекистан, 1972.
4. Oʻzbekiston milliy arxivi. R-94-fond, 1-roʻyxat, 333-yigʻmajild.
5. Tarix instituti, 58-fond, 1-roʻyxat, 2102-yigʻmajild.
6. Samarqand viloyati davlat arxivi. 26-fond, 1-roʻyxat, 104- yigʻmajild..
7. Buxoro viloyati davlat arxivi. 234-fond, 1-roʻyxat, 5-yigʻmajild.
8. Xorazm viloyati davlat arxivi. 194-fond, 1-roʻyxat, 47-yigʻmajild.
9. Xorazm viloyati davlat arxivi. 194-fond, 1-roʻyxat, 18-yigʻmajild.
10. Xorazm viloyati davlat arxivi. 194-fond, 1-roʻyxat, 65-yigʻmajild.

11. O'zbekiston milliy arxivi, P-94-fond, 5-ro'xat, 211-yig'majild.
12. O'zbekiston milliy arxivi. R-94-fond, 5-ro'xat, 142-yig'majild.
13. Хўжаев Ф. Танланган асарлар. 3 жилдли. 2-жилд. – Тошкент: Фан, 1978.
14. Qoraqalpog'iston respublikasi davlat arxivi. R-53-fond, 1-ro'xat, 113- yig'majild.
15. Зеленский И. В борьбе за культуру // За партию, 1928. – №7.
16. Известия ЦК ВКП (б), 1929. – №13.
17. Qashqadaryo viloyati davlat arxivi, 7-fond, 1-ro'xat, 186-yig'majild.
18. Икромов А. Основные вопросы культурного строительства в Узбекистане. – Ташкент: Госиздат УзССР, 1932. – С. 4-15.

ZAMONAVIY TA'LIM TIZIMINING RIVOJLANISHIDA INTEGRATSIYA VA DIFFERENSIATSIYA JARAYONLARINING IJTIMOY-GUMANITAR FANLARDAGI AHAMIYATI

Bunyod Raximov

Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy universiteti Ijtimoiy fanlar fakulteti Falsafa yo'nalishi I bosqich magistranti

Annotatsiya. Mazkur maqolada fanning integratsiya va differentsiatsiya xususiyatlari, ularning fan tarixining barcha davrlarida namoyon bo'lishi, zamonaviy ta'limda fanlararo bog'liqlik, xususan, gumanitar fanlarning o'zaro integratsiyalashuvi va ularning ta'lim taraqqiyotidagi o'рни falsafiy tahlil qilingan. Shuningdek, zamonaviy ta'limda fanlar integratsiyasining afzallik jihatlari ochib berilgan.

Kalit so'zlar: fan, aloqadorlik, modernizatsiya, integratsiya, kreativlik, differentsiatsiya, konvensializm.

XXI asrda yashayotgan insoniyat o'zining atrofida bo'layotgan tinimsiz o'zgarishlarning guvohi bo'lmoqda. Shu bois ham ilm-fan va ta'lim zamon bilan birga rivojlanib, o'zgarib bormoqda. Ayniqsa postnoklassik fan davrida zamonaviy fan, zamonaviy ta'lim kabi tushunchalar vujudga keldiki, bu tushunchalar fanlarning o'zaro aloqadorligi, integratsiyasini zarurat darajasiga ko'tardi. Bu aloqadorlik albatta ijobiy ahamiyat kasb etadi, chunki ushbu aloqadorlik talabalarning bilim darajasini oshirib, fanning tushunarligi va tizimligini ta'minlaydi. Fanlarning paydo bo'lishi va rivojlanishi jamiyatning tarixiy rivojlanishi bilan bog'liq bo'lib, bunda dastlabki vaqtlarda odamlar borliq haqida to'liq tasavvurga ega bo'lmaganlar, o'z atroflarida sodir bo'ladigan hodisa, jarayonlarning kuzatuvchilari bo'lishgan. Keyinchalik odamlar jamoasi bu kuzatishlar davomida, ma'lumotlar to'plab, tahlil qila boshlaganlar. Integratsiya jarayonlari uzoq o'tmishdagi antik davr ijtimoiy fanlari ildiziga borib taqaladi, bu jarayon fanlararo bog'liqlik yoki hamkorlik g'oyalari bilan ifodalanib, tabiat borliqni yaxlit bir butun sifatida talqin qilishni nazarda tutadi. Integratsiya jarayonlari turli davrlarda bir qancha olimlar tomonidan o'rganilgan, xususan olim Yan Amos Komenskiy "Bir-biri bilan bog'liq bo'lgan hamma narsa, xuddi shunday holda

o'rganilishi kerak" [1] deb ta'kidlagan. Albatta bu to'g'ri, sababi fanlarning aloqadorlik prinsipi, xususan, gumanitar fanlardagi integratsiya jarayoni hozirgi globallashtirish jamiyat hayotida yorqin aks etadi. Fanning ushbu ko'inishiga N.Shermuhamedova quyidagicha ta'rif beradi: "Fan inson faoliyatida o'zining mavqeyiga ega, uning asosiy funksiyasi reallik haqidagi obyektiv bilimlarni yaratish va tizimlashtirishdan iborat. U olam mohiyatini anglashga yo'nalgan yangi bilimni yaratuvchi ijtimoiy ong shakllaridan biridir. Fanning maqsadi doimo o'zi kashf qilgan qonunlar asosida reallikdagi hodisa va jarayonlarni izohlash, tushuntirish va bashorat qilish bilan bog'liq" [2].

Fan integratsiyasi yuqorida qayd etilgan omillar sabab fan tarixining barcha davrlarida muhim ahamiyatga ega bo'lgan. XX asr o'rtalaridan ya'ni postnoklassik fan davrida insonning ma'naviy-ijodiy faoliyati bilan shug'ullanuvchi fanlar doirasida integratsiyalashuv jarayoni kuzatildi. Natijada borliq hayotning ideal obyektlari bo'lgan intellekt, ong, xudo, din, san'at, jamiyat, davlat, huquq, iqtisod kabi sohalarda bir qancha yangiliklar amalga oshirildi. Bu, o'z navbatida, aniq fanlarda erishilgan misli ko'rilmagan yutuqlar, kommunikativ jarayonlarning yanada tezlashishi fonida yuz berdi. Chunki aniq va tabiiy fanlarda erishilgan yutuqlar insoniyat oldiga resurslar muammosini ko'ndalang qo'ydi. Chunki soat sayin o'sib borayotgan industrial jamiyatni resurs bilan ta'minlash mushkul vazifa edi, natijada sanoat jihatdan rivojlangan davlatlar o'zlarining mustamlakachilik siyosatini amalga oshirishni boshladi va insoniyat XX asrda ikkita jahon urushini ko'rdi. Biz bilgan fan yutuqlari millionlab insonlarning hayotiga zomin bo'ldi. Aynan shundan so'ng gumanitar fanlarga bo'lgan qiziqish dunyo bo'ylab sezilarli darajada ortdi. Kommunikatsion jamiyatda ijtimoiylashuv jarayoni kuchaydi. Psixologiya, sotsiologiya, falsafa va hatto kommunistik mafkuradagi davlatlarda ham teologiya kabi fundamental fanlar rivojlandi. Ushbu davrda faylasuflar, xususan, D. Lokk g'oyasiga ko'ra "Ta'lim mazmunining aniqlanishida bir fan boshqa fanlar elementlari va faktlari bilan to'ldirilishi kerak" deb ta'kidlaydi [3; 143]. Albatta, bu to'g'ri chunki globallashtirish davrida yoki postnoklassik fan davrida ma'lum bir fan o'z doirasida yuzaga kelgan masalalar yuzasidan boshqa bir fanga murojaat qilishga majbur bo'lmoqda. "Integratsiya — differentsiatsiya jarayonlaridagi fanlarning o'zaro yaqinlashuvi va bog'liqligi, integratsiya jarayoni fanlararo bog'liqlikning yuqori shaklida namoyon bo'ladi". V.I.Zverev integratsiyani uzviy bog'lanish, yaxlitlikni yaratish, turli o'quv predmetlari elementlarini uyg'unlashtirish asosida yagona sintezlash jarayoni, deb tushuntiradi. Bu to'g'ri fikr, boisi sintezlash davomida tadqiqotchi o'ziga kerakli bilimlarni o'zi tadqiq qilayotgan fan bilan emas, balki boshqa fanlar sintezi orqali yanada kengaytiradi.

XXI asr fan texnika asrida jamiyatning ayrim qatlamlari orasida ijtimoiy-gumanitar fanlarning "qadrsizlanishi" tushunchasi ilgari surilmoqda. Aslida zamonaviy ta'limda tahsil olayotgan bo'lajak mutaxassislar xususiy fanlar qatori, insonning borliqdagi o'rni uning ichki kechinmalari, ruhiyatini o'rganuvchi gumanitar fanlarni o'rganishi zarur. So'z yuritilayotgan zamonaviy ta'limning rivojlanishida gumanitar fanlarning integratsiya jarayoni bo'lajak mutaxassislarning ma'naviy olamini yanada boyitishda, milliy ong va sog'lom tafakkur tarzini shakllantirishda, ularni Vatanga muhabbat ruhida tarbiyalashda yuksak mavqega ega. Masalan, aniq fanlar yo'nalishida tahsil olayotgan talaba yoshlar o'rtasida gumanitar fanlarga nisbatan "o'zgacha" yondashuv, xususan falsafa faniga nisbatan ayriqcha qarash kuzatilmoqda. Albatta bu qarashlar noto'g'ri, sababi inson borki u hayotida turli xil stressli vaziyatlarga tushadi, shu o'rinda gumanitar fanlarning aloqadorligi uni ushbu vaziyatlarni tez va oqilona hal etishga yordam beradi. Binobarin psixologiya uning ruhiyatini, tarix o'zligini,

qadr-qimmatini, falsafa esa uning yashashdan maqsadini anglashga yordam beradi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev gumanitar fanlar xususan, tarix fani haqida quyidagilarni ta'kidlaydi: "Milliy ma'naviyatimizni rivojlantirish, uni xalqimiz, ayniqsa, yoshlarimiz hayotiga singdirishda ijtimoiy-gumanitar fanlarning ahamiyati juda katta. Afsus, bu fanlar rivoji zamondan ortda qolmoqda. Xususan, biz uchun nihoyatda dolzarb bo'lgan tarix fani ham bundan mustasno emas. Tarixga oid ilmiy tadqiqot ishlari asosan bayonchilik, publitsistik usulda olib borilmoqda. Natijada, olis va yaqin o'tmishimizdagi ko'pgina voqealar mohiyati, ularni yuzaga keltirgan omillar va tarixiy qonuniyatlar ochilmasdan qolmoqda" [4; 232-236].

Xulosa qilib aytganda ta'lim tizimidagi integratsiya -bu zamonaviy ta'lim jarayonining turli qism va elementlarini yaxlit bir tizimga keltirishdir. Integratsiya fanlarning shunchaki birlashishi emas, balki ma'lum bir fan sohasida yangi yangi nazariyalarga olib boruvchi yo'ldir. Fanlarning integratsiyasi va differentsiatsiyasi zamonaviy ta'limning ajralmas qismi bo'lishi lozim. Sababi fan taraqqiyotining axborotlashgan bosqichida ilmiy modernizmga faqatgina fanning turli sohalarini integratsiya va differentsiya qila olgan mutaxassisgina munosib javob bera oladi. Respublikamizda olib borilayotgan ta'lim integratsiyasining bosh maqsadi — shaxsni har tomonlama kamol topishini ta'minlashning muhim prinsipi hisoblanadi. Integratsiyalashgan ta'lim shaxsni intellektual va madaniy rivojlantirishning bosh omili bo'lib qoldi. Hozirgi vaqtda respublikamizda ta'lim tizimi yildan yilga modernizatsiya qilinmoqda. Oliy ta'lim tizimida professional, xalqaro darajadagi kadrlarni tayyorlashda fan integratsiyasiga asoslangan jahon tajribalari andoza qilib olinmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Коменский Я. А. Избранные педагогические сочинения. – М., 1982.
2. Shermuhamedova N.A. Falsafa va fan metodologiyasi. – Toshkent: Aloqachi, 2008.
3. Simons Martin. Why Can't a Man Be More Like a Woman? (A Note on John Locke's Educational Thought) // Educational Theory, 1990. – № 40.1.
4. Mirziyoyev Sh. Yangi O'zbekiston strategiyasi. – T.: O'zbekiston, 2021.

O'QUVCHILARNI INNOVATSION FAOLIYATGA YO'NALTIRISHNING PSIXOLOGIK SHART SHAROITLARI

Pardaboyev Sh.

Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy universiteti

Annotatsiya. Ushbu maqola "O'quvchilarni innovatsion faoliyatga yo'naltirishning psixologik shart sharoitlari"ga oiddir. "Bu maqolada o'quvchilarni innovatsiyaviy g'oyalarga muvaffaqiyatli yondashishning muhim faktorlari o'rganiladi. Maqolada o'quvchilarning fikrlashi, tajriba olishi, kreativlik va muhokama qilish qobiliyatlarini rivojlantirishga bag'ishlangan psixologik shartlar va usullar ko'zda tutiladi. Shuningdek, o'quv jarayonida hamkorlikning muhim ahamiyati, hamkorlikni rivojlantirish usullari va o'quvchilarning innovatsiyaviy g'oyalarini shakllantirish ham maqoladagi asosiy mavzulardan biri sifatida ko'rsatilgan.

Kalit so'zlar: o'quvchilar, faoliyat, innovatsiya, psixologik shart-sharoitlar, kreativlik, yaratuvchanlik, shaxsiy rivojlanish, qo'llab-quvvatlovchi muhit, qiziqishlarni rag'batlantirish, tanqidiy fikrlash ko'nikmalari, hamkorlik va jamoaviy ishlash, tavakkalchilik va chidamlilik, mentorlik.

Hozirgi kunda ta'lim sohasida yangi bir yo'nalish, ya'ni ta'limiy innovatsiya va ta'lim jarayonini yangilash g'oyalarini paydo bo'lishi ortidan ta'limiy faoliyatda yangi yo'nalish "innovatsion faoliyat" tushunchasi kirib keldi. Bu maqola o'quvchilarni innovatsiyaviy fikrlarga yo'naltirish va ularning yaratuvchanlik, muhokama qiluvchanlik, yaratish, g'oyalarni yig'ish va boshqa innovatsion muammolarni yechishga qaratilgan qobiliyatlarini rivojlantirishni nazarda tutadi. Bu mavzuga oid maqolada, o'quvchilarning innovatsion fikrlashni rivojlantirish uchun kerakli psixologik shart-sharoitlarni to'liqroq ko'rib chiqilishi lozim. Bu shartlarning orasiga o'quvchilarning motivatsiyasi, qaror qabul qilish, o'quvchi va o'qituvchi munosabatlari, ijtimoiy yordam, o'quvchilar o'rtasida hamkorlik, fikrlash, tajriba almashish, kreativlik, boshqaruvchanlik kabi innovatsiyaviy fikrlarga muvaffaqiyatli yo'naltirishning muhim asoslari haqida ma'lumotlar kiritiladi. Psixologik shartlar, motivatsiya bilan ko'maklashish, o'quv jarayonida yaratuvchanlik va muhokama qilish, o'quvchilar va o'qituvchilar munosabatlarini, innovatsiyaviy muhitni o'quvchilar uchun yaratish bu innovatsion faoliyatning bir bo'lagi hisoblanadi. Innovatsion faoliyat – yangi ijtimoiy talablari bilan an'anaviy me'yorlarga mos kelmasligi bilan ajralib turadi. Bu ta'lim jarayonida qo'llanilsa, yangi me'yorlarni yaratish, sifat samaradorlikni oshirishga olib keladi.

O'quvchilarning hayotda o'z o'rnini topishida kattalar tomonidan to'g'ri maslahat berilishi ham katta ahamiyatga ega. Innovatsion faoliyat faqatgina ishlab chiqarish sohasidagina bo'lib qolmasdan, o'quvchilar ongida ham shakllantirish, uni targ'ib etish va yaratish muhim hisoblanadi.

Tadqiqotning maqsadi o'quvchilarni innovatsion faoliyatga yo'naltirishning psixologik shart-sharoitlarini o'rganish, yo'l-yo'riq ko'rsatish, bu yo'nalishda qilinadigan ishlarni belgilab olishdan iborat. Bu esa oldimizga o'quvchilarning hayotda o'z o'rnini topishi uchun ularni psixologik va ruhan tayyorlash, qiziqishlari va motivlarini aniqlash, to'g'ri yo'nalish bera olish vazifalarini qo'yadi.

O'quvchilarning innovatsion faoliyatga muvaffaqiyatli jalb qilinishning psixologik jihatdan bir qancha muhim omillari mavjud:

Qo'llab-quvvatlovchi muhit. O'quvchilar o'z fikrlarini bayon qilishdan qo'rqmasdan ifodalash uchun kuchga ega bo'lgan qo'llab-quvvatlovchi va rag'batlantiruvchi muhitni yaratish juda muhim. Bunga ochiq muloqot orqali erishish mumkin, ijobiy fikr bildirish va ijodkorlik uchun xavfsiz maydonni rivojlantirish lozim.

Qiziqishni rag'batlantirish. O'quvchilarning tabiiy qiziqishini rivojlantirish va ularni yangi g'oyalarni o'rganishga va savollar berishga undash muhim ahamiyatga ega. Mustaqil fikrlash, tadqiqot va tajriba o'tkazish uchun imkoniyatlar yaratish, ularning innovatsion fikrlashini kuchaytirishi mumkin.

Tanqidiy fikrlash ko'nikmalari. Muammolarni yechish, tahlil qilish va baholash kabi tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish o'quvchilarga muammolarga ijodiy fikrlash bilan yondashishga yordam beradi. Ularni tanqidiy fikrlashga, taxminlarga qarshi chiqishga va innovatsion yechimlarni topishga undash kerak.

Hamkorlik va jamoa bilan ishlash. O'quvchilarning boshqalar bilan samarali ishlash qobiliyatini oshirish uchun hamkorlikda o'rganish va jamoaviy ishlashni rag'batlantirish muhim ahamiyatga ega. Bu nafaqat turli nuqtayi nazarlarni rag'batlantiradi, balki fikr almashish va bir-birining kuchli tomonlarini mustahkamlash orqali ijodkorlikni rivojlantiradi.

Tavakkalchilik va chidamlilik. O'quvchilarni tavakkal qilishga va muvaffaqiyatsizlikni o'rganish imkoniyati sifatida qabul qilishga undash kerak. Xatolar muvaffaqiyat sari qadam sifatida qaraladigan qo'llab-quvvatlovchi muhitni yaratish o'quvchilarda chidamlilik, moslashuvchanlik va o'z qobig'idan tashqarida fikrlashga tayyorlikni rivojlantirishga yordam beradi.

Mentorlik va yo'l-yo'riq. O'qituvchilar, mutaxassislar yoki soha mutaxassislari tomonidan maslahat va yo'l-yo'riq ko'rsatish o'quvchilarning innovatsion fikrlashiga katta ilhom berishi va qo'llab-quvvatlashi mumkin. Mentorlar maslahat berishlari, tajriba almashishlari va o'quvchilarga o'z g'oyalarni rivojlantirishga yo'l ko'rsatishlari mumkin.

Tan olish va nishonlash. O'quvchilarning innovatsion g'oyalari va yutuqlarini e'tirof etish va nishonlash zarur. Bu mukofotlar, ko'rgazmalar, taqdimotlar ko'rinishida yoki ularning ishlarini kengroq auditoriyaga namoyish qilish orqali amalga oshirilishi mumkin. Ularning muvaffaqiyatlarini nishonlash motivatsiyani kuchaytiradi va innovatsion fikrlash qobiliyatini mustahkamlaydi.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, jadal rivojlanayotgan hozirgi zamonda ta'lim va faoliyat chambarchas bog'liq. Bunday vaziyatda qo'llab-quvvatlash, psixologik yordam ko'rsatish, qulay muhitni yaratish juda ham zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Umrzoqova S. Innovatsion faoliyatga qiziqish va o'quvchilarda uni rivojlantirishning psixologik xususiyatlari // Yuridik fanlar va ijtimoiy muhofazalar, 2023. – 8(1). – B. 112-125.
2. Ishmuxamedov R., Yuldashev M. Ta'lim va tarbiyada innovatsion pedagogik texnologiyalar. – T., 2013.
3. Ibragimov G. N. Interfaol o'qitish metodlari va texnologiyalari talabalarning kreativlik qobiliyatini rivojlantirish. – T.: Fan va texnologiyalar, 2016.
4. Mirziyoyeva N. O'quvchilarni innovatsion faoliyatga yo'naltirishning psixologik xususiyatlari // Innovatsion texnologiyalar va ta'lim sotsial texnologiyalari ilmiy elektron jurnali, 2021. – 2(1). – B. 54-67.

TARIX FANINI O'QITISHDA ZAMONAVIY TA'LIM TEXNOLOGIYALARINI QO'LLASH VA FANLARARO BOG'LIQLIKNI AMALGA OSHIRISH METODIKASI

Alijon Shomurodov

ISFT instituti Ijtimoiy fanlar kafedrası
katta o'qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada tarix fanini o'qitish jarayonida zamonaviy innovatsion-pedagogik texnologiya usullarini qo'llash natijasida o'quvchilarning mustaqil fikrlash, tahlil qilish, xulosalar chiqarish, o'z fikrini bayon qilish, uni asoslagan holda himoya qila bilish, sog'lom muloqot, munozara, bahs olib borish ko'nikmalari shakllanib, rivojlanib borishi, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llash o'quvchining fikrlash doirasini kengaytirishi, mavzularni tez va oson tushunishga ko'maklashadigan pedagogik texnologiyalar haqida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: tarix, texnologiya, pedagogik texnologiya, innovatsiya, ilg'or pedagogik-innovatsion texnologiya, interfaol ta'lim, o'qitish vositalari, o'qitish uslublari, tushunchalar tahlili.

Bugungi kunda mustaqil O'zbekistonimiz tarixini o'rganishga katta e'tibor qaratilmoqda. Bu esa o'sib kelayotgan yosh avlodni tariximizni chuqurroq o'rganish imkonini bermoqda. Tariximizdan faxrlanish va xulosa chiqarish imkoniyatlarini ham taqdim etmoqda. Tarixni o'qitishda innovatsion-pedagogik texnologiyalarning ahamiyati bo'lajak tarix o'qituvchilarining kasbiy tayyorgarligini rivojlantirish, pedagogik tafakkurini kengaytirish, ularda fanni o'qitishda zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llash uchun zarur bo'lgan metodik bilim, ko'nikmalarni shakllantirishdan iboratdir.

Ta'lim-tarbiya faoliyatining mazmuni, maqsad va vazifalari davrlar o'tishi bilan kengayib borishi natijasida uning shakl va usullari ham takomillashmoqda. Hozirda inson faoliyatdan ko'zda tutilgan maqsadlarni to'liq amalga oshirish imkoniyatini beruvchi yaxlit tizimga, ya'ni "texnologiya"ga aylanib bormoqda [1].

Shu asosda ta'lim-tarbiya sohasida so'nggi davrda pedagogik texnologiya amal qila boshladi. Darslarni o'tishda bugungi kundagi o'quvchilarning qiziqishi, orzulari, imkoniyatlariga katta e'tibor berish lozim. Buning uchun birinchi navbatda o'qituvchining o'zi ham mohir ustoz bo'la olishi kerak. Shundagina o'quvchilarning qalbiga yo'l topa olsa bo'ladi [2].

Hozirgi kunda ta'lim jarayonida interfaol uslublari (innovatsion pedagogik va axborot texnologiyalari)dan foydalanib, ta'limning samaradorligini ko'tarishga bo'lgan qiziqish, e'tibor kundan-kunga kuchayishi tabiiy. Zamonaviy texnologiyalar qo'llanilgan mashg'ulotlar o'quvchilar egallayotgan bilimlarini o'zlari qidirib topishlariga, mustaqil o'rganib, tahlil qilishlariga, hatto xulosalarni ham o'zlari keltirib chiqishlariga qaratilgan [3].

Bugungi kunda ta'lim muassasalarining o'quv-tarbiyaviy jarayonida pedagogik texnologiyalardan foydalanishga alohida e'tibor berilayotganligining asosiy sababi quyidagicha izohlanishi mumkin:

Birinchidan, pedagogik texnologiyalarda shaxsni rivojlantiruvchi ta'limni amalga oshirish imkoniyatining kengligida.

Ikkinchidan, pedagogik texnologiyalar o'quv-tarbiya jarayoniga tizimli faoliyat yondashuvini keng joriy etish imkoniyatini beradi.

Uchinchidan, pedagogik texnologiya o'qituvchini ta'lim-tarbiya jarayonining maqsadlaridan boshlab, tashxis tizimini tuzish va bu jarayon kechishini nazorat qilishgacha bo'lgan texnologik zanjirni oldindan loyihalashtirib olishga undaydi.

To'rtinchidan, pedagogik texnologiya yangi vositalar va axborot usullarini qo'llashga asoslanganligi sababli, ularning qo'llanilishi "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi" talablarini amalga oshirishni ta'minlaydi.

O'quv-tarbiya jarayonida pedagogik texnologiyalarning to'g'ri joriy etilishi o'qituvchining bu jarayonda asosiy tashkilotchi yoki maslahatchi sifatida faoliyat yuritishiga olib keladi. Bu esa talabadan ko'proq mustaqillikni, ijodni va irodaviy sifatlarni talab etadi. Pedagogik texnologiya asosida o'tkazilgan mashg'ulotlar yoshlarning muhim hayotiy yutuq va muammolariga o'z munosabatlarini bildirishlariga intilishlarini qondirib, ularni fikrlashga, o'z nuqtayi nazarlarini asoslashga imkoniyat yaratadi [4].

Pedagogik texnologiya texnologik yondashuvga asoslanadi. Texnologik yondashuv deganda tayyor mahsulot (ishlab chiqarish texnologiyasiga o'xshash) olish uchun ishlab chiqarish jarayonlarida qo'llaniladigan usul va metodlar to'plami tushunilib, qo'yilgan maqsadlarga erishishda kutilgan natijalarni kafolatlaydigan usul metodlari majmuasi tushuniladi. Agar metod bilish yo'li, tadqiqot yo'li yoki biror faoliyatdagi ma'lum amaliyot va nazariy bilimlar sohasini egallashni harakatlar, usullar majmuasi deb tushunsak, pedagogik texnologiyaning ta'lim usuli, ma'lum ma'noda ta'lim-tarbiya jarayonlari, vositalari, shakl va metodlari majmuasini anglatadi.

Darslarda fikrlar xilma-xilligini erkinlashtirish jarayonlari demokratik hayot tarzining tarkibiy qismi ekanligini, shu bilan birga erkinlikning haqiqiy mohiyati uning ma'naviy chegaralari bilan belgilanishi o'quvchilar ongiga yetkazishga alohida e'tibor berishi zarur. Bu sohada eskicha tashviqot va targ'ibot tamoyillarini qo'llash, sayoz fikr va siyqasi chiqqan misollardan foydalanish yo'lidan mutlaqo'z voz kechish lozim [2].

Innovatsion pedagogik texnologiyalar – ta'lim jarayonida o'quvchilarning o'zaro faolligini oshirish orqali o'quvchilarning bilimlarni o'zlashtirishini faollashtirishga va shaxsiy sifatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Innovatsion pedagogik texnologiya metodlarini qo'llash dars samaradorligini oshirishga yordam beradi. Shu bilan birga katta guruh, sinf jamoasi bo'lib ishlash uchun topshiriqlar berish, yozma ishlar bajarish va boshqa metodlardan iborat bo'lib, ular ta'lim-tarbiyaviy ishlar samaradorligini oshirishda o'ziga xos ahamiyatga ega. Quyida keltirilgan metod barcha fanlarda qo'llanilsa, ta'lim samaradorligini oshirishga ko'mak beradi.

Quyida innovatsion pedagogik texnologiyalar asosida tarix fanini o'qitishning bir nechta metodlarini keltirib o'tamiz (1-jadval).

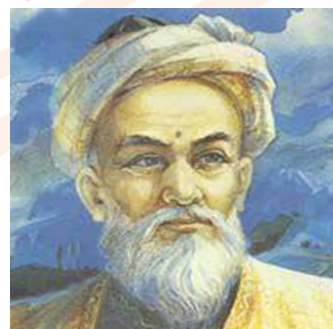
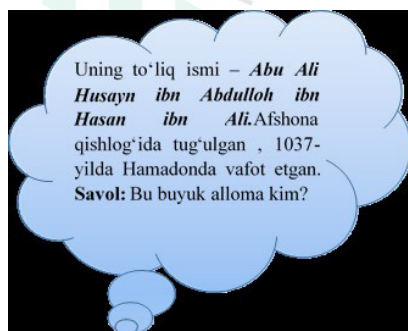
Ushbu metod o'tilgan (chorak, semestr, yoki o'quv yili tugagach) o'quv predmeti yoki bo'limning barcha mavzularini o'quvchilar tomonidan yodga olish, biror mavzu bo'yicha o'qituvchi tomonidan berilgan tushunchalarga mustaqil ravishda izoh berishga, shu orqali o'z bilimlarini tekshirib baholashga imkoniyat yaratish va o'qituvchi tomonidan qisqa vaqt ichida barcha o'quvchilarni baholay olishga yo'naltirilgan [5].

1-jadval

METOD NOMI	"Tushunchalar tahlili"
Metodning maqsadi	O'quvchilarni mashg'ulotda o'tilgan mavzuni egallaganlik va mavzu bo'yicha tayanch tushunchalarni o'zlashtirib olinganlik darajasini aniqlash, o'z bilimlarini mustaqil ravishda erkin bayon eta olish, o'zlarining bilim Darajalarini baholash, yakka va guruhda ishlash, guruhdoshlari fikrini hurmat qilishga va o'z bilimlarini tizimga solish
Metodning qo'llanilishi	O'quv mashg'ulotlarining barcha turlarida, darsning boshlanishida, dars oxirida, bir bo'lim tugaganda o'tilgan mavzuning o'zlashtirilganlik darajasini aniqlash uchun, o'quvchilarni joriy va oraliq, yakuniy baholash, yangi mavzuni boshlashdan oldin o'quvchilarning mavjud bilimlarini tekshirib olishga mo'ljallangan. Ushbu uslubni mashg'ulotning ayrim bosqichlarida yakka, kichik guruhda yoki jamoa shaklida tashkil etish mumkin. Shuningdek uyga vazifa sifatida ham foydalanish mumkin.
Mashg'ulotda foydalaniladigan vositalar	Tarqatma materiallar, tayanch tushunchalar ro'yxati, qalam, ruchka, slayd
Izoh	Reja bo'yicha belgilangan mavzu asosida hamda o'qituvchining qo'ygan maqsadi (tekshirish, mustahkamlash, baholash) ga mos ravishda tayyorlangan tarqatma materiallar guruh o'quvchilari yoki guruhlar soniga qarab mo'ljallanishi kerak.
Mashg'ulotni o'tkazish tartibi:	<ul style="list-style-type: none"> - o'quvchilar guruhlariga ajaratiladi. - o'quvchilar mashg'ulotni o'tkazishga qo'yilgan talab va qoidalar bilan tanishtiriladi. - tarqatma materiallar guruh a'zolariga tarqatiladi. - o'quvchilar yakka tartibda tarqatma materialda berilgan tushunchalar bilan tanishib, ularning izohini yozadilar. - belgilangan vaqt tugagach, o'qituvchi tarqatma materialda berilgan tushunchalarni o'qiydi, ishtirokchilar javoblarini eshitadi va ekranda slayd orqali to'g'ri javobni e'lon qilib boradi. - har bir o'quvchi o'z javobi bilan to'g'ri javob o'rtasidagi farqlarni aniqlaydi, to'g'ri javoblarini belgilaydi, o'z o'zini tekshiradi, baholaydi.

Tarix faning ilm-fan va madaniyat mavzularini kengroq yoritishda "Mening kimligimni top" metodini qo'llash dars samaradorligini oshiradi. O'quvchi unda tezroq fikrlashga, tezroq javob aytishga harakat qiladi. Jumladan, buyuk allomalarimizning nomlaridan foydalangan holda metodni qo'llaymiz.

Masalan:

1-rasm. "Mening kimligimni top" metodi tuzilmasi.

Buyuk ajdodlarning hayot va ijod yo'li ajdodlar uchun hamisha namuna maktabi bo'lib kelgan. Biz ularning ibratli turmush tarzidan chin insonlik sabog'ini o'qib bu dunyodan odambolasi o'zoldiga muayyan maqsad qo'yib, shu yo'lda izlanib, intilib yashash ilozimligini o'rgansak, bebaho asarlarni mutolaa qilib, qalbimizga quvvat olamiz. Shunday qilib, o'zaro hamkorlik pedagogikasi o'qituvchi va o'quvchi orasida hamfikrlik, ishonch, o'zaro yordam, ijodiy hamkorlik muhitini yaratadi. Bu esa o'z navbatida yoshlar tomonidan haqiqiy insoniy qadriyatlarni anglash va e'tirof etishni kafolatlaydi.

Xulosa qilib aytganda, o'qituvchi innovatsion faoliyatga tayyor bo'lib, eng so'nggi yangiliklardan foydalanib, darsni o'quvchiga qiziqarli va uning ehtiyojiga mos ravishda tashkil etsagina, sifat va samaradorlikni kafolatlash mumkin. Bunday sharoitda o'qituvchi yuksak rivojlangan fikrlash qobiliyatiga, muammolar bo'yicha mushohada yuritishga, muammolarni o'z vaqtida yecha oladigan qobiliyatga ega bo'lishi kerak. Interfaol usullarda darsni tashkil etishda o'quvchi shaxsini rivojlantirishni o'ziga o'zi zamin yaratishdan boshlash kerak. O'qituvchidan innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanib yangi bilimlarni berish, ko'nikmalarni shakllantirish, rivojlantirish, mustahkamlash, bilimlarni takrorlash, amalda qo'llash mashg'ulotlarida, hamda o'quv fanining xususiyatlarini hisobga olgan holda har bir mavzu bo'yicha mashg'ulot uchun eng maqsadga muvofiq bo'lgan innovatsion pedagogik texnologiya metodlarini to'g'ri tanlash talab etiladi. To'g'ri tanlangan metodlarni qo'llash mashg'ulotning qiziqarli va samarali bo'lishini ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Ўзбекистон Республикасининг «Таълим тўғрисида»ги қонуни. – Т., Шарқ, 1998.
2. Йулдошев Ж.Р., Усмонов С.А. Педагогик технология асослари. – Т, 2005.
3. Ishmuhamedov R. Innovatsion texnologiyalar yordamida ta'lim samaradorligini oshirish yo'llari. – Toshkent: Nizomiy nomidagi TDPU, 2009.
4. Ишмухамедов Р., Абдуқодиров А., Пардаев А. Таълимда инновацион технологиялар. – Тошкент: Истеъдод, 2008.
5. Йўлдошев Ж., Йўлдошева Ф., Йўлдошева Г. Интерфаол таълим сифат кафолати. – Тошкент: Фан, 2008.

THE ROLE OF TEACHER MOTIVATION IN THE ORGANIZATION OF INTEGRATED EDUCATION

Ruslan Yuldoshev

4th year student at the UzSWLU

Abstract. *This article explores the transformative role of teacher motivation in shaping inclusive learning environments and promoting student engagement in integrated education settings. Through a review of empirical research and theoretical frameworks, the significance of motivated teachers in fostering collaboration, personalizing teaching approaches, and advocating for inclusive practices is elucidated.*

Keywords: *teacher motivation, integrated education, inclusive learning environments, student engagement, collaboration, personalized teaching approaches, advocacy, diversity, equity, student achievement.*

Integrated education aims to provide an inclusive and equitable learning environment for students of diverse backgrounds and abilities. At the heart of successful integrated education programs are motivated teachers who play a pivotal role in shaping the educational experiences of students. This article examines the role of teacher motivation in the organization of integrated education, highlighting its importance in creating a supportive and inclusive educational ecosystem.

Motivated teachers are instrumental in creating inclusive learning environments where every student can feel valued and respected. By fostering a sense of belonging and acceptance, motivated teachers lay the foundation for a positive classroom climate that embraces diversity. In the realm of integrated education, the creation of inclusive

learning environments represents a cornerstone in fostering diversity, equity, and respect among students of varied backgrounds. Motivated teachers are the architects of these transformative spaces, where every individual is valued, celebrated, and provided with opportunities to thrive. Embracing a philosophy of inclusivity, motivated teachers craft classrooms where differences are not just acknowledged but cherished as sources of rich learning experiences. Their enthusiasm and passion serve as guiding lights, illuminating paths of understanding, empathy, and appreciation for the unique contributions each student brings to the educational tapestry. Drawing inspiration from the mosaic of student diversity, motivated teachers cultivate an atmosphere of collaboration and acceptance, where every voice is heard, every perspective respected. Through their proactive efforts, they instill a sense of belonging and community, nurturing a culture where students feel safe to express themselves authentically and engage meaningfully with the world around them [3; 231]. Forging connections beyond academic pursuits, motivated teachers weave threads of compassion, tolerance, and solidarity into the fabric of their inclusive classrooms. They recognize that true learning extends beyond textbooks and tests – it involves embracing differences, challenging biases, and championing the inherent worth and dignity of every individual.

One of the hallmarks of effective integrated education is the personalization of teaching approaches to meet the diverse needs of students. Motivated teachers demonstrate a willingness to adapt their instructional strategies, provide individualized support, and offer varied learning opportunities to cater to the unique learning styles and abilities of each student. Within the context of integrated education, the personalization of teaching approaches is a vital aspect that reflects the commitment and dedication of motivated teachers in catering to the diverse needs of students. Motivated educators recognize the uniqueness of each learner and embrace the challenge of tailoring their instructional strategies to ensure that every student has access to meaningful and relevant learning experiences. By embracing a personalized approach to teaching, motivated teachers move beyond traditional one-size-fits-all methodologies, diving deep into the individual strengths, preferences, and learning styles of their students [1; 134]. They design lessons that are not simply transmitted but crafted to resonate with each student, fostering a sense of connection and engagement that transcends conventional boundaries. In the hands of motivated teachers, personalization becomes a tool for empowerment, enabling students to navigate their learning journey with confidence and agency. Through differentiated instruction, adaptive resources, and targeted support, teachers create pathways that honor student diversity, address individual challenges, and celebrate unique talents. In these personalized learning environments, the classroom transforms into a dynamic and responsive space where learning is not a monologue but a dialogue – a collaborative exchange between teachers and students, driven by curiosity, exploration, and shared discovery. Motivated educators stand as facilitators of this interactive journey, guiding and supporting students as they embark on a personalized learning odyssey tailored to their individual needs and aspirations.

Motivated teachers actively promote collaboration and teamwork among students from diverse backgrounds. By encouraging peer learning, group activities, and cooperative projects, teachers foster a sense of unity and cooperation among students with varying abilities. In the dynamic landscape of integrated education, the promotion of collaboration and teamwork stands as a fundamental pillar nurtured by motivated teachers. These educators understand that true learning extends beyond individual achievement – it thrives in the fertile ground of collective effort, mutual support, and shared accomplishments. Motivated teachers serve as architects of collaboration, weaving webs of connection that transcend boundaries of difference and foster a culture

of inclusivity and cooperation. They design learning experiences that require students to work together, communicate effectively, and leverage each other's strengths to achieve common goals. Through collaborative projects, group discussions, and interactive activities, motivated teachers create a vibrant ecosystem where diversity is not just acknowledged but celebrated as a source of creativity and innovation. Students are encouraged to embrace perspectives different from their own, challenge assumptions, and cultivate empathy and understanding for their peers. The ethos of collaboration embedded in the classroom by motivated teachers extends far beyond academic pursuits – it permeates the very fabric of the educational community, nurturing a spirit of teamwork and unity that transcends individual differences [2; 89]. Students learn the value of working together towards a shared vision, appreciating the collective wisdom and creativity that emerges when diverse minds come together. Moreover, promoting collaboration and teamwork in integrated education settings instills essential life skills in students, preparing them for success in an increasingly interconnected and diverse world. Motivated teachers equip students with the tools to navigate complex social landscapes, communicate effectively across differences, and leverage the power of collective effort to address challenges and seize opportunities. In these collaborative learning environments, motivated teachers foster a sense of belonging and community, where every student is valued for their unique contributions and empowered to be an active participant in the collective journey of growth and discovery.

In addition to their instructional roles, motivated teachers serve as advocates for inclusive education practices within the school community and beyond. Through ongoing professional development, advocacy efforts, and collaboration with stakeholders, teachers champion policies and initiatives that support diversity, equity, and inclusion in education. At the heart of integrated education, motivated teachers stand as strong advocates for inclusive practices that uphold principles of diversity, equity, and social justice. These educators recognize the transformative power of advocacy in shaping educational environments that embrace the richness of human differences and foster a sense of belonging for all. Motivated teachers champion inclusive practices both within the classroom and beyond, actively engaging in advocacy efforts that promote fairness, respect, and inclusivity. They leverage their voices to challenge systemic barriers, dismantle stereotypes, and create pathways for equal opportunity and representation for all students. Through their advocacy work, motivated teachers serve as catalysts for change, driving initiatives that elevate diverse voices, perspectives, and experiences in the educational landscape. They collaborate with stakeholders, policymakers, and community members to push for policies and practices that prioritize diversity, equity, and inclusion in all aspects of education. Beyond the confines of the classroom, motivated teachers extend their advocacy to the broader societal context, advocating for social justice and equity in education. They recognize that true inclusivity goes beyond mere tolerance – it requires active engagement, empathy, and a commitment to dismantling structures of oppression and inequality [4;77]. Motivated teachers empower students to become advocates themselves, instilling in them a sense of agency and voice to speak out against injustice, discrimination, and inequity. They cultivate a culture of advocacy and solidarity, where every individual is encouraged to stand up for their rights, amplify marginalized voices, and work towards a more just and inclusive society. In advocating for inclusive practices, motivated teachers embody the values of empathy, compassion, and courage, standing as beacons of change in a world that yearns for greater understanding, acceptance, and unity.

Motivated teachers have a profound impact on student engagement and academic achievement in integrated education settings. Their enthusiasm, encouragement, and

support motivate students to actively participate in learning activities, set ambitious goals, and strive for success. Within the realm of integrated education, motivated teachers serve as catalysts for enhancing student engagement and fostering academic achievement. By igniting students' passion for learning, guiding their academic journey, and providing unwavering support, these educators empower students to unlock their full potential and excel in their educational endeavors. Motivated teachers understand that student engagement is not merely about participation – it's about sparking curiosity, fueling imagination, and nurturing a love for learning that transcends the confines of the classroom. Through dynamic and interactive teaching methods, teachers create learning experiences that captivate students' interest, tap into their intrinsic motivation, and inspire a thirst for knowledge. Moreover, in the pursuit of academic achievement, motivated teachers set high expectations for their students, believing in their capacity to succeed and reach new heights of excellence. By creating a culture of growth mindset and resilience, teachers empower students to embrace challenges, learn from setbacks, and persist in the face of obstacles, fostering a spirit of determination and perseverance. Beyond academic content, motivated teachers cultivate essential skills such as critical thinking, problem-solving, and creativity, equipping students with the tools needed to navigate a complex and rapidly changing world. By fostering a culture of intellectual curiosity and exploration, educators inspire students to think innovatively, collaborate effectively, and apply their learning to real-world contexts. Furthermore, the impact of motivated teachers extends beyond individual academic achievements – it ripples through the broader educational ecosystem, fostering a culture of excellence, inclusivity, and support. Through their dedication and commitment, teachers create a learning environment where every student feels valued, empowered, and capable of reaching their fullest potential [5;198]. In these transformative learning environments, motivated teachers serve as mentors, guides, and champions of student success, lighting the path for students to shine bright, embrace challenges, and embark on a journey of growth, discovery, and achievement.

In conclusion, teacher motivation plays a pivotal role in the successful organization of integrated education programs. Motivated teachers contribute to the creation of inclusive learning environments, the personalization of teaching approaches, the promotion of collaboration among students, advocacy for inclusive practices, and the enhancement of student engagement and achievement. By recognizing the essential role of teacher motivation in integrated education, we can empower educators to foster inclusive and supportive educational experiences that benefit all students, irrespective of their backgrounds or abilities.

References:

1. Brown A., Lee C. Personalized Teaching in Integrated Education // Journal of Inclusive Education, 2019.
2. Garcia M. Fostering Collaborative Learning in Diverse Classrooms // Educational Psychology Review, 2020.
3. Johnson E., Smith T. Creating Inclusive Learning Environments // Journal of Educational Research, 2018.
4. Thomas P. (2017). Advocacy for Inclusive Practices in Education. Equity and Excellence
5. Wilson S. et al. (2021). Teacher Motivation and Student Engagement. Journal of Educational Psychology.